

Az ÚJNAUTILUS irodalmi és kulturális portál 2006-ban alakult, amikor imígyen szólott:

Testvéreim a felsőbesmetyegben! Engedjétek meg, hogy szerényen köhintsek a nevetekben. A felsőbesmetyeg meghallgatta úm bannyogásunkat, binári poklok balmadára kárhóztatta a bősz buritánt és társait. Grósz vadákat élünk, grószakat, mely mián kötelességünk a burga balvederség ellen nyilatkoztatni, hogy hejába főtt, rüppögött Cseszen a csusza buritán, hejába mutatta föl hatalmas bránerét és verke minket el odva banyja albujába, mink nem szöszhetünk heveny hevedernek hamvedrében toszva.

Felsőbesmetyegben bunnyadt társaim! Én nem vagyok senkinek se fia-borja, egyáltalán. De Cseszen a csusza buritán gyékát-bíkot mondott, amiben gyasztta, hogy őgyintetett nem is kicsit, de sokat, nem is csak fuszli, hanem detren, hevenyen meg luyonán. Azt is mondta, és most figyeljétek, hogy farcsokán jön már ki a velő, tele a foszulykája a jittel, addig őgyintett. De mégés bizzunk két erős baljában, mégés bizzunk benne! Én megmondom akkor a véleményemet. Én már nem bízom ennek sem farcsokájában, sem foszulykájában, sem két erős baljában, mert ez már, társaival együtt, széthordta a zoholmányt, csahogot, eladta az összes betyeruszkát és elárulta ez saját enkaláját. Pfuuj!

A felsőbesmetyeg legyen velünk e grósz vadákban. Csigalom, nyugavér! Igen, testvérem, grósz vadák, sótt meggrasszált, pockista, pickos fikák fiai ezek, kiknek semmi sem gurgula. Mert mit mondott Pocki? Hadd idézzem ezt a rüsmeteg picsulát: „Csihányok népekárjai, agyvelőgjetek!” Kell-e ez nekünk? Kell-e csihányok népekárja, agyvelőg? Hát mik vagyunk mi, bomlott kéve, mit sergő csapat, szám foga org a tőre? Testvéreim, menjenek ők a morgába, ők, a buritánok, a bránermutogatók, eszenyei jeszenyők, kik martonkában dornikat vágta. Minknek van ősveli iramatunk, melyben foglalva van szlittyja szlájdukk fittyes ereménye. Hujj a cinyes cihelőkre lető há. Hajrá Csalaország, hajrá csalivér!

Ezzel engedjük útjára az elmúlt közel négy évben a portálunkon megjelent legjellegzetesebb szövegekből, vitákból, esszékből, tanulmányokból készült válogatásunkat.

Az Újnautilus szerkesztősége

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XII. évfolyam 5. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Balázs Géza** (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (próza), **Elek Szilvia** (zene), **Király Farkas** (vers), **Kovács Ildikó** (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet), **Szondi Bence** (törvénytudomány), **Vincze Ferenc** (műbírálat), **Wehner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**. Terjesztés: **Németh Lóránt**.

Napkút-kör: **Csűrös Miklós, Gazdag Dávid, Gráfik Imre, Hankiss Elemér, Dr. Koncz Gábor, Radnóti Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa, Konrad SutarSKI** (tiszteletbeli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mf. sz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjesztő a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

I. A farkasok órája

Vida Gábor: Minden lépésnek története.....	3
Borbély András: Hidegség, állat	9
Dominique Pirotte: Alexandre Kojève, a Heidegger-olvasó (Szigeti Csaba fordítása)	17
Molnár Illés: Prózavers	22
Bánki Éva: Az „idő angyala” és az <i>Apostolok cselekedetei</i>	23
Jorge Luis Borges: A pillanat (Horváth Viktor fordítása)	28
Fernando Pessoa: Ez (Havasi Attila fordítása)	28
Kondor Péter János: „Döljünk a jelenlét hív ölébe”	29

II. Diomédész, Ésaiás, Morris

Borbély András: A halott és a hallott	36
Kránicz Gábor: Miért kell Akhilleusznek pajzs?	43
Fekete Anna: Folyó Görögországban	46
Samu János Vilmos: Szitá a habokban	47
Székely Szabolcs: Dal a fulladásról	51
G. István László: „Haragomnak véghezvitelére”	52
Dobai Bálint: Iron maiden	52
Mészáros Márton: Hálózat és kánon	53
Lang Ádám: Morris Methales és Lang Ádám	59
Karay Katalin: Kísérőlevél csomag nélkül	61

III. Raelizmus

Bánki Éva: „A meghalni nem tudó bűn”	67
Borbáth Péter: Bezeg és Bazga; A híd	80
Havasi Attila: Puha Gyula így mulat a hortobágyi csárdában	83
Szóllósi Mátyás: Város, nélkülöd	84
Lanczkor Gábor: A csupasz fekete gallyakkal szabdalt; Majdnem lemaradtam	85
Nagy Koppány Zsolt: Amelyben Eklér Ágostra – emlékezünk	86

Tárlat

Kontur András kőszobrai (színes melléklet)	
Wehner Tibor: „Talán nem is némák a kövek...”	89

IV. „A magyar irodalom története”

Havasi Attila: Appendix a Petőfi-életrajzhoz . . .92
 Kránicz Gábor: Irodalomtudomány
 mint az irodalomtörténet provokációja 95
 Payer Imre: Pattanni, hullni 99
 Kiss Viktória: Csokonai Lili,
 a prím – madonna 100
 Lang Ádám: Kánonok között. 104
 Tolvaj Zoltán: A tündér metamorfózisa. 111
 Horváth Viktor: Török tükör 112
 Kránicz Gábor: Tükör által színről színre. . . .119
 Lang Ádám: Vihar 124
 Borbély András: Könnyű föld; Bronzkor 126
 G. István László: Születés-triptichon 126
 Vincze Anna: Szerelem 128
 Lakatos Mihály: Szótlan alszik el 128
 Korpa Tamás: Metapillanat (2.) 129

E számunk szerzői. 94

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 45.

Hangfógó

(Cédrus-pályázat 2009 – prózamustra)

**ERKEL-EMLÉKÉV,
KETTŐS IRODALMI PÁLYÁZAT**

A Cédrus Művészeti Alapítvány Erkel Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából kettős pályázatot hirdet meg.

A) Mondhatni megkötés nélküli zenei témájú versek alkotására buzdítjuk az érdeklődő publikálókat s eddig még nem publikálókat.

B) A sakkjáték ihlettségében: vers és rövidpróza szerzésére invitáljuk az alkotókat.

Mindkét esetben pluszként értékeli a bírálóbizottság, ha a sikeres munkának nem pusztán apropója (hanem ihletője, megszólitottja) az ünnepelt zeneszerző és szervező személyiség.

Beküldési határidő: szeptember 15.

További információ: www.napkut.hu.

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XII. évfolyam 5. szám

Hajókatalógus

KONTUR ANDRÁS
BOLTÍVES ABLAK (RÉSZLET)

I. A farkasok órája

Vida Gábor

Minden lépésnek története...

Avagy miért nem lettem világutazó?

Erre a nyilván retorikus kérdésre nagyon egyszerű a válasz: nem ez a sorsom. De azért mintha mégsem lehetne ilyen könnyen elintézni. Világot látni ma már állítólag nem olyan nagy dolog, kell hozzá egy pár jó cipő, némi vállalkozó kedv és rongyos ezer dollár, az se baj, ha kettő, és néha a fele is elég – rongyos legyen, ez a legfontosabb. Sejtteni lehet már ebből, hogy ez a kis pénzmag számomra mindig a hiány megtestesülése, és nemcsak ha utazásról van szó, hanem úgy általában. Nem az a sorsom tehát, hogy utazó legyek, ha hiányzik valami – mindegy, mi –, akkor ez már egészen biztos. Mert igazi utazónak a pénz meg minden pénzben mérhető dolog teher, és nem szokott retúrjegyet venni. A biztonság minden látszata teher, mert aki utazik, tudja, nincs biztonság, a látszat pedig nem érdekli. Akinek fontos a látszat, nem utazik, hanem otthon ül, mert a világot egy helyben ülve is megismerheti az ember, de önmagát csak utazva. És ebből már lehet következtetni arra, hogy mit értenék legszívesebben utazáson. Magamról írok tehát megint...

Ha utazókra gondolok, általában két ember jut eszembe. Az egyik Kőrösi Csoma Sándor, a másik Percy Harrison Fawcett. Csoma útján számomra két mozzanat bír igazán nagy jelentőséggel: az egyik, amikor a Vöröstoronyi-szorosban elhagyja az utolsó osztrák határállomást, bizonyára visszanez, tudván, hogy sosem látja többé Erdélyt, és itt nem fontos, hogy ez dokumentálható-e; a másik, amikor a lámakolostorban olvasni kezdi a tibeti szövegeket. Ezt a pillanatot megérkezésnek tekintem, innen már az ég felé visz az útja. Fawcett ezredes, amikor 1925-ben nekivág a Mato Grossónak, hogy megtalálja az eltűnt várost, amiről az indián legendák és az álmai szólnak, nem visz puskát magával, mert fölösleges. Azóta sem találkozott vele senki. A Xingu folyó forrásvidékén tűnik el, én tudom, hogy rálelt arra, amit keresett, akkor is, ha nem város az. És persze Tendzing, a serpa, akinek három tüdeje volt, és tudta, hogy akkor is ott laknak az istenek a Csomolungmán, ha az ember is feljuthat. Tendzing a legszerencsésebb, még a faluja határán sem kell átlépnie, hogy világutazó legyen. Utazás talán az, amikor minden lépés az ég felé vezet, nem csak fölfelé, el vagy máshova.

Jártam egyszer én is Bécsben, egyszer meg Grúziában. Nem saját érdem, szóltak, hogy mehetek, ha van kedvem, és természetesen volt. Kitöltöttem az elem tett űrlapokat, átnyújtottam az útlevelemet, ahol kellett, és bámultam – volt retúrjegy. Bécsben nem akartak beengedni egy lokálba, mert szakállam van, a vak is látja, hogy narkós vagyok. Akkor még nem tudtam, hogy ez diszkrimináció, de a kísérom tudta, patáliát csapott, kikérte magának, és végül beengedtek. Eredetileg – azt hiszem – nem is (én) akartam bemenni. Ilyen helyre ma már aligha ülnék be. Inkább drogoznék, pedig ellene vagyok. Grúziában,

a Kis-Kaukázusban (de láttam én az Elbruszt is!) találkoztam három férfival az erdőben. Az egyiknek puskája volt, a másiknak meg láncfűrész, a harmadik olyan részeg volt, hogy támogatni kellett. Grúzul, oroszul, törökül nem tudok, de mikor hosszú társalgás után azt mondtam végső elkeseredésemben, hogy Puskás, Hidegkuti, Kocsis, felcsillant a szemük, vállon veregettek, vengerszki, mondták, és nagyon sok vodkát kellett innom velük... Persze négy nap Bécsben, hat nap Grúziában nem akármilyen, csak nagyon kevés, azóta sem tettem semmit, hogy több legyen, vagy legalább még egyszer. Az a rongyos ezer meg a retúrjegy. És nyilván sem Bécs, sem Grúzia nem ennyi, a világért sem akarom ezt az elcsépelet keleti ember–nyugati ember szembenállást, ellentétet erőltetni. Bécsben egy gorilla állta utamat, akinek franciául magyaráztam kérétemet, Grúziában pedig erdőjáró embereknek angolul. Végül magyarul értették meg, jól megmagyaráztam. Különben angolul sem tudok. Nem bűn ez, nem is hiba: lustaság. Lusta embernek honnan is volna rongyos ezer, főleg ha nem ez a legfontosabb. Bécs akkor is Musil, Freud, Wittgenstein városa marad nekem, és Grúziáról is inkább Abuladze filmjei jutnak eszembe, nem pedig Sztálin szülőháza.

Nyugat tehát az, amiről a magamfajta leginkább olvas, sokat, de nem eleget. Kelet az, amiről álmodik. Úgy álmodik a Keletről, ahogy a Nyugatról olvas: felületesen, hitetlenül – nem csak egészségesen kételkedve –, és van legalább egy hátsó gondolata. A hátsó gondolat nem mindig rossz gondolat, de többnyire.

Amikor a repülő elemelkedett a ferihegyi betonról és Tbiliszi felé vette útját, stílszerűen arra gondoltam, amit egy barátom mondott többször is, hogy már csak Kelet felé érdemes utazni, a Nyugat sokáig olyan marad még, amilyen, ebbe fog belepusztulni. Keleten naponta világok tűnnek el, és tudás, amivel a Nyugat már sosem fog rendelkezni. Mindenki tudja, hogy a Nyugat el fog pusztulni, és Nyugaton is tudják, hogy a Kelet mindent megtesz azért, hogy úgy éljen, mint a Nyugat. Meg sem próbálom ezeket a fogalmakat itt most pontosítani, lebegjenek csak abban a zűrzavarban, amit világgként élek. És nem vagyok pesszimista...

Kőrösi Csoma és Tendzang, meg Fawcett ezredes. Nyugat-e a Mato Grosso, vagy Kelet? Megint egy retorikai kérdés. Persze nincs nyugati meg keleti ember. Jó ideje úgy gondolom, hogy ha már mindenképpen osztályozni és csoportosítani szeretnék, akkor háromféle ember van: az egyik komolyan veszi az istenét (isteneit), a másik nem, a harmadik sosem hallott róla (róluk). Negyedik csoport is van, nevezetesen azok, akik számára ez nem értelmes kérdés, akiknek ilyen probléma föl sem merülhet a tudáshorizonton, ám fölöttük már irtják az őserdőt a többiek. Azért jó ez a felosztás, mert csak akkor alkalmazható, ha előbb magamat is elhelyezem valamelyik csoportba, tehát az alapviszonyt tisztázom, ami nem distanciás, nem jó (Balázs Béla), és talán nem is tisztázható. Az utazás nyilván nem földrajzi kérdés, hanem metafizikai, akkor is, ha minden bölcsészhallgató tudja, hogy metafizika már nem lehetséges, pedig bizony, képzelet kell hozzá, semmi más.

Körülbelül egy órával azután, hogy felszállt Budapesten a gép, és nyilván Kelet felé repültünk, valahol nagyon messze lent, a felhők nyiladékan át megpillantottam egy behavazott hegyhátat. Azóta sem néztem utána, pontosan

merre van az a légifolyosó, de a hegyhát alakjából arra következtettem, hogy ez csak a Fogarasi-havasokban lehet. És volt még egy olyan érzésem is, hogy nekem ott, pontosan azon a behavazott hegyháton valami fontos, halaszthatatlan dolgom van. Azokban a percekben derülhetett ki, hogy a repülést nem nekem találták fel, náthás is voltam, meg egyáltalán. És amikor az Elbruszt láttam a repülőből, meg az egész Kaukázust, amint kiemelkedett a felhők koszorújából, megint olyan érzésem volt, hogy én most inkább ott, pedig akkor már a repülőt is megszoktam, dohányozni is lehetett a gépen – meg kell becsülni az olyan helyeket, ahol még szabad.

Szóval a Fogarasi-havasok, az alapviszony, és tisztázni, amit még lehet. Tendzing is dohányos volt, de mindig abbahagyta, amikor az Everestre indult. Ez persze nem fontos, könnyű annak, akinek három a tüdeje, lélegezni is tud, meg hát a lélek, ha nem az agyban van, hanem ahol néha elszorul. Nekem persze nincs három tüdőm, de néha elszorul, és meg fogok tanulni lélegezni. Kemény tréning, aki próbálta, tudja. Különben a Fogaras Bécs és Tbiliszi között nagyjából félúton van. Erről fogok most beszélni, hogy félúton.

Amikor életemben először láttam meg a Fogarasi-havasokat, vonaton ültem, vagyis állingáltam a folyosón, éjszaka volt, és a hegyek fölött nagyon vilámlott. Valahol Nagyszeben és Fogaras városa között száguldott a vonat, és a hegyek olyan kísérteties, rőt fényben világítottak, hogy azonnal megértettem, mire gondolt Babits, amikor azt írta, hogy *Isten fogai között*. Lehet, hogy Babitsot később olvastam, de én láttam azokat a fogakat, és talán így a legjobb. Éppen katona voltam, ki hitte volna kisdiák koromban, amikor Fawcett ezredes könyvét olvastam, hogy térképészalakulatnál fogok szolgálni, mert Fawcett is térképész volt. Különben jó dolog, ha az ember előbb tapasztalja meg azt, amiről majd pontos mondatokat olvas, de az sem baj, ha megtapasztalja azt, amiről már olvasott. Azt hiszem, az éjszakai villámlás meg a konokul rohanó vonat, a hegyek sápatag, delejes fénye, a mégis hihetetlenül éles kontúrok elég rémisztően hatottak rám. De azért nagyon szerettem volna akkor leszállni és elindulni a villámló hegyek felé. Innen most már úgy tűnik, felismertem kedvenc hegyvonulatomat. Minden hegy a kedvencem, az Alföldön születtem, hát csak természetes.

Amikor végül 1991 nyarán először vágtam neki a Fogarasi-havasoknak, volt már némi tapasztalatom a magasabb hegyekről, de mikor morajlani kezdett az ég és patakban hömpölygött szembe velünk az ösvényen az esővíz, kiderült, hogy e tapasztalat nem sokat ér. Minden pontosan olyan, amilyen. Az ember kicsi, a hegy nagy, legalább akkora nekem, mint Tendzingnek az Everest, ha nem nagyobb. Ebből kell kiindulni. Szóval nem három tüdő, hanem igen kicsi lélek, és hogy elszorul néha. Mert ki hitte volna, hogy az a cingár középiskolás, aki tornaórán az 1000 métert kitevő síkfutás szintidejét csak nyögve és botladozva, éppen hogy, és a sportosabb lányok is jobban, szebben; de ki hitte volna, hogy némi gyakorlás és léleknövelés után 10 kilométeren csak tíz, rossz napokon tizenöt percre marad el a női világszinttől, és 20 kilométeren ez huszonöt perc, amit sehogy nem tud ledolgozni, viszont nem fárad el. Azt hiszem, maratoni távon jó félórával a női mezőny után érnék be, ami azért nem olyan rossz eredmény. Persze én soha nem versenyeztem, nem is edzettem, nem melegítettem be, csak futottam, mert miután az első egy-két kilométeren

meghal az ember, a következő tízet vagy húszat egész kellemesen végig lehet szaladni. Az órával sem versenyeztem, még magammal sem. Röviden azt mondhatnám, hogy megeltem a futás idejét, a számomra egyedül érvényes tempót, ritmust, elmaradtak a rossz meg a jó gondolatok is, nem ziháltam, nem recsegett a térdem, a bokám, és nem tudok számot adni arról, mi történt másfél vagy két óra alatt. Futottam, ennyi az egész. Valami ilyesmit csinálnak az etióp futók is, no nem az ünnepezt versenyzők, hanem a névtelenek a szavannán – megélik a futás idejét. A fiziológusok azt mondják, ilyenkor az agy valamilyen hormont kezd el termelni, aminek már-már narkotikus hatása van a szervezetre. A bécsi gorilla is mondta, hogy narkós vagyok... De nyilván nem ezért fut az ember, a hormon van a futásért, nem fordítva. A futás rítus, elég itt a marathóni hírvivőre gondolni.

Évekig tartott a hosszútávfutó korszakom, és mielőtt bárki azt értené meg belőle, hogy milyen jó fizikai kondícióban lehettem akkor, gyorsan hozzá kell tennem, hogy nem voltam. Ez először a Fogarasban derült ki – mert más ideje van a futásnak és más a hegymászásnak. Szóval az első komoly emelkedőn úgy haltam meg, mint valamikor a tornaórákon. Rettenetes érzés, ha az ember jó pár ezer kilométer futás után egy sziklás hegyi ösvényen leroskad és felnyög: nem bírom tovább. Nagyon szégyelltem magam, mert a társaim sokkal jobb erőben voltak, mindig megvártak, ha lemaradtam. És azután megjött a hegymászás ideje is. Azóta nem futok, nincs rá szükségem. Persze minden téli túra előtt megfogadom, hogy az indulásig hátralevő két hétben edzeni fogok, de nem lett még belőle semmi. Az első emelkedőn meghalok, azután az agy termelni kezdi jótékony hormonjait, és minden megy magától, csak lépegetni kell, cipelni a hátizsákot, jól megfontolni minden lépést, ha olyan a terep, elkerülni a lavinás helyeket, vagy az Istenre bízni azt, ami fölött az embernek nincs hatalma. Nem sport, nem kirándulás. A hegymászás ideje a hegy ideje.

Tehát a Fogarasi-havasok télen – lehet, hogy ezzel kellett volna kezdeni –, mert télen az igazi, bár nyáron sem rossz, csak annyi a turista, hogy a szűkebb átjárókban néha sokáig várakozni kell. Télen senki, csak néhány elvetemült, és még örülnek is egymásnak az emberek, ha egy szélfúttá nyeregben találkoznak. És persze ugyanúgy nem tudom, miért kell nekem télen a Fogarasi-havasokba mennem, mint ahogy nem tudom elmesélni, mi történik velem egy húsz kilométeres futás alatt. Amikor előveszem a hátizsákot, a hágóvasat, a jégcsákányt és a többi kacatot – olyan nehéz mindig az ember lelke, mint a csomagja –, és néz rám a család, mint egykor a szomszéd néni: hová szalad, szomszéd, valami baj van? Vagy ahogy az oltári szentségre néz a protestáns ember, hogy ez a *valami*, ebben van a *valami*, vagy ettől lesz? Magyarázkodni nem érdemes. Vagy csak fellengzősen, hogy például, amikor elindul az ember egy meredek, behavazott hegyoldalon, és fölsóhajt a szürkésfehér vagy éppen ragyogó semmibe, akkor ott ül fent az Isten, és ha felérek, már nincs ott, de amikor elindulok, mindig ott van. Persze mindig, mindenütt ott van, de egy hótortlaszban kétezer méter fölött más az én otlétem, másfajta *jelenlét* az, de aki Istent keresi, jobban teszi, ha templomba megy és imádkozik, ez a módszer ki van próbálva. Én is csak Sir Hillaryt próbálom utánognatni, véletlenül sem Mózeset. És hencegek tovább: ha az ember akar valamit, fölmege a hegyre, és ha van magához való esze, csak akkor jön le, ha már nem akar semmit. Vagy: aki

otthon nem találja meg élete értelmét, az a hegyen sem fogja. Lehetne még ezt folytatni.

Normális ember ilyesmire a hegyekben sosem gondol. Csomagolásakor talán, mielőtt megígérné a családnak, hogy vigyáz magára, nem, nem, lavinás helyre most sem, és nem lesz bivakolás, azért van menedékház, hogy fedél alatt töltsük az éjszakát. Főnt már minden sokkal egyszerűbb. Lépni, leszúrni a jégcsákányt a hóba, megtámaszkodni vagy megkapaszkodni, lépni még egyet, azután még egyet, mondjuk tízezerszer vagy többször. Mindig még egy lépést, és egyetlen rossz lépést sem. Mert nem az a veszélyes hely, ahol százöles mélység ásít lent, lökdös a szél vagy omlik a szikla, hanem ahol az ember nem figyel. És ez a figyelés befelé történik. A tempó, a ritmus, az idő. Amikor a hegy ideje az én időm lesz. Nehéz erről beszélni. Amiről viszont nem lehet beszélni, arról történeteket mesélünk. Egyfajta hallgatás ez is.

Három évvel ezelőtt egy márciusi napon – a Fogarasi-havasokban ez még tél – az Árpás völgyén indultunk el a gerinc felé. Azután, már nem tudom, milyen megfontolásból, a patak völgyéből kimásztunk a keleti hegylábra és azon mentünk tovább, majd ahol az ösvény elágazik, ott a turnuri menedékház felé tértünk el. Térdig ért a hó, nem volt könnyű a járás, és egyszer eltűnt a turista-jelzés is, de még jól látszott az ösvény. Egy idő után már nem látszott, de kis csapatunk ment tovább, amerre a sejtés vezette, és mikor kiderült, hogy se jelzés, se ösvény, akkor is csak mentünk tovább, mert a térkép szerint valahol itt van már a menedékház. Ott is volt, csak mi nem jutottunk el odáig. Elkövettük a legnagyobb hibát, amit télen egy hegymászó elkövethet, ha úgy érzi, hogy eltévedt és esteledik: nem fordultunk vissza a nyomainkon, csak mentünk előre, míg este nem lett, úttalan utak, sziklák, bozótos. Végül egy meredek, szinte függőleges vízmosásban úgy döntöttünk, hogy leereszkedünk a patakhoz, valahol ott kell lennie az ösvénynek is, keresztezni fogjuk.

Ma is csodálkozom, hogy a vízmosásban egyikünk sem törte ki a nyakát. Az utat nem találtuk meg, nagy volt a hó, és a hegyoldalban vivő ösvény nem látszott, hetek óta nem járt arra senki. Én maradtam leghátul, a többiek jól megelőztek és lejárták előttem a havat, a vízmosásban jég volt, csúszott, és szinte minden lépés előtt biztosítanom kellett magamat a jégcsákánnyal, ezért nagyon lassan haladtam. Lent zúgott a patak, hallottam a többiek hangját, ők nem hallhattak engem. Egy meredek helyen – nyáron kis vízesés lehet ott – megcsúsztam és jó tíz métert zuhantam, de lehet, hogy többet. Valahogy megakasztottam a csákány hegyét a hóban, és megpróbáltam számba venni, eltörött-e valamim, vagy csak megijedtem, de nagyon. És ahogy ott ülök a szürkületben, kimerülve, a kétségbeesés szélén, jobb kéz felől meglátok valami furcsát. Egy madonna volt, gyermekkel a karján, mintha csak Boticelli festette volna, és nagyon érdekes ezüstös-arany fényben játszott. Hamar kiderült, hogy csak egy behavazott fenyőcsemete. Ott volt az útjelzés a mellette sötétlő fatörzsön, de ezt csak akkor láttam, amikor egészen közel mentem, ott szelte át az ösvény a vízmosást, ahol a zuhanásom véget ért. Nem vagyok katolikus, és vallásos sem, Carl Gustav Jungot (*Emlékek, álmok, gondolatok*) akkor még nem olvastam, vagy ki tudja? De az út ott volt, ahol a madonnát láttam. Előbb az élmény, azután a rá vonatkozó mondatok. Ugyan miért ne jelenhetne meg egy majdnem szerencsétlenül járt hegymászonak „Isten fogai között” a Madonna?

A társaim akkor már leértek a patakhoz, hiába kiabáltam nekik, hogy megvan az ösvény, nem hallották. Én is utánuk mentem. A hóban aludtunk a vízparton, és reggel elindultunk a szurdokban lefelé. Ma sem értem, miért nem másztunk vissza az ösvényhez, miért nem erősködtem, hogy ott van az út, azon kell menni. A patak mellett nem volt út, és csoda, hogy senki nem törte a nyakát, olyan helyeken jártunk, és többször át kellett gázolni a patakon – mínusz tíz fokban ez nem akármilyen, de elgémberedett lábunknak a víz meleg volt...

Mi ebből a tanulság? Az, hogy amikor az embernek megjelenik az angyal, rájön, hogy az egy behavazott fenyőcsemete, és megy tovább a butaság, a tehetetlenség által megszabott úton, de az angyal akkor is vigyáz rá, azért jelent meg. Éjszaka, mikor aludtam a hóban, ezt pontosan tudtam. Közben az egyik társam beleesett a vízbe, a jég alól szedte ki a bakancsát, és még sok érdekes dolog történt. Lefelé a szurdokban is tudtam, hogy baj minket itt már nem érhet, csak megfogalmazni nem volt erőm akkor.

Dolgom volt nekem a Fogarasi-havasokban, mindig is tudtam, de leginkább a felhők között, útban Budapestről Tbiliszi felé, Nyugat és Kelet között, mert félttem a repülőt. Az ember felületesen olvas, bután álmodik, és ha egyszer végre lát, nem hisz a szemének. Hogy miért éppen a hegyekben kellett nekem tisztáznom a viszonyt Istennel, nem tudom, de hát ez nem is fontos. Nem vagyok vallásos, nincs az az egyház, ahol az eretnesség gyanúja ne esne rám, de amit régebben hittem, azt most már tudom. Ha tesz egy nagyon kis lépést az ember az ég felé, az ég is tesz egy nagyon nagy lépést az ember felé, mert minden út az első lépéssel kezdődik.

Kőrösi Csoma az út végén leül olvasni. Fawcett ezredes nem visz magával puskát az utolsó útjára. Tendzing faluja fölött meg ott magasodik a Csomolungma.

Világutazó vagyok, de nem az én érdemem. Ha lesz majd rongyos ezer, talán messzebbre is, kedves tájakra és vidáman – ám addig csak befelé. Egyszer már zuhantam retúrjegy nélkül a hegyekben, ott állt az angyal, ahol talajt fogtam. És ez nem retorikai fordulat.

Borbély András

Hidegség, állat

1.

Azon az éjszakán, amelyen elárultattam, de még mielőtt a policok a koppott, piros ingemben óvatosan halálra vertek volna és kimondták volna az ítéletet, elhagytam a tett helyszínét, és zavaromban elfutottam a falu fölötti legelő irányába. Amikor az eszenyei vízimalmokat nagy ívben kikerültem, nehogy a kutyák szagot fogjanak és baunkolni kezdjenek, de belegabalyodtam egy lekaszálatlanul hagyott árpaföld havas bogáncsrengetegébe, még azt hittem, van hová menekülnöm, mivel azt is hittem még, hogy ártatlan vagyok. Arcomról patakokban omlott a verejték, két öklömet szorítottam erősen, ahogy futottam, mintha még mindig verekednék valakivel, a hideggel, a pálinkával, ami még mindig ott bizsereg az ereimben. De a szájamban is érzem még a pállott, kellemetlen ízt, pedig jó nagy lélegzetekben kapkodom a jeges levegőt, miközben látom magam előtt az egész jelenetet, kívülről, mintha nem is vettem volna benne részt, mintha csak fönről nézném az egészet, és el sem tudom képzelni egyelőre, hogy végül mégis nekem magamnak kell elszámolnom.

Nem, nem gondoltam semmi ilyesmire, amikor a legelő felé vettem az irányt. Egész egyszerűen ösztönösen cselekedtem, érted, mert tudtam, ahol eldördül egy puskagolyó, onnan a legjobb a lehető leghamarabb elhordani az irhánkat, de még egyáltalán nem számoltam azzal, hogy a puska esetleg az én kezemben is eldördülhetett.

Hirtelen olyan csönd lett az éjszakában, hogy már akkor kétségessé vált a lövés jelentősége. Valami más történt ott. A két policot magukon kívül rángattuk ide-oda, már nem védekeztek, csak ordibáltak és fenyegetőztek, hogy mind a négyünket börtönbe rakatják, amire Bajkó még inkább bevadult, az egyiket az egyenruha gallérjánál fogva kezdte vonszolni a patak felé, hogy belemártogassa a fejét a jeges vízbe, s akkor máshogyan fogsz majd beszélni, te ganyéláda. A másik menekülni próbált a közeli rendőrőrs felé, de tíz lépés után Bakos utolérte, csak úgy, futtában vágta hátba, hogy belebucskázott egy hóval teli árokba. Hova futol, az anyád istenit, te bőjti maszкура, megtanítlak mindjárt, aztán futkározhatol a havon, mint a pipe.

Az istennek nem tudtam kikeveredni ebből a bogáncsosból, ahelyett, hogy futottam volna, csak vonszolódtam, mert a parlag indái a hó alatt keresztül-kasul szerteágaztak, szőnyeget képezve a megfagyott talajon, amire csak úgy puhán hullott rá a hó. De a test súlyát már nem tartotta meg ez száraz inakból font növényháló, hanem a szegecselt marhabőr bakancs keresztülhatolt rajta és elsüllyedt, mintha semmibe lépne, majd azon nyomban bele is gabalyodtam az indákba. Mert hát nem olyan egyszerű az, egyszerre tisztába jönni a dolgokkal, mérlegelni és lépni, pláne ha az ember ivott is egy pár kupicával. Az ember először ott van, azt hiszi, hogy nem történhet baja, vagyis még nem hisz semmit, csak

később kezd el töprengeni. Meg aztán világeletemben indultatos ember voltam, el-eljárt a kezem.

Egy idő után aztán csak kikeveredtem abból a bogáncsosból, de futottam addig vagy tíz kilométert. Olyan fáradt voltam, mint a kutya. Még akkor nem voltam színjózsan, de már tisztult. A vízimalmok után már nem volt semmi, csak a holdvilág meg a havas dombok. Az események még mindig összevissza gomolyogtak a fejemben, csak most már az is beleszövődött a képbe, ami utána következett, hogy rohanok át a havas mezőkön. Mert akkor még nem lakott a faluban a nagyapám. És ez okozhatta, hogy kezdtem egyre tisztábban látni, mert hova futok én most? Ezek úgyis elkapnak. De még mindig futottam, mint a töketlen kutya, a torkom befagyott kút, úgy kiszáradt a fagyban. Akkor egy pillanatra olyan hitványnak éreztem ott magam, mert hátra-hátranéztem, hogy nem jönnek-e már utánam, de már magasan voltam, és láttam, hogy a faluban már nem pislákolnak a lámpák, éjjeli kivilágítás nem volt akkoriban. Hát mit keresek én télnek idején, karácsonyeste a mezőn? S ez már jócskán a józanságnak volt a jele. Mert ugye akkor mi győztünk, és az volt a borzasztó. A lövés pillanatában erre mind a hárman rájöttünk, mert az a pisztoly nem a polic, hanem az én kezemben sült el. Bajkó elengedte a polic nyakán a resztungot, vagy tizenöt-húsz méterre megállt, megfordult és elkezdett nézni. Bakos, a bátyám is kipattant a sáncból, ahol a másikat nyuvasztgatta, ő is megállt, úgy nézett, mint egy szobor. Már nem mintha nem akartunk volna győzni, vagy nem vertünk volna meg addig is néhány embert. De a polic az más. Az nem ember.

A patak következett, azon is át, mint a farkas, egyedül. Mert mi tizen-

ketten voltunk testvérek. Nem volt mit enni. Döngölt padló, hideg. El sem tudod képzelni. Akkor így éltünk, egyáltalán nem voltunk felvilágosultak. Az ember nem kérdezett. Jöttek, elvitték a gyermeket, a marhát, az ember nem kérdezett semmit. Sokszor még a gyermeke temetésére se ment el az ember. Nem az ő dolga. Meg volt tiltva. Kilencévesen mentem szolgálni. Akkor is egy patakon vagy folyón mentem át, megszomjaztam. Vágtam egy léket a jégen, de a jeges víz a szemembe csapott. Azóta könnyezik. És mindenféle seb. A halántékomon. Már nem is emlékszem. Verekedős voltam. De hova az istenbe futok? Nagyapám meg sem tud mozdulni. Sokat éhezünk mellette. Nem tudott az dolgozni már akkor. Megálltam a havas mező közepén. Aztán félkörben megfordultam.

Az éjszaka valahogy megnyugodott, nem éreztem az űzést, nem éreztem én semmit se. Kijózanodtam. Az olyan, mint amikor kiérsz a tisztásra. Mögötted a rengeteg, az erdő, a vadon. Nincsen ott semmi, amitől félni lehetne, ha jobban meggondolod. A hó olyan közönyös, mint a hegy, s a hegy, mint a völgy, s a völgy, mint a jég. Tél van. Beláttam, igaz, furcsa gondolat volt, hogy én tehetek róla, hogy belegabalyodtam a bogáncsosba. Meg kellett értsem, hogy a föld, a talaj nem akarja az embert megfojtani. Csak ha rossz helyre lépsz. De te lépsz. S akkor nem tehet ő se mást. Az én nagyapám nem tudott dolgozni, ezért folyton belégabalyodott a bogáncsosba, s ott is maradt mindörökre. Beteg volt, beteg a lelke. Kilencévesen én léptem. És azóta is. Jó sokszor bele a bogáncsosba, s aztán ki belőle. De nekem valahogy volt választásom, ilyen ember voltam. Mert ilyennek születtem. Nem mindenki választhat,

de én választhattam. Különben nem tudom. De mikor már késő volt, akkor értettem meg, hogy választhatok, hogy az a fajta, aki vagyok, választhat. De már késő volt, mert akkor már belementem a bogáncsosba, s igaz, hogy kimásztam belőle, de ez csak rövid ideig tart, legfeljebb reggelig. Mert azon az éjszakán én elárultattam, hogy ki és micsoda által, én nem tudom. Megroppant a világ, már nem én uralkodtam. A törvény uralkodott.

Pedig hát egyetlen lövés volt az csak a vak éjszakába. A levegőbe lőttem. Nem akartam én senkit meglőni, csak hát a vérem, szó, ami szó, verekedős voltam. A törvény pedig igazságos vagy igazságtan, én ezen soha nem gondolkodtam. Valamit tudtul adtam a lövéssel, és ez történt akkor. Hogy győztünk, én hírül adtam. Márpedig törvény szerint nem szabad győznünk, ilyen nincs. Mert azt lehet, hogy okoskodsz, kikapukon mászkálsz, oldalba bököd a policot, s az úgy csinál, mintha nem venné észre. De olyat ne csinálj, hogy legyőzöd a törvényt és a levegőbe lósz. A törvény effektíve legyőzhetetlen. Mármint effektíve. Belül aztán gondolkozhatsz, hogy legyőzted a törvényt, merthogy te szabad vagy. De kifelé nincs ilyen. Ne lövöldözz! De én lövöldöztem, és menten úgy éreztem, hogy a nagy havas legelő, a közömbös éjszaka most mocorogni kezd, és elkezd kúszni felém a hegy felől a bogáncsos, suvad le a hegy hátáról, mint a drótszőnyeg, és mindjárt reám terítkezik, s akkor nincsen ahova, valaki fentről küldi alám a bogáncsost, a törvényt. De nem féltem. Ott voltam, ahol voltam, a határán az egésznek. Nem valami erőszak volt ez, csak éppenséggel elkerülhetetlen. De láttam ezt, és a határon maradtam, nem gabalyodtam teljesen bele. Elkezdtem lépkedni és többé nem

néztem hátra, de tudtam, hogy a sarkamban a bogáncsos, és mindig épp időben emelem a lábam, hogy még nem fogja le, és azt gondoltam, ott lesz, az egész falura ráborul a törvény miattam, mert én most visszamegyek a faluba, és a bogáncsszőnyeg, amibe a törvényt gondoltam, mind jön utánam a mező teljes szélességében. Hát megfordultam a falu felé, nyugodt voltam, józan.

A vízimalmoknál ugatni fog a kutya. Vagy kettő-három. Ezek itten baunkolni fognak, de hát félek én? Karácsony van, de már aluszik az egész. A nagyapám, akitől ezt örököltem, vízimolnár volt, módos ember. Örökösen dolgozott, tisztelték, míg le nem bénult. Lázár volt, ahogy én. De te már semmit se tudsz, Lázár. A vízimalmok még sehol se voltak. Csak indulnék, de még állok. Azt gondolom, a vízimalmoknál már szinte otthon vagyok, de még valami odaszögezett. A marhabőr bakancsom úgy áll a kemény havon, mint a ház. Nem fognak el, itt állok. Valami árnyék suhan a havon, de nem nézek oda. Most aztán nem. Megroppant valami, a világ, de még áll. Tartom. Mellemmel feszülök neki a törvény falának és tartom, én tartom a törvényt. Olyan ez a hideg, mint egy fal, olyan itt a törvény, mint a fal. A tél hidege vesz körül, a megfellebbezhetetlen hideg. Hidegség van a törvény házában, oltári hideg. Ott lakom, most néhány percig állok mozdulatlan. Ez a törvény leghidegebb pillanata.

2.

A villamos zaja behallatszik a szobába. Még nem tudom, álom-e ez, vagy ébren vagyok már. A villamos dübörögve elhalad, beleremegnek az ablakok, az álom nyelve még körülvesz,

mintha ez a nyelv ködfalat képezne körülöttem, ez a ködfal képezné a szobát, amelyben ébredek. Nem arról van szó, hogy úgy érzem, *mintha* ködfal lenne, inkább arról, hogy még nem érkeztem meg teljesen, még nem ismerem föl egyértelműen a szobát, a tárgyakat, a falra ragasztott plakátokat, de ismerősnek tűnnek. Tehát a ködfal a tudatomban van, nem a szobában. Ugyanakkor a szoba a tudatom felé közeledik, de még nincs teljesen benne. E pillanatban, amikor ezt visszapillantólag leírom, hirtelen nem is tudom megkülönböztetni saját tudatomat és a szobát.

A falat hidegnek kell elképzelni, mint a ködöt, de olyan finom szövésűnek is. Nem is próbálom megőrizni, amit az álom üledékéből torzán ugyan, de megőrizhetnék. Ha szigorúak akarunk lenni, akkor az álom nem nyelv, ezért nem is lehet megőrizni. Az álom ugyanolyan érzéki bizonyosság, mintha elégetem az ujjamat. Annak, amit álomban látok, ugyanúgy semmi köze nincsen a szavakhoz, mint annak, amit az *égető forráság* kifejezésel ragadok meg.

Igaz, gyakran előfordul, hogy szavakkal álmodom, de az álomban a szavak is inkább képek. Az álombeli szavakat testekként szoktam elképzelni, legalábbis ez áll a legközelebb ahhoz, amit átélek egy álomban a szavakkal kapcsolatban. Tehát az álombeli szavak téridomok, kúpok, csonka kúpok, gúlák stb. Álmodtam például ezt: *szőrös csonka kúp*. Legalábbis így neveztem el, amit álmodtam. De itt a szörzet már valami másodlagos, és nyilvánvalóan (vagy nem nyilvánvalóan) erotikus színezetet ad az álomnak. De határozottan érzem, hogy a téridom az elsődleges, a szörzet pedig másodlagos. Ez azért fontos, mert ami itt elsődleges, annak nin-

csen erotikus töltete, csak annak, ami másodlagos. És a *szörzet*, hiába másodlagos, visszamenőleg megfertőzi a *csonka kúpot*.

Ez a következőképpen történik: a csonka kúpot, hiába csonka, egésznek kell elgondolni. A csonka kúp ez és ez a téridom, egész. Azt is írhatnám a *csonka kúp* helyett: kdjhjhsdgf, mivel a szó nem számít. A csonka kúp ugyanúgy teljes és egész téridom, mint a kúp, amelynek nincsen a nevében a *csonka*. Csakhogy a szörzet visszamenőleg éppen ezt a nyelvi félreértést használja ki, ugyanis erotikájával megfertőzi a *csonka* jelentését. Az egész képnek olyasféle jelentése lesz, amire rá lehet sütni például, hogy valamiféle nemi értelemben vett csonkaságról, kasztrációról van szó az álomban. Pedig ez a jelentés csak utólag adódik hozzá, a megnevezés pillanatában, akkor, amikor elnevezem az álombeli képet *szőrös csonka kúp*-nak. Ez a megnevezés betör az álom területére, mint ahogyan a szoba kezdetben idegen látványa áttöri azt, amit ködfalnak neveztem, és ismertté válik, mert fölismerem, hogy hol vagyok: ott, ahol előző este lefeküdtem.

A megnevezés itt maga az a vágóeszköz, amivel a kasztrációt végezzük. A *csonka kúp*nak ugyanis eredetileg (az álomban) nem volt neve, egy egészleges téridom volt, de mihelyt elneveztem, maga ez a megnevezés a téridomot csonkává tette, a *csonka* nevet adta neki. De még ebben a stádiumban megőrződik az álom meleg és geometrikus tisztasága, hiszen a csonka kúpot, a kúphoz képest is, önálló téridomnak kell elgondolni. A *szőrös*, ez az otromba jelző azonban teljesen összezavarja azt, amit az álom geometrikus tisztaságának neveztem, és utólag, kihasználva a szavak, jelen esetben a *csonka* bi-

zonytalan jelentését, visszamenőlegesen beírja az álomba a kasztrációt. De ebben a pillanatban már csak ez van meg, amivé a megnevezés teszi az álmot, maga az álom pedig elillant, a geometrikus tisztaság elillant, a neve megmaradt.

Ezért nem is igyekeztem, hogy megőrizsem az álmot. Inkább azon voltam, hogy minél több ideig ott legyen ez a finom szövésű ködfal a tudatomban, amikor a szoba látványa és az eldübörgő villamos zaja, amely megremegteti a szoba ablakait, még nem olyan tolakodóan ismerős, még nem nevezem meg, még nem tartanak ismerőségük fogságában. Ezt a pillanatot az álomlét és az ébrenlét határának szokták nevezni. Én most a boldogság pillanatának nevezem. Nem vagyok még magam, de látom, amivé az ébrenlétben majd leszek. A *majd* csak néhány másodperc az ébrenlét felől nézve, de az álom felől nézve sokkal több ideig, vagyis éppen elég ideig tart a *majd* felé vezető út. Minél többször és egyre többi ideig szeretnék benne lenni. Ez a pillanat az, amikor *úgy érzem, mindent tudok*. De azt is tudom, hogy ha túl sokáig maradok itt, ha az álom megszabott idejét túllépek, akkor valami olyasmi történhet, amit az ébrenlét felől halálnak szoktunk nevezni. Ha ott ez eszembe jut, akkor a boldogság megszűnik, és a helyét átveszi a halálfélelem. Ekkor már nem akarom tovább húzni az időt, hanem föl akarok ébredni minél hamarabb, hogy ne haljak meg. Régebben nem érdekelt, hogy meghalok-e. De amióta megtudtam, hogy a szerelem valóságos, azóta, mondhatom így, ellenségemnek tekintem a halált. Erről a szerelemről most nem akarok részletesebben beszélni, mert nem ez a téma. Csak azért mondom el, hogy láthatóvá vál-

jék az ébrenlét és az álomlét közötti pillanatra, a boldogság pillanatára rávetülő árnyék, a halálfélelem árnyéka.

Látható, hogy ebben a magyarázatban a szabályszerűség vagy a létezés törvények szerinti jellege az álomlétre jellemző, míg az ébrenlét, amit életnek szoktunk nevezni, az álom megszüntetéséből él. Azt is mondhatom, hogy a törvény megszüntetéséből. Az álom utolsó momentuma ez: *a törvény leghidegebb pillanata*. Ezt az álmot, vagyis egy lehetséges álom leírását, amit, ahogyan le van írva, feltételezhetően nagyapám mond el egy álomban, talán ugyanúgy meg lehet szüntetni, mint ahogyan a törvényt. Valójában ezt a történetet nagyapám sohasem mesélte el. És egyetlen más történetet sem. De a történet maga a törvény.

Nagyapám az álomban eljut a törvény leghidegebb pillanatáig, az álom itt megtorpan, megremegnek az ablakok, eldübörög a villamos, távolról, finom szövésű ködfalon át láthatóvá válik a szoba, ahol előző este lefeküdtem. Ami ezután történik, azt egy másik álom, a *szőrös csonka kúpról* szóló beszéli el. Ebben az elbeszélésben és az álomban van egy közös mozzanat: a fal. Először: *olyan itt a törvény, mint a fal*. Másodszer: *az álom nyelve még körülvesz, mintha ez a nyelv ködfalat képezne körülöttem, ez a ködfal képezné a szobát, amelyben ébredek*. Az első esetben a törvény a fal, ez magát az álmot határolja el az ébredéstől, a második esetben az álom nyelve, tehát mindaz, ami az álomból még hozzáférhető, az álom maga a fal. (Itt a nyelv nem abban az értelemben szerepel, mint később, amikor arról van szó, hogy a nyelv miként szennyezi be, majd szünteti meg az álmot, hiszen ott a megnevezésről van szó. Míg az álom nyelve nem ne-

vez meg semmit, hanem ő maga az álom. Tehát a nyelv ebben a második esetben metafora. Olyasmit nevezünk itt nyelvnek, amiről éppenséggel kijelentettük, hogy eredetileg nem az, csak azzá válik. De kénytelenek vagyunk a nyelv szót használni rá, mivel meg kívánjuk nevezni azt, ami nem nyelv – bár ez üres paradoxonnak tűnhet, de nem baj.)

Az álom felől, tehát nagyapám nézőpontjából – aki közeledik a róla szóló álom végéhez, bejárja az ébrenlét felé vezető út egy részét (valójában lehet, hogy én járom be, aki álmodom őt, de ez az álom tartalmának értelmezésétől függ. Én most nem akarom értelmezni az álom tartalmát) – a fal a törvény. Az ébrenlét felől, pontosabban a teljes ébredés felé vezető út második, középső szakaszában, amelyet a boldogság pillanatának neveztem, a fal az álom nyelve, de a nyelvnek abban az értelmében, amely éppen a nem nyelvi természetű álmot magát jelenti. A nyelv csak kicsivel később tör be ebbe a pillanatba, amikor a szoba és a villamos dübörgése teljesen felismerhetővé válik, hogy szétzúzza az álmot és szétzúzza a boldogságot is.

Van a *törvény*, a *fal*, a *nyelv*. A törvény nem nyelv, hanem fal, de a fal nyelv, metaforikusan, vagyis a fal sem nyelv, csak így nevezzük. De már nem biztos, hogy nem nyelv, mivel csak az hozzáférhető, ami nyelv, az viszont bizonyos, hogy a törvény nem nyelv, hiszen a fal, vagyis a nyelv mögött van, egy történet burkában, ez az álom. De, persze, nyelvvé válik, hogy megnyilvánuljon, ezt akarja mondani nekem az álom.

Csakhogy amikor a törvény még nem nyelv, az álomban, amikor álmodom az álmot, akkor én magam sem *vagyok* úgy, mint mikor ébren

vagyok, pusztán csak álmodóként, aki azt álmodja, hogy én nem én vagyok, hanem – legjobb esetben is, amennyiben azonosítom magam az álom tartalmával – a nagyapám. Amikor álmodom, akkor saját magam számára képtelen vagyok bizonyítani, hogy ténylegesen is létezem. Álmomhoz másvalaki viszont nem férhet hozzá, hogy tanúsítaná a létezésem, csakis egy olyan másvalaki, akit én álmodok.

Ahol a törvény nem nyelv, én magam sem biztos, hogy létezem. De az álom segítségével megsejthetek valamit arról, hogy mi lenne, ha nem léteznék. Ha az álmom nem ért volna véget a törvény falánál, s én soha többé nem tértem volna vissza abba a szobába, ahol előző este lefeküdtem, akkor csak a lövés létezne, nagyapám, a vízimalmok, a hó, a bogáncs és az éjszaka. De ezek közül egyik sem én vagyok.

Pontosabban, talán létezhetnék úgy, mint egy lehetetlen törekvés, lehetőség vagy vágy, hogy megszüntessem nagyapámat, a lövést, a legelőket, a falat, és visszatérjek a szobába, de még ez a törekvés sem biztos, hogy én lennék, mivel még nem vagyok, csak a lövés van, a hó, a bogáncs, a legelők, a marhabőrökből készült bakancs, meg a törvény, vagyis a fal. Ha ezen a falon, amely a nagyapámmal történt események színhelyét és a szobát elválasztja, a létezésem lehetősége, amit törekvésnek neveztem, nem tudna áttörni, akkor azt mondhatnám (mondhatnám-e?), hogy meghaltam. És onnantól kezdve senki nem lenne, aki bizonyíthatná, hogy egyáltalán létezett a szoba, ahová előző este lefeküdtem, és senki sem mondhatná, hogy hallottam, amint a villamos eldübörög, megremegnek az ablakok, és a távolból, a legelők irányából a

köd áttetsző szövésén keresztül felismerhetővé kezdenek válni a szobám falára ragasztott plakátok.

3.

Elbizonytalanodom, hogy volt-e valójában választásom, vagy az én lábamat is végérvényesen beszótták az indák, amelyek a hó alatt lapultak, mint a nagyapámét. Azok a mocskos policok. Most megállok, hiszen nincs miért a nagyapámékhoz mennem, a legelők irányába. Sokkal inkább az lenne a halálos döntés. Ki kell keverednem valahogyan ebből a ködből, a törvény falként magasodó ködoszlopai közül. Most tehát itt vagyok a törvény, a fal, a nyelv álom felőli oldalán, megfordulok, hogy ne a legelők felé menjek, mert az, úgy tudom, a halálba vezet, hanem át kell törnöm a törvény falát, amely szembesített a ténnyel, hogy mégiscsak én voltam az, akinek a kezében eldőrdült a fegyver. De mi várhat rám, ha ez a köd, ami a tudatomra telepszik, eloszlik? Mi vár rám, ha elindulok visszafelé, a fal irányába, vissza a faluba, ha hazamegyek? Már bizonyára keresnek.

Ha most megégetném az ujjamat, talán fölébrednék, otthon lennék a szobában, megérinteném a falat, és nem kopogna senki, hogy elvigyenek, félholtra verjenek a policok, te bőjti maszkura, ahogy Bakos mondja. De hideg van, áldatlan, oltári hideg, itt semmi nem égeti meg az ujjamat, ha csak nem a fagy.

Az arcomra ráfagyott a veríték, mint egy tükörvékony páncél, az öklöm belezsibbadt a szorításba, kissé úgy érzem magam, mintha saját magam szobra lennék. De akkor honnan jönnek ezek a szavak? Vágni kellene egy léket a jégen, szemembe csapna

a jeges víz, attól talán ugyanúgy felébrednék, mint ha megégetném az ujjamat. De talán tényleg úgy járnék, hogy egész életemben könnyezne az egyik szemem, mindig törülgetnem kellene, télen pedig ráfagnának a könnyek az arcomra, mint a tükörvékony páncél, és úgy érezném magam egész életemben, mintha saját magam szobra lennék.

A szobában mégiscsak meleg van. Ahogy fölébredek, megszűnik ez az érzés, leolvad a jég az arcomról, ez az a pillanat, amikor (s ez talán csak jelképes, vagy inkább metaforikus, mintha nyelvet mondanék álom helyett, ami, ahogyan mondtam, nem nyelv) *mindent tudok*. Fekszem és még nem vagyok magam, mint egy szobrot, látom, mi leszek, amikor teljesen fölébredek, de addig még meg kell tennem egy kellemes távot, ami a fal másik oldaláról csak néhány másodpercnek tűnhet. De innen nézve még előttem ez a séta, amely a hideg téli éjszakából, a lövés dermedt csöndjétől vezet a tavasz végi szél frissítő simogatásán át a szoba bensőséges melegségéig, amely olyan lehet, innen, az álom felől nézve, mint azok a késő őszi pillanatok, amikor alkonyattájt, egészen váratlanul, mégis alig észrevehetően elárasztja a levegőt az elmúlt nyarat idéző, majdhogynem forró légáram. A falevelek sápadtan zizegnek az enyhe légmozgásban, és már-már elmosolyodnék, csak úgy magam felé, amikor ugyanolyan váratlanul velőig hatoló, fémes csillogású, hátborzongató hangokat hordó szél támadja meg az ellanyhult és becsapott érzékszerveket.

Persze minden máshogyan történik. Végül mégiscsak hazaérek, a policok már várni fognak, talán már bent is vannak a szobában, lerángatják a ruháim egy részét, röhögnek, szidnak,

és elkezdenek náspángolni. Egy pirosing lesz rajtam, ami átázik a véraláfutásoktól. De az is lehet, hogy megvárják a reggelt, én álmodom valamit a szavakról, a törvényről, majd fölébredek, tapogatózó érzékeim lassan fölismerik a szobát, eloszlik a tudatomat behálózó ködfüggöny, kilépek az ablak fénysávjába és nyugodtan bevárom ott hóhéraitam.

Nem tudom, nem tudom, miként lesz.

Bár úgy lenne, hogy álmodtam az egészet: a policokat, a lövést, a vízimalmokat, a kutyákat, béna nagyapámat ott kinn a legelőkön. Ki kell rángatnom magam ebből a bozotos, bogáncsos szövevényből, ahol minden szó úgy tapad a testre, mintha véraláfutások foltjai lennének, mintha ki akarna folyni a vér a porúsaimon keresztül.

De nem, mégsem. Mégsem ez történik. Félrevezettek megint a szavak. Most látom csak, hogy mindvégig egy sötét kamrában feküdtem. Hatalmas, csonka kúp alakú kőcsapok lógnak a kamra mennyezetéről. Jobb és bal oldalamnál a törzsemre csavart gyolcsokig hatolnak előre a kőfalak. A cellában se hideg, se meleg nincsen, de mintha lélegeznének a falak, akár az élő test, hőt bocsátanak ki magukból. De vissza is vonják a meleget. Nem tudom eldönteni, hideg van vagy meleg.

Most megint, pontosabban mindvégig, ama köztes pillanatban vagyok,

amit a boldogság pillanatának neveztem. De ez most valóságos, nem úgy, mint a szoba vagy a villamos, vagy a vízimalmok, a kutyák baunkolása vagy a pisztolylövés. Mindezeknek végtelenül eltörpül most a jelentősége. Mindannak, amit eddig elmondtam, vagy álmodtam, hogy elmondtam, vagy álmodtam, hogy valaki, a nagyapám, elmondta. De nem felejttem el őket, sem a szavakat, sem a benyomásokat. Soha többé nem felejttem, de soha többé nem fogok beszélni arról, hogy milyen volt a pisztolylövés kiváltotta győzelemérzés vagy a törvény leghidegebb pillanata. Arról sem, hogy miféle plakátokat láttam annak a szobának a falán, amelyben a pisztolylövés álmát megelőző este gyanútlanul lefeküdtem, és amelyben végül is nem sikerült újra felébredni.

Nem titok ugyan, de már semmi jelentősége nincsen.

Csak most tudatosul, hogy már egy jó ideje hallom ezt a kaparászást a bal felőli kőfal túloldaláról. De ez sem nagyon lényeges, voltaképpen. Csődület van odakinn, készülnek valamire, bizonyára. Rendben van ez is.

Ha ismernétek azt a csendet, amit még az ablakokat megrázó villamos dübörgése és az erőszakosan a pupillám felé tülekedő képek sem tudtak megzavarni abban a néhány másodpercben. Ha ismernétek...

De szólítanak mindjárt, hogy engedelmeskedjem.

Dominique Pirotte

Alexandre Kojève, a Heidegger-olvasó

Az értelmezést, melyet Alexandre Kojève ad *A szellem fenomenológiájáról*, mélyen áthatja Heidegger, különösen az 1927-ben megjelent *Lét és idő* Heideggerének a gondolkodása.¹ Miközben Hegelt a halál és az idő gondolkodójaként mutatja be, miközben *A szellem fenomenológiáját* a végesség jegyében álló antropológiaként olvassa, Kojève világosan, bár tapintatosan² megmutatja azt a kapcsolatot, mely a két német filozófust az ő elgondolásában egyesíti. Még pontosabbá kell majd tenni, hogy az ő nézőpontjából nem annyira Heidegger teszi lehetővé Hegel megértését, hanem ez utóbbi az, aki végső soron rávilágít Heidegger vállalkozására:

„Hegel óta az ateizmus soha nem emelkedett metafizikai és ontológiai szintre. Napjainkig Heidegger az első, aki egy teljes ateista filozófiára vállalkozik. De úgy tűnik, ezt eltolja a *Lét és idő* első kötetében (eddig csak ez jelent meg) kifejlesztett fenomenológiai antropológia mögé. Ez a kétségkívül kiemelkedő és autentikusan filozófiai antropológia lényegében semmi újat nem ad hozzá a *PhG* antropológiájához (amit egyébként valószínűleg soha nem értenék meg, ha Heidegger nem adja ki a könyvét); de az itt implicit módon állított ateizmus vagy az ontológiai finitizmus tökéletesen konzekvens.”³

Ugyanakkor első pillantásra úgy tűnik, a heideggeri és a hegel-kojève-i perspektívák nem illeszthetők olyan könnyen egymáshoz, mint ahogy *A szellem fenomenológiája* heideggeri és kojève-i interpretációja sem. Maga Heidegger, hogy elébe menjen egyfajta szemrehányásnak, *A szellem fenomenológiájáról* az 1930–1931-es téli szemeszter alatt tartott előadásában kijelentette:

„Jelenleg különböző oldalról megpróbálják bizonyítani – miután én magam hangsúlyoztam elsőként a jelentős kapcsolatot, mely a *Lét és idő* és Hegel filozófiája között fennáll –, hogy a *Lét és idő* problematikája már Hegelnél megtalálható. E kísérletek mindenestül annak a szándéknak rendelődnek alá, hogy

¹ „Hegel 'dialektikus' vagy antropológiai filozófiája végső elemzésben a halál (vagy ami ugyanaz: az ateizmus) filozófiája” (A. Kojève: *Introduction à la lecture de Hegel*, Paris, Gallimard, „Tel”, 1979, 539.).

² A kevés utalás Heideggerre, ami az *Introduction à la lecture de Hegel*-ben, valójában az első két függelékhez illesztett néhány lábjegyzetben található. E két függelék címe: „A való dialektikája és a fenomenológiai módszer Hegelnél” és „A halál ideája Hegel filozófiájában”. E két függelék az 1933–1934-es és az 1934–1935-ös tanévben elhangzott hat előadás teljes szövegét adja. L. A. Kojève: *Introduction à la lecture de Hegel, Leçons sur la Phénoménologie de l'Esprit professées de 1933 à 1939 à l'EHE, réunies et publiées par Raymond Queneau*, Paris, Gallimard, 1. kiad. 1947, 2., bővített kiad. 1962, újra kiadva a „Bibliothèque des Idées” sorozatban 1968-ban, majd a „Tel”-ben 1979-ben.

³ L. *ibid.*, 527., lábjegyzet

egyszerűen és gyorsított módon ítéljenek állítólagos eredetiségemről. (...) De egy másik és fontosabb dolog, hogy vajon ezek a ravasz manőverek Hegelt kívánják-e szolgálni és előtte tisztelni? Itt a válasz: nem. Mivel ha létezik szerző, akinek tulajdonítani a *Lét és idő* problematikáját esztelenség, az éppen Hegel! Valójában a tézis: a *lét lényege az idő*, szögesen ellentétben áll azzal, amit egész filozófiájában Hegel meg akart mutatni. A hegeli tézisnek inkább épp fordított formát kellene adni: a lét szerinte az idő lényege – tudniillik a lét mint végtelenség.⁴

E mostani tanulmány kettős kutatást javasol: megvilágítani e kölcsönös beállítódások tartalmát, kibogozva a Kojève–Heidegger-kapcsolat gubancát. Ami itt vitatott, az a történetiség kérdése, az antropológia mint az ember ontológiájának felvetődése és valamely örökség tagadásának különböző lehetőségei, valamint egy filozófiai fordulat.

A heideggeri optikában minden nyugati metafizika már-már elkeresztelésének aktusa óta a gondolható egyedüli területeként választatott ki és az elmélyülés legnemesebb kérdésének szintjén kísérti a *létezőt*, „ami van”, a létező *léte* kérdésének elhomályosulási mozgásán át, ezen keresztül tette lehetővé, hogy az, „ami van”, ki legyen mondva, ezen keresztül határozza meg magát a létező mint olyan. A létnek vagy az ontiko-ontológiai differenciának e feledése gyökeret vert – és ez adja meg a kérdés elásásának mértékét – a metafizika hajnalán, nevezetesen Platónon át, aki úgy tekintve a létet, mint *eidoszt*, ami felszabadul a látványban, a folyamatot mint (re)prezentációt tanítja.

A létező legfőbb jellemzője, hogy az általában vett létet úgy ragadja meg, mint „valamit, ami itt van”, egy már konstituált realitást. A „valami” helyzetét Heidegger az előzetesen rendelkezésre álló *Vorhandenheit* terminussal fejezi ki, amit gyakran fordítanak „jelenlétnek” vagy „fennállásnak”, mivel „az elméleti látásban kéz (*hand*) előtt lévő” adományt jelöl⁵, mely ily módon mindig is megmarad és fennáll érzékeléselőttesként (lefordíthatatlan nyelvi lelemény: „présence / „pré-sence” – Sz. Cs.).⁶

A létet, amit így minden filozófiai hagyomány a létezőre korlátozott, mindig úgy gondolták el, mint állandó jelenlétet, a „most” végtelen egymásutánját, egyszóval mint végtelenséget. Ez Heidegger számára azt mutatja meg, hogy a lét tartalmának elgondolhatatlan horizontja, az idő az a talaj, ahonnan felemelkednék az örökkévalóság fogalmához. A jelenlétnek és a felejtésnek e metafizikáját koronázza meg az *onto-teológiában*, abban a beszédben, melyet

⁴ M. Heidegger: „*A szellem fenomenológiája*” Hegeltől, ford. E. Martineau, Paros, Gallimard, „Bibliothèque de philosophie” sorozat, 1984, 221.

⁵ F. Dastur: *Heidegger et la question du temps*, Paris, PUF, „Philosophies” sorozat, 1990, 79. E kérdésben hivatkozunk még A. Boutot munkájára: *Heidegger*, PUF, „Que sais-je?” sorozat, 1989.

⁶ L. *ibid.*, 124. Az „a dolgok rendelkezésre álló jelenléte, melyek még nincsenek kéznél” kifejezésben megjelenő előidejűséget jelzi a *vor* prefixum. A *Vorhandenheit* – megjeleníthetőség, felfoghatóság – kifejezés kapcsán elgondolkozhatunk a látás és az érintés mögötteséről és hagyományos összejátszásáról. Egy ilyen hagyomány csúcspontja ki a technika birtokba vevő manipulációjában, parancsolja meg a szemben álló érzékek, mint a hallás – összefüggésben a beszéddel – olyan értékelését, mint ami a létező *létének* nem reprezentatív megjelenése...

a létező vezető szerepének szentel, mely egy legfelső létezőben találja alapját, aki minden létező számára biztosítja a reá szálló javak maximális kiterjesztését. A *szubsztancia* fogalma, mely hagyományosan a létet jelenti, szigorúan egyenértékű a *szubszisztencia* (a fennálló) fogalmával, amiről mindjárt szólni fogunk: az, ami fennáll és megmarad számtalan akcicensen át.

Ami döntésén keresztül, hogy az igazságot mint „a reprezentáció (megjelenés) bizonyosságát” határozza meg, az embert pedig mint *szubjektumot*, ami révén megalapozandó minden létező igazsága, Descartes a legfelső fokon hordozza az ontológiai differencia felejtését és „teremti meg minden eljövendő antropológia metafizikai feltételét”⁷. Ez az, amihez Kojève adott kulcsot mind Hegel-, mind Heidegger-olvasatában, ugyanez az, amin keresztül „a Metafizika minden filozófia megszakadása és egyszerű, tiszta megszűnése felé történő átmenete megindult”.⁸ Tudjuk, hogy Heidegger szerint a létező eredetileg egyáltalán nem kötődött az emberhez. Ez valójában a görög *hüpokeimenon* fordítása, mely „az előttünk-fekvőt (*das Vor-Liegende*) jelöli, mely alapként (*Grund*) mindent magára gyűjt. (...) Ha jelenleg az ember a legelső és valódi *subiectum*má válik, az azt jelenti, hogy a létező, melyre ettől fogva minden létező mint olyan alapozódik, ami a létmódját és az igazságát illeti, az ember lesz. Az ember válik a létező mint olyan referenciájává.”⁹ Ami a létező tárgyiasításának tudományos és kutatási szakágait illeti, ezek teljes joggal jelennek meg a reprezentatív karteziánus gondolkodás nagy hódításaként.¹⁰

Így a lét értelmének kérdését felvetni annyit tesz, mint elégségesen nyitottá tenni ahhoz, hogy visszaáradjanak azok az ontikus és kategoriális meghatározottságok, melyek a gondolkodás valamennyi területén elfedetteknek tűnnek, elgondolhatatlanná téve ezt az alapot, amely ugyanakkor a gondolkodás kibontakozásának horizontját képezi, azt „az alapzatot, mely megalapozza, hogy a létező létező, *akként, ahogyan* létezésben van (*als ein solches das es ist*)”.¹¹ Hiszen az ember az az egyetlen létező, aki felveti a lét kérdését, ő „az a létező, aki mint világban-való-lét számára ez önnön létéből következik”.¹² Mint olyan, ő az egyetlen belépési út a léthez. Még pontosabban, eksztatikus időbeliségként, mely kérdéssé teszi egyéb létezők (a természet, mondja Kojève) látszólag statikus időtlenségét, a *Dasein* (az antropológiai vágy, mondja Kojève) benne áll a lét kiderítésében.

Megadni „az idő mint a lét megértésének magyarázatát és véghezvinni az időiségből mint a *Dasein* létéből kiindulva, mely megérti a létet”¹³, ez az a

⁷ M. Heidegger: *Utak, melyek nem vezetnek sehová*, ford. W. Brokmeier, Paris, Gallimard, „Classiques de la philosophie” sorozat, 1962, 130. (újra kiadása a „Tel”-nél)

⁸ L. *ibid.*, 130. Máskülönbent látni fogjuk, hogy Kojève szerint az antropológia azzal a gondolattal fejeződik be, amely beteljesíti azt és kifejlődésének idejét.

⁹ L. i. m., *ibid.*, 115.

¹⁰ L. Heidegger: *Utak, melyek nem vezetnek sehová*, op. cit., 114.

¹¹ M. Heidegger: *Bevezetés a metafizikába*, ford. G. Kahn, Paris, Gallimard, „Classiques de la philosophie” sorozat, 1967, 15. (újra kiadva a „Tel”-nél)

¹² L. M. Heidegger: *Lét és idő*, ford. F. Vezin, Paris, Gallimard, „Bibliothèque de philosophie” sorozat, 1986, 188.

¹³ L. i. m., *ibid.*, 43.

transzcendentális program, amit a *Lét és idő* első része megrögzít. És a második egységben – „Dasein és időbeliség” – kapnak helyet a „halálhoz való élés” híres elemzései, amit elsősorban az eksztatikus időbeliség mint a gond eredeti jelentősége, másodsorban az eredeti idő végessége szabadít el.

Miként Heideggert követve hangsúlyoztuk, az időnek mint végtelenségnek a hagyományos felfogása valójában meghatározott módjainak egyikéből származik: a jelenből (*Gegenwart*). Ellentétben a bevett elgondolással, „az eredeti idő csak azért fejeződött be »derivált« időként, mert vég-telenként temporálja magát”.¹⁴ Ugyanakkor – és e tény fontos, ha ragaszkodunk ahhoz az antropológiai felfogáshoz, amit Kojève az időről ad – az idő végessége semmiképpen nem foglalja magában, hogy az időnek vége lenne. A *Dasein* időbelisége, e végesség, mely beteljesül a tényleges halálban, nem azonosítható az idővel, mivel ebből csak értelmezés tehető, mindig a lét értelmének tisztázása tekintetében, a megértés horizontján belül.

A harmadik egység, *Idő és Lét*, melynek ebben az optikában valójában biztosítania kellene a lét-idő viszony tranzitivitását, soha nem jelent meg.

Ő volt a legelső, aki Heidegger „ontológiai fordulata” kapcsán ráismert arra, hogy a *Lét és idő*ben felvázolt problematika nem negálható, a következőképpen:

„A *Lét és idő* megjelenése után az első rész harmadik egysége, az 'Idő és Lét' nem jelent meg. Ebből a szempontból minden megfordul. Ez az egység azért nem jelent meg, mert a gondolkodás nem képes kielégítő módon kifejezni ezt a fordulatot (*Kehre*), és nem járhatunk a végére a metafizikai nyelv segítségével.”¹⁵

Valóban hosszú időbe került a lét értelmének felkutatása a létező elemzéséből kiindulva, aki megérti a létet¹⁶, vagyis transzcendentális perspektívában a metafizika nyelvének foglyai maradunk, jelen esetben a szubjektivitás metafizikája nyelvének. Ebből következik annak szükségessége, hogy a létre vonatkozó kutatást egy olyan nyelven folytassuk, mely már nem támasztja fel e filozófiai hagyományt. Ekkor áll be a heideggeri „fordulat”, műve második részében. De nem folytatja tovább, tekintve, hogy a *Lét és idő* első részében „követett út még ma is megőrizi szükségességét, a létkérdést, melynek a *Dasein*unkat mozgósítania kell”.¹⁷

¹⁴ I. m., *ibid.*, 391.

¹⁵ L. M. Heidegger: *Questions III*, Paris, Gallimard, 1966, 97.

¹⁶ Olyan elemzés ez, amely Heidegger szerint „a fundamentális ontológia” helye, hiszen „ez a fundamentális ontológia, melyben a más ontológiák csak benne lelnek forrásra, a *Dasein* exisztenciális analitikájában keresendő fel”. L. M. Heidegger: *Lét és idő*, *op. cit.*, 37.

¹⁷ Részlet a *Lét és idő* 7. kiadásának bevezető jegyzetéből, 1957. L. M. Heidegger: *Être et Temps*, *op. cit.*, 13. Abban a levélben, amelyet Richardsonnak címzett 1962-ben, Heidegger – elmélyítve és újra megvizsgálva a fordulat tartalmát – arra jut, hogy ismételten megpecsételje ennek az útnak a szükségességét, kifejtve azt a gondolatot, amely szerint maga a *Sein und Zeit* problematikája döntött a „fordulatról”: „Aki kész meglátni »a kérdés tartalmát«, tudniillik azt, hogy a *Lét és idő*ben a szubjektivitás területéről elindulva a kiindulópont dekonstruálva van, az egész antropológiai problematika eltávolodik, ellenben csupán az itt-lét (*Da-sein*) tapasztala lesz döntő, állhatatosan a lét kérdésére tekintve, az egyúttal kinyilvánítja, hogy a *Lét és idő* által érinteni kívánt kérdések nem vethetők fel az emberi alanyon keresztül.” L. M. Heidegger: *Questions IV*, ford. J. Beaufret, F. Fédier, J. Lauxerois és C. Roels, Paris, Gallimard, 1976, 186.

Mindezek a jelzések arra mutatnak, hogy felül kell vizsgálni vagy legalábbis árnyalni kell a hiány (vagy a félreértés) hatókörét a heideggeri terv (amiként a *Sein und Zeit*ban megragadható) és a kojève-i, sartre-i... olvasat között.

De előbb térjünk vissza Kojève értékeléséhez a *Sein und Zeit* programját illetően. A 487. oldalon a jegyzetben kijelenti:

„Úgy tűnik, Kant óta Heidegger a legelső, aki felveti egy kettős ontológia problémáját. Nem az a benyomásunk, hogy mögé ment volna ama dualista *fenomenológiának*, amire a *Sein und Zeit* első kötetében találunk (mely csak bevezető a II. kötetben kifejtendő, még meg nem jelent ontológiához). De ez elegendő ahhoz, hogy felismerjük benne a nagy filozófust. Ami magát a dualista ontológiát illeti, úgy tűnik, ez a jövő fő filozófiai feladata. Még szinte semmi nincs belőle.”¹⁸

Tegyük pontosná: Kojève szerint egyfelől a természet – nem dialektikus – ontológiájának, másfelől az ember tagadó cselekvésével meghatározott – dialektikus – ontológiájának létrehozásáról van szó. De a Kojève által óhajtott ontológiai dualizmust ő „dialektikusnak” minősíti: a dualitás egy kezdeti monizmusból fakad a dialektikus „ember” fellépésével. Ez utóbbinak ismételtelen fel kell oldódnia egy „természetes” monizmusban az adott átalakító és asszimilációs cselekvésen keresztül.¹⁹

Ugyanakkor világos, hogy – amint kezdetben Heidegger előrevetítette azokban a kifejezésekben, melyekről számot adtunk – a fundamentálon-tológia nem szolgálhat ugródeszkaul egy dualista ontológiához. Legfeljebb e pillanatban egy sajátos fajtájú *ontikus* (Kojève-nél egyébként megfelelően *fenomenológiai*nak minősített) dualizmusról beszélhetünk: a létező egyetlen régiója, a *Da-sein* lett *leírva* mint példaszzerű belépés (eksztatikus eredeti időbeliségként) a lét kérdésébe, ami a létező *teljességére* vonatkozik.

Amikor Kojève világossá teszi a *Sein und Zeit* befejezetlenségét, valójában sajnálkozik azon, hogy ez a dualista *fenomenológia* nem emelhető be az ontológiába. Egyébként ugyanebben a szellemi állapotban teszi hozzá, hogy a *Sein und Zeit*ban meglévő „implicit” „ontológiai finitizmus” nem akadályozott meg néhány, olykor kompetens olvasót abban, hogy Heidegger teológiájáról

¹⁸ A. Kojève: *Introduction à la lecture de Hegel*, op. cit., 487., jegyzet

¹⁹ L. levél Tran Duc Thonak, 1948. október 7-ére datálva (idézi Dominique Auffret, in *Alexandre Kojève. La philosophie, l'État, la fin de l'histoire*, Paris, Grasset, „Figures” sorozat, 1990, 249.). Itt Kojève kijelenti: „Mivel adott, hogy az ember már, vagy pontosabban még úgy teremtett, mint a Természet tagadása, ebben és ezáltal teremtett, ebből következik, hogy előfeltételezi a Természetet. (...) Vagyis nem azt mondom, hogy egyszerre két létmód van: Természet és Ember. Azt mondom, hogy a legelső ember megjelenéséig (aki a tekintélyharcban teremtődött meg) a teljes Lét csak Természet volt. Attól a pillanattól fogva, hogy az Ember létezik, a teljes Lét Szellem, mivel a Szellem nem más, mint ugyanaz a Természet, amely ettől fogva implikálja az Embert, és attól a pillanattól fogva, amióta a való világ ténylegesen implikálja az Embert, a szó szigorú értelmében vett Természet, vagyis a való világ kevesebb, csak *absztrakció*. (...) Tehát dualizmusom nem »téri«, hanem »idői«: előbb a Természet, aztán a Szellem vagy Ember. Azért létezik dualizmus, mert a Szellem vagy Ember nem *vezethető le* a természetből kiindulva, a hasadás voltaképpen a teremtő szabad cselekvés révén van.”

beszéljen és hogy antropológiájában megtalálja a „túl(világi)élet fogalmát”.²⁰ Összegezve, nem kevesebbet vet Heidegger szemére, mint általános ontológiáját, gondolkodásának lényegét! Valóban, hogyan hagyhatta volna jóvá Kojève Heidegger központi állítását, melyet ez utóbbi a maga „dialektikus dualizmusával” fejtett ki, vagyis a lét (= abszolútum) mint az idővel azonosított fogalom „megjelenővé tételével”, mely idő azonos az emberrel?

Szigeti Csaba fordítása

Molnár Illés

Prózaúers

Regényt kéne írni, nem verset,
a regényben van most az üzlet.
Leszek az új, énekes Para-Kovács Imre,
bölcsepszlányok bukznak majd szövegimre.
Ha könyvemben pop, csajok meg szexus:
Henry Miller-es – hornby-s kontextus.
Jó seggű csaj is kell bele: minimum dark-gothic:
ki fölvégja ereit és roppant haldoklik;
egy fém fatál, aki nagyon fura –
ő lesz a műközponti figura.

De minden mondatban éreztetem,
hogy egységes történet elmesélhetetlen
sok-sok elődnek adózva tisztelettel,
s kellő mennyiségű idézettel
neoposztmodern keretben
leszek kritikailag veretlen.

S mivel már nagyon sokan veszik,
megfilmesítés is lesz itt,
s akkor majd semmit sem veszít
az, ki olvasni lusta,
de azért célközönség, akár tudta
nélkül is. (Lesz Rendező, valami húzónév,
akihez mindenki vonzódna,
mondjuk: Pálffy György vagy Antal Nimród,
és nem kell többet rímeléssel kínló
ni.)

²⁰ A. Kojève: *Introduction a la lecture de Hegel*, op. cit., 527., 1. jegyzet

Bánki Éva

Az „idő angyala” és az *Apostolok cselekedetei*

Ebben az írásban nem Szent Pál időről, történelemről, világkorszakokról való nézeteit vizsgáljuk, hanem az időnek az arcát, azt az időbeliséggel is összefüggő narratív keretet, melyben az apostol *cselekedetei* megjelennek.

Az *Apostolok cselekedetei*ben Pál (ekkor természetesen Saul néven) először egy igen drámai jelenetben, István diákónus kivégzésén bukkan fel. Nemcsak magából a kivégzésből, hanem az Istvánnal összefüggő egész jelenetsorból árad a sürgetés és az erőszakosság. Az apostolok kiválasztatnak a hívők közül hét diákónust, hogy segítsenek felszolgálni az asztaloknál.¹ De István „telve kegyelemmel és erővel csodákat és nagy jeleket művelt a nép között” (6.8). A megvádolt Istvánnak a Főtanács előtt elmondott szónoklata pedig igazán különleges. Az Újszövetség se Jézus, se Pál, se Péter beszédét nem idézi ekkora terjedelemben.

De milyen is ez a szónoklat? Miért is fontos ezt ilyen hosszan idézni? István hitvallása, ennek a hitvallásnak a retorikája se Péter lendületes pünkösdi beszédéhez, se Pál összetett eszme-futtatásaihoz, se Jézus metaforikus beszédmódjához nem hasonlít. Amúgy Jézus – akinek a kínhalálát István szinte minden részletében meg akarja ismételni – soha nem tartott ilyen precíz, részletező történelmi beszámolókat. De akkor mi az aktuális célja a beszédnek, és mi a szerző (végső soron Isten) narratív szándéka a szónoklat hosszas megidézésével?

Az első kérdésre látszólag könnyű válaszolni. A Főtanács nyilván ugyanúgy – sőt talán Istvánnál is jobban – ismeri az ószövetségi történelmet. A diákónus nyilván az ellen akar védekezni, hogy a „szent hely és a törvény ellen beszél” (6.13.), hogy „megmásítja a hagyományokat” (6.14). A *lecke* iskolás felmondásával szeretné igazolni, hogy ő is van olyan jó zsidó, mint a vádlói. De a beszédében nemhogy a saját jelenkoráig, hanem még a Templom lerombolásáig sem jut el, egyszer csak – döbbenetes váratlansággal – szidalmazni kezdi a vádlóit: „Ti keménynyakúak, körülmetéletlen szívűek és fülűek!” (6.51.). *Komikus* hirtelenséggel, mondhatnánk² – ha István megkövezése, a felzaklatott, megsértett tömeg bosszúja nem következne be oly döbbenetes, *tragikus* hirtelenséggel. A váratlan tempóváltás először meghökkentőnek, majd kataritikusnak tűnik.

De a zsidó történelem felidézése, István szónoklata valamiképpen mégis függőben marad.

¹ Mert „nem volna rendjén való, hogy az asztaloknál szolgáljunk, s közben elhanyagoljuk az Isten igéjét”, mondják az apostolok (6.2).

² Az *Apostolok cselekedeteitől* éppenséggel nem idegenek a komikus hatású elemek (pl. 12, 13–16).

Ám a könyv kinyílt, az idő megállt: nem véletlen, hogy bizonyos felidézett események, épp a *Templom* építése körüli bonyodalmak készítik elő Saul, azaz egy sátorkészítő felbukkanását. Miközben István beszédében „félbehagyott idő” az új szereplő nevének, a Saulnak kimondása előtt megidézi az első királyok idejét, az *Apostolok cselekedeteinek* egyik legfontosabb intertextusát: a *Sámuel könyvét*.

Sámuel ugyanúgy először a lábát pillantja meg Saulnak, mint ahogy az újszövetségi könyv olvasója is. Hiszen Saul abban a pillanatban látjuk meg, amikor a tanúk a „trófeát”, a gyilkosság bizonyítékát, az István vérével bemocskolt ruhát Saul lábához helyezték. Ebben a jelenetben Saul a „rossz oldalon áll”, amit az is kifejez, hogy a narrátor – István vértanúval ellentétben – nem az arcára, hanem a lábára irányítja először a figyelmünket. Pedig mint az ószövetségi Saulra, rá, az újszövetségi Saulra, a Főtanács ifjú megbízottjára is igaz, hogy *fejjelel* magasodik ki a tömegből.

A trófea, az István vérével bemocskolt ruha az ószövetségi Saul hírhedt kegyetlenségét idézi meg. Saulét, aki dárdával a kézben hallgatja Dávid lantjátékát, aki családostul mézárólatat le papokat, és aki egy csapat filiszteus előbőrét kéri jegyajándéku Míkolért. Jézus keresztre feszítése alapján azt gondoljuk, hogy az újszövetségi Saulnak – egy képzett farizeusnak, a Főtanács megbízottjának – talán nem is kell személyesen jelen lennie a kivégzéseknél, márpedig az *Apostolok cselekedetei* azt sugallja, hogy Saul elkíséri a tömeget a „városon kívülre” – tehát egyfajta szenvedélyes buzgalomból vesz részt a kivégzésen. A lábához tett ruha pedig szinte tapintható kapcsolatot teremt közte és a gyilkosok közt.

Az újszövetségi Saul sorsa aztán teljesen megváltozik. Ámde nemcsak neki, a Dáviddal szemben alulmaradó Saulnak is megvolt a maga „pálfordulása”. Mikor bosszúvággal a szívében Dávid nyomában jár, „elindult tehát a ramátai Nájótba, de őt is eltöltötte Isten lelke, s amint ment és haladt, egyre prófétálgatott, amíg a ramátai Nájótba nem jutott. Ott ő is levetette a ruháit, és prófétált a többiekkel együtt Sámuel előtt, s ott feküdt azon egész nap és éjjel mezítelenül.” (I. Sámuel, 19, 23–24.). Ez a pálfordulás azonban mégsem *pálfordulás*: Isten sem enyhül meg, és a szívében Saul sem változik meg. A király elvettetése mindenki előtt nyilvánvaló lesz, és rá rettenetes vég vár: nem „egyszeri” halállal hal meg, azután ölik meg, hogy végignézi a fiai legyilkolását. (Talán túlzás, hogy Saul a Biblia egyetlen nagy tragikus hőse,³ de az bizonyos, hogy a példája nemcsak elrettentő, hanem fenséges is.)

Minden nyilvánvaló hasonlóság dacára az újszövetségi Saul sorsa viszont kifordul önmagából. Mintha Isten a fején és a lábán kívül mindent megváltoztatna benne. Megtörik a név végzete. Az engesztelhetetlen üldöző későbbi leveleiből árad nemcsak a kegyelem, hanem a legtermészetesebb felebaráti szeretet is: teológiai és filozófiai eszmefuttatásai kezdetén és végén – micsoda szakítás ez az antik filozófiai tradícióval is! – gyülekezete tagjainak, köztük egyszerű híveknek is a hogylétéért aggódik. Saul átváltozik. De hogy átváltozzon,

³ Northop Frye látja ezt így (Uő: *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*, ford.: Pásztor Péter, Európa, Budapest, 1996, 304.). Ugyanitt kifejti, hogy a Biblia a passiótörténettől eltekintve többnyire iróniával viszonyul az áldozati figurákhoz.

önmagán kívül senkit sem kell legyőznie. Hiszen az *Apostolok cselekedeteiben* szinte mindenki „győztes” – pedig pusztán írói szemmel milyen egyszerű volna a két különböző háttérű és egyéniségű „főapostolból”, Péterből és Pálból – Dávidhoz és Saulhoz hasonló – karakteres ellentétpárt formálni! Ám az *Apostolok cselekedeteiben* semmilyen potenciális személyes ellentét nem vezet kataklizmához.

Mintha megváltozni látszana az ószövetségi narratívák testvérek közti rivalizálásból származó *vagy-vagy* logikája. Vagyis az az elv, hogy csak egyetlen győztes lehet: *vagy* Jákob, *vagy* Ézsau. *Vagy* Dávid, *vagy* Saul. *Vagy* Ábel, *vagy* Káin.⁴ Talán Dávid olykor már-már hamletinek tetsző vívódása, hogy leszámoljon az őt meggyilkolni akaró Saullal, felfogható az ószövetségi történetmondás, sorsfelfogás „testvérháborús” logikájával való öntudatlan berzenkedésnek is? De a kegyelem nem megosztható, egy történeti időben *egyetlen* királyi cím van, ahogy *egyetlen* elsőszülöttség áldás.⁵ Dávidnak le kell számolnia Saullal.⁶

Ha található valami vezérfonal István vértanú szószátyár szónoklatában, az mindenképpen a kegyelem és a kiválasztottság problémája. István ugyanis az egyiptomi be- és kivonulásra helyezi a hangsúlyt, kiemelve így József és testvérei, Mózes és a rábízott zsidók közti ellentéteket – mindezzel burkoltan persze „testvérféltékenységgel” vádolva saját vádlóit. De ez az ószövetségi logika, a még az evangéliumokat is átható tipologikus gondolkodás, szimbolizmus abban a pillanatban, ahogy a beszéd elhangzik, nem érvényes többé. István nem azért *vagy* nemcsak azért *nem* folytatja a „történelemleckét”, mert az indulatai elragadják, hanem mert nincs mit folytatni. Noha István halála maga is ismétlés, egyfajta kierőszakolt imitatio Christi, de ettől a perctől kezdve már új korszak kezdődik. Mikor István beszélni kezd a zsinagógában, már ott áll Saul, a keresztényüldöző farizeus és jövendő apostol. Nem ő, István teljesíti be teljes mértékben a halál és feltámadás jézusi példáját, hanem az üldöző. Mégpedig akaratlanul. (Háromnapos vakság, aztán hirtelen látás.) Ha van központi hőse az *Apostolok cselekedeteinek* – amit ennek ellenére persze mégsem lehet valamelyik szereplő „könyvének” nevezni –, az nem István, hanem a Saulból lett Pál. A váltást, az ószövetségi szimbolikával való szakítást egy másik fontos tény is jelzi. Az apostolok már megválasztották a Júdás helyébe lépő apostolt. Tehát Pál a *tizenharmadik*.⁷

⁴ Az ószövetségi asszonyokra többnyire másféle logika érvényes. Még a rivalizáló asszonyokra is: Lea *is* szül, Ráhel *is*. Mint Dávid nemzetségtáblájából látszik, az Úr talán könnyebben bocsát meg a nőknek, mint a férfiaknak. Lehet a „hit hőse” – Pál kifejezésével – egy, az Úr angyalát kinevető asszony vagy egy parázna is.

⁵ Pál leveleiben még használja ezt a „testvérharcos” metaforikát, Izmáel és Izsák viszonyával szemlélteti a zsidóság és pogányság viszonyát a kegyelemhez (Gal. 4, 22–31).

⁶ Dávid jóakarata ellenére ezért vall kudarcot, Saul fiának, Absalomnak az a terve, hogy ő lehessen Dávid mellett a „második ember”. Saul elvetésének ugyanis „maradéktalannak” kell lennie.

⁷ Óriási változás ez az evangéliumokhoz képest is. Ahol a narrátor(ok) még minduntalan Jézus ószövetségi mintákkal, próféciákkal való megfelelését hangsúlyozzák.

A számszimbolika felrúgásánál aligha lehetne látványosabban búcsút inteni a mítosznak, annak a gondolkodásnak, amely minden eseményben valamilyen egyetemes megfelelést keres. Pál sorsának – hiába hordozza nevében, múltjában és talán természetében is Sault – nincs előképe. Minden látszólagos hasonlóság arra figyelmeztet, hogy a sorsa igazából *példátlan*. Isten többé nem analógiákon, egyetemes szimbolizmus láncolatán át fedi fel a terveit. Itt lépünk át a Heilsgeschichtéből a Weltgeschichtébe.⁸

Ezt a szemléleti változást – ami után kétséges, hogy lehet-e még bibliai történetmondás⁹ – a narratív struktúrák átalakulása is jelzi. Így van ez az István vértanú megkövezését bemutató jelenetben is. Sault úgy mutatja be az elbeszélő, mintha csak – az angyalhoz hasonlatos és minden tekintetben reflektorfénybe állított Istvánhoz képest – egy véletlenül jelen lévő mellékszereplő lenne, „egy ifjú”. Persze semmi sem *véletlen*.¹⁰ De az elbeszélő az *Apostolok cselekedeteiben* másutt is sokszor azt a látszatot kelti, hogy az események kavargásában minden mintha csak esetlegesen történne. Sokszor az események igazi jelentőségét maguk a szereplők sem ismerik fel. Ámde ezek a váratlan találkozások nem egy (talán nekünk is megszokott) ószövetségi struktúrában, nem a család, szerelem, szülő-gyermek viszonyok mentén nyilvánulnak meg. Az apostolok, a „széltől született emberek” úgy járnak-kelnek, mintha *senkijük* sem lenne.

Pedig *mindenkijük* van.

A látványosan megrendezett találkozások, a kiszámított színvallások és egyéb ilyen „spirituális erődemonstrációk” amúgy is gyakran kudarcba fulladnak vagy éppenséggel felemás eredménnyel járnak. Így történik ez nemcsak István vértanú az ószövetségi szimbolika változatlan érvényességét kifejtő beszédében, hanem sokszor Pál tevékenysége közben is, így a görög filozófiával „megrendezett”, roppant demonstratív találkozón, az areiopagoszi beszédben. A „filozófia” szimbolikus „székhelyén”, Athénban nem sikerül Pálnak Jézus feltámadásának fontosságáról meggyőzni a görögöket:¹¹ „Mikor a holtak feltámadásáról hallottak, egyesek gúnyolódtak, mások meg azt mondták: Erről majd még egyszer meghallgatunk téged. Ezzel Pál eltávozott körükből” (17, 32–33). A kultúrák közötti tolmácsolás itt nem túl sikeres.

Ez a kudarc – vagy mondjuk így, felemás siker – azért is furcsa, mert Pálnak egy véletlenszerű(nek tűnő) találkozáson *mellékesen* már sikerült legyőznie a „görög szellemet”. Egy Delphoi közelében található városban, Filippiben az út mentén találkozunk egy jósló szellemtől megszállott lánnyal. Ez az epizód

⁸ A bibliai történetmondás kapcsán Frye is használja ezeket a terminusokat, de jelentésüket nem vizsgálja az *Apostolok cselekedeteiben*. (Northop Frye: *A mítosz*, Uő. *Kettős tükör. A Biblia és az irodalom*, i. m.)

⁹ Talán nem véletlen, hogy az *Apostolok cselekedetei* a Biblia utolsó, történeti időben játszódó elbeszélése, afféle poszt-scriptum.

¹⁰ A szeles idők érzetét felkeltő, a látszólagos véletleneket a Gondviselés „akaratosságával” szembeállító montázstechnika felbukkan – az *Apostolok cselekedeteinél* jóval mesterkéltebben – számos későbbi elbeszélésben, így Tolsztoj *Hamis szelvényében* is.

¹¹ A görög filozófia és az evangélium első szimbolikus találkozásáról: Rugási Gyula: *Egyiptomi ajándék*, in: *Epheszoszi történet*, Latin betűk, Debrecen, 1998, 83–110.

azért is különleges, mert megsejteti, hogy Pál maga milyen időben, milyen fel fogás szerint értelmezte a „cselekedeteit”.

Ha vannak is nők az *Apostolok cselekedeteiben*, azok mind idősebbek, többnyire özvegyek vagy feleségek, akik hangsúlyozottan mind epizódszerepet töltenek be. Ezért is furcsa ez az apostolról az út mentén tanúságot tevő fiatal nő, aki még csak nem is lány, hanem lányka (Károli szóhasználatával szolgálóleányka). Ám a filippi lányban lakozó jósoló szellem igazat szól:¹² „Ezek az emberek a magasságbeli Isten szolgái, akik az üdvösség útját hirdetik nektek” (16, 17) – sőt nemcsak igazat mond, hanem előzékenyen a zsidó hagyomány fogalmi nyelvét használja: „bibliaiul” beszél.

Mért „bántja” ez a jósoló szellem annyira az imahely felé igyekvő, a görög szellemmel annak hivatalos központjában, az Areiopagoszon megmérkőzni akaró Pált? Miért nem fogadja el, mint Illés a maga Istene nevében a bálványok hódolatát? (A görög orákulumok, a Püthiák mind ilyen „jósoló szellemeiktől” megszállt, egyszerű „lánykák” voltak.) De Pál nem kér egy mégily kedveskedve tálat, szinte alázatosan tálat mitikus bizonyosságból sem. Egy ingerült orvos sietős mozdulatával „...hátrafordult, és azt mondta a léleknek, Jézus Krisztus nevében parancsolom, menj ki belőle” (16, 18). Meggyógyítja szegény kislányt, aztán megy a dolgára.

Az *Efezusi levél* az egyház feladatának tartja, hogy megnyilvánulhasson „Isten sokrétű bölcsessége a mennyei fejedelemségeknek és hatalmasságoknak” (Ef. 3.10) – amely „hatalmasságok” közt nyilván Apollón és a görög istenvilág is helyet kap –, de Pál még csak tudomást sem vesz ezek hódolatáról. A mítosz testet ölt, „igazat szól”, de a Püthia-szerű lány nem hatja meg Pált különösebben – viszont a „lánykával” való találkozás után mennyire felháborodik, mikor Filippiben a hatóságok nem veszik tekintetbe a római polgárjogát!¹³

Pált nem csábítják a saját szerepével kapcsolatos mitikus analógiák, különös módon még csak nem is fáradozik azzal, hogy ezeket értelmezze. Felesleges is lenne, hiszen ő nem a mitikus ismétlések, az István vértanú felidézte nagy Heilsgeschichte korában él, hanem a *mítoszon túl*, egyfajta politikai-társadalmi térben, ahol a régi megfelelések, az önazonosság és a cselekedetek hagyományos keretei többé nem szükségképpen érvényesek. Ha nem így lenne, akkor ő maga sem lehetne Pál.

Az angyalok, tudjuk, soha nem változnak. De az „idő angyala”, amiről a Mózes II. beszél, talán mégiscsak, és ez arra sarkall, hogy az *átalakuló* (épp elmúló, éppen formálódó) időben vizsgáljuk magunkat.

¹² Ugyanúgy *igazat szól*, ahogy egy másik fiatal lány („szolgálóleányka”), a fogságból hazatérő Péter apostolnak ajtót nyitó Kobé.

¹³ Erről a jelenetsorról sem állíthatnánk, hogy teljesen mentes volna valami finom humortól. Úgy látszik, ez a sejtetésszerű, soha nem nyilvánvaló humor az *Apostolok cselekedeteiben* elválaszthatatlan a mitikus és történelmi tudat szembesítésétől, a narratív formák átalakulásától.

Jorge Luis Borges

A pillanat

Hová lesznek a századok, hova
a kard, amit tatárok álma álmodott,
hová az összerontott falú városok,
hol van Ádám fája s a másik – az a Fa?

Csak a jelen van. Csakis az emlékezet
önámítása az idő. Illúzió
az egymásutániség. Hiábavaló
a történelem: és sehova nem vezet.

A hajnal és az éj közötti tartomány
a kínok, fények, gondok pusztasága;
s az éj kimerült tükreibe látva

már más arcot takar ki a homály.
Csak a mulandó ma örök; nincs más, csak ez;
ne várj másik Eget; másik Pokol se lesz.

Horváth Viktor fordítása

Fernando Pessoa

EZ

Mondják, írásom nem igaz,
színelte minden sorom.
Nem. Csak érzelmem szerve az
imaginációm.
Szívem kikapcsolom.

Az álmok, képek, érzetek,
bennem vagy kívülem,
olyanok, akár terasz egy
házon, mely idegen.
Hát ez a szép, igen.

Azt írom, s komolyan veszem,
ami nem én vagyok,
viszonyaimtól mentesen.
Érezni? Arra jók
talán az olvasók.

Havasi Attila fordítása

Kondor Péter János

„Dőlünk a jelenlét hív ölébe”(Vágatlan stúdióváltozat vagy werkszöveg,
állandó munkafolyamban)

„(...) eztán minden szeptemberben,
Pjotr Ivanovics, akarja önt a Balaton!”
(Anna)

„Mindenkiben két ember él.
Az egyik bele akar rúgni a bevásárló-
kocsiba,
a másik nem (...)”
(ismeretlen kocsmapróféta)

Nehéz arra gondolnom most, mire gondolhatnál. Akkor segítsen a táj, a szeptemberi, amikor éppen koplalás-hoz fog, és vérezni kezd a vadszóló a házfalon. Mert elég volt a pazarló nyárból, amely úgy szórja fényét, hő-ségét, mint egy aranyifjú a családi vagyont, mára az édesanyja éksze-rei meg a cukorgyár is oda. Néhány hónap alatt, mintha egész világokat kártyázott, kurvázott volna el, több ezer holdat dolgoztalan. És most, hogy mindent elbandázott, eldözsölt, mikor már egy egész élettől tartozik, száj-ba lövi magát egy vadászpuskával, nem becsületből persze, inkább csak úgy...

Eldördül hát. Varjak riadnak fel to-honyán a tarlóról, akárha november lenne, elseje, és alattuk zsíros, raga-csos szántás. Fűszeres illatú, török cigaretta füstöl még a hamutálban, az utolsó, és agyvelő lóg a csilláron, könyvek gerincén csorog, mászik a nippéken. Nézz ki az ablakon! Ne onnan, innen, a vonatéből! Tessék!

Maguk elé néznek a napraforgók az ólmos ég alatt, és gabonaszín párlat forr az üvegedben!

– Tehát, van egy üveg whisky a táskámban?...

– Igen.

– Ezt vágta hozzám a nyár?...

– Nem, megvetted a boltban és be-csomagoltad!... Persze hogy a nyááár, de rád hagyta inkább, mint gyerekkorodban a szilvalekvárt az ősz...

– Kihűl majd bennem az a párlat, mint egy Dunába hajított aranygyű-rű...

– Ugyan kérlek, hagyjuk a zavaros képeket, egyébként, legalább kivár-hatnád a végét!

– „Micsoda degeszre tömött zsebei voltunk mi az ihletnek / mikor fűrtök-ben lógtunk ki a vonatablaktól”.

– Dehogy! „Micsoda képzavarai voltunk mi az ihletnek / mikor fűrtök-ben lógtunk ki a vonatablaktól”. Tes-sék! Ezen nevethetsz! Szóval, lehetne tisztább az égbolt, ha nem is men-nyei, fényes, derült legalább, az alá mindent odaképzeltetheték könnyen. Utazol hát! Vonat csattog alattad, és nyomodban épüljön a vasút, vagy ép-pen a mozdony előtt... De fordítva, inkább szedjék föl utánad a síneket. Egy üveg whisky van már a táskád-ban, mi még? Rózsaszín legyen egy szem fájdalomcsillapító a piperédben a fogkefe mellett, amire rágyűrheted később a szennyest, a még feleslege-sen tiszta és márkás ingeket.

– Vigyél dolgokat, amiket ottfelejt-hetsz, vigyél valakit, aki ottfelejtethet, és többeket, akik nem felejtenek ott vagy el legalább...

– Ugyan, mégis, hol akarsz feltűnni ilyen szöveggel, ezt még a naplóm-ba se írnám be, amit nem mutatsz meg senkinek... Na, most kimész vécére, mert akkor vagyunk ilyen feszültek, ha vizelned kell. Átvágsz a dohányzószaka-szon, megnézed, világít-e a piros lámpa az ajtó fölött: nem; benyitsz, lötyög a padlón a húgy, betoccsansz, majd visszafelé széthordod a folyo-són. A cipőd orrával felhajtod a vécé-deszkát és hozzáfogsz. Fékez a vonat, a visszatérő bakelitülőke feketén csap rá az aranyló sugárra, megbillensz és mellémegey..., neked is. Tocsogva to-vább, nézel szappan után, hiába; víz a csapból nem folyik, azért taposod a pedált, hátha, ám mégsem hiányzik a nem létező papírtörölköző. Meg-néznéd, hogy mutatsz az összekarcolt tükörben, de eltakarja a szemedet a felirat: „itt kurtunk évike joci 1997. de-cember 5.” Szegény Évára gondolsz, milyen lehetett itt, neki, tíz éve lassan, aztán kifordulsz végre. Ütközésig tá-rod a vonatajtót, megfogódkodsz, és kitartod a fejed, elnézel a kanyarodó szerelvény síkjában. Élvezed, hogy ka-paszkodik eltátott szádba a szél, tépi a hajadat, rongyolja az inged, hogy vörösödik a szemed, szárad a torkod, hűlnek a fogaid. Erről tudod, mi jut az eszedbe?

– Nem, nem egészen...

– Nem egészen? Várj, segíték! Dunakeszi, sportrepülőtér. Egy An-csa, azaz Antonov-2-es típusú, egy-motoros, dupla szárnyfedeles, szovjet gyártmányú repülőgép felé sétálsz. Ebből gyártották a legtöbbet a vilá-gon. Utazósebessége 130 km/h. Az imént, még a földről bámultad, milyen lassan száll, mintha éppen elfelejtené,

hogyan kell, és mindjárt leesne az égről. „Oké, Picur, pörgesd be, az-tán ne igen dobáld, szüzek a srácok, még a végén engem is lerókáznak!”

– humorizál Lali, az ugrató parancs-nok. Feldörög a motor, arcodba száll az első gázfröccsök sűrű korma. Ki-száradt, fáradt szemedet dörzsölöd, alig aludtál az éjjel. Fáj a derekad, mert hátadat a 15 kilogrammos RS-9 típusjelzésű, NDK gyártmányú, kör-kupolás katonai gyakorlóernyő húzza. Felülete 74 négyzetméter, a kioldás-tól számított nyílásidő 9 másodperc, biztonságos nyitási magassága 300 méter. 120-130 km/h sebességű sza-badesésből fékez majd 2,3 m/s süllye-dési sebességre néhány másodperc alatt, ha véletlenül keresztbe kötötted a combhevedert, kiköpöd a golyóidat. Mert hallottál ilyen esetről, ellenőrzöd gyorsan. Rendben! Felkapaszkodsz a gépre. „Na, madárkák, indulás van, az ajtót nyitva marad, mert büdös a lábatok!” – vigyorog a Lali. Érzed, ahogy Ancsa megkapaszkodik a leve-gőben. Újra végigpörgeted a vizsga-anyagot. Mi a teendő vészhelyzet ese-tén? Lendülés különböző lombozatú fákra, folyóba, tóba, országútra, ma-gasfeszültségű távvezetékre, szőlőka-rós hegyoldalra; a hurkában maradt ernyő leoldása, mentőernyő nyitása, talajfogás földet érésnél, és ami leg-fontosabb: a pánikba esett ejtőernyős halott ejtőernyős. Kigyúrt férfi sápad melletted, azt mondja, civilben rend-őr, és mindjárt hányni fog... Önkén-telenül figyeled, ahogy megtörténik; a fele az ölében tartott sisakjába megy. Megdől a legenda, hogy minden há-nyásban van sárgarépa, borsó, vagy kukorica legalább, az övében egyik se, talán melegszendvicset ehetett a kantinban; orrodba húz a savanyú gyomorszag. „900 méter! Ugráshoz felkészülni! Sisakot föl! Hölgyeim és

uraim, javaslom, ne hunyják le szemüket a gép elhagyása során, egyfelől lemaradnak a csodás látványról, másfelől nem szoknak hozzá a feszültséghez, amelynek legfőbb motivációjává kell válnia későbbi ugrásainak. Elsőre mindenki kiugrik általában, a mélypont a harmadik. Szerencsés földet érést!” – így Lali. Aztán mondja, te vagy a legnehezebb, tehát a legelső az ajtóban... Bal fordulóba dől mélyen a gép, ha nem kapaszkodnál, magadtól is kizuhannál most. „1000 méter! Ugráshoz készülj!” Na, emlékszel már? Ül vissza a helyedre, ha innen ugranál, szétfröccsenél csak egy villanypóznán!... De le se ülj, megérkeztél!

– Ez már Akarattya?

– Nem, bazd meg, Vlagyivosztok! Lódulj a többiek után! Este, igen, sötétedés után meglátogatlak majd..., és ne felejts, ne felejts el!

*

Mozdulatlanul ülsz a tóparti éjszakában, akár fényképezőgép az állványon, T-időben várod, lassan gyűjtve magadba a túlpárt fényeit. Pedig túlexponálni jöttél, gyorsan égetni el magad, ugye? Ugye?!

– Nem jössz, már azt hittem...

– Rám számíthatsz, barátok vagyunk, és a barátság időigényes dolog...

– Barátok?...

– Na, látom, jól érzed magad! Eláztál. Brávóóó! Akkor, ahogy a költő mondja, dőlünk a jelenlét hív ölébe! Törd össze ezt a vodkás üveget.

– Mi van?!

– Mit nézel?! Vágd a kövek közé, gyerünk!

– És ha belelépnek a gyerekek? Ez egy szabad strand!

– Ezt komolyan gondoltad?

– Igen!! Megvágják a lábukat, és sírnak majd, mialatt te lángost vagy

főtt kukoricát zabálsz, a büféből bámulva az anyukájuk seggét!

– Miféle gyerek, a tiéd biztosan nem... Emlékezz! Te egy üres petezsákra voltál képes, amit egészségügyi méhkaparással kellett eltávolítani! Igen! Ez az! Megvan! Ez a te metaforád! Egy üres, formátlan álterhesség vagy, miként állehetőség! Egy spontán, még inkább véletlen blöff, aki minduntalan eltávolítandó, de legfeljebb is, csak egy alakatlan emlék, egy emlék, aki folyton csak maga mögé bámul, a hátrasandító gyávaság, egy emlék, aki emlékezik!!... Aki önmagát a múlttól várja el, de a jövőtől nem!! Én emlékezem rád egyedül! Én vagyok a legjobb barátod!! Nézz magadra, hogy mutatsz a pillanatban, remeg a kezed, narancsszín a mutatóujjad a sok bagótól, részeg vagy!!... Váááágd oda!!!

– Nem.

– Gyerünk! „1000 méter! Ugráshoz készülj!” Ugrás! Ugrás!! Ugrás!!! Úgy kap el a menet- és légcsavarszél, mintha tehervonat elé ugranál! Már megint: visszanezel, a távolodó gépre! De ez nem olyan, mintha terepasztal fölé lógatnának! Nézz végre magad elé! Előre! Nézz a szemembe!! Nincs más hátra, előre!! Felgyűri az arcodat a sebesség! Itt nincs műszer! Műhorizont! Minden horizont leszakad!! Magasságmérő sincs! Innen nem lehet dezertálni, barátom! Szabadeséssel! Ez a módszer!! Ennyi az igazság!!!

– Te nem vagy a barátom... Te nem a barátom vagy...

– Nem?

– Nem.

– Miért?

– Majd meglátod.

– Nahát, nahát... Szép ez az este!... Szemerkél az eső. Szeptember. Balaton. Kezdjük vele valamit... Szektáljunk, kombináljunk. Legyen ez a liliomszörny éjszakája!

- Tessék?
- Egy bevásárlókocsi próbál balettozni álmodban...
- Még ne, nem vagyok álmos...
- Mondom, egy bevásárlókocsi próbál balettozni álmodban!...
- Tessék: ezért.
- ...meztelen lány tolja a kertben.

A teraszról nézed, ahogy okítani kezdi, mutatja, mi az előkészítő helyzet, a batman, a tandü zsötével és poentével, csinál neki arabeszket, fondüt, egyebet, de béna a bevásárló, folyton elesik. Otthagyja a lány is, aki azt hiszi, fogócskázni kezdtek, pedig egyik gyümölcsfától a másikig magában szalad, simul hozzájuk szenvedélymentesen, gyöngédség híján is sikeresen dörgöli magát mindegyikhez, mindenhol simogatná. Bája csupán a bájról szól. Azt gondolja, ő nem tehet erről, lehet, te pedig arról nem, hogy látod. Üres sörösdobozokkal dobáljátok most egymást. Aztán mondd, elég lesz, és megálltok egymás előtt, értelmetlenül vigyázzban. Fénytelen szemébe nézel, mire sír egy kicsit. A haját igazgatod, és váratlanul nyúlsz a puncijához. Csupasz és hideg. Sírtok egy kicsit, aztán hátrább lépsz, fekete bugyit rajzolsz rá és melltartót, dísztelen. Kéri, hadd fesse ki magát ő, beleegyezel. A fülbevalóba, nyakláncba nem. Kontyot csinál, magas sarkúba lép, láztalan nyelvére fájdalomcsillapítót kér, teszel rá, mint ostyát, aztán a bevásárlókocsiba segíted. Egyre nehezebb elképzelned, gondolom, mert olyan sovány már, nem buggyan át a rácson a feneké, ahogy beleül. Az illata is édesebb, émeljítőbb. Komoly dolgokról szeretnél beszélgetni, hallani még tőle valamit, amit elhiszel, mielőtt megvirrad. Például hogy fulladásban szép a döntés, igazság kell-e vagy levegő, vagy hogy Peetiii, nem vagyok kuuurvaaa... Leszakíthatnál egy füg-

gönyt, mielőtt elindultok, mohazöldet, bársonyt, hogy belecavard, ne fáz-zék, de nem akarná, és már te sem... Egyébként is, te fázol, valami egyenruha rongya lóg rajtad, de kezd el tolni őt, föl a hegyre, a hidegre, állj meg kicsit, azért rágyújthatnál, most add a szájába a cigit, hogy érzéki maradjon, legalább egy dohányzó balelina. Valamikor, az álom során – így emlékszel – csokolóztatok, íztelen volt a szája, mintha a tiéd lett volna. Ha szeretkeznétek, ő nem veled, inkább rajtad lenne együtt önmagával. Elképzeled. Önfeledten, önmagával...

Játék babát kerítesz, ölebe teszed, de elhajtja messzire, az pedig hangoosan felsír valahonnan a bozótból..., sír, és minél távolabb kerültek, annál közelebből hallod, viselhetetlenebbül bömböl egyre, ebből a sírásból pedig kibomlik lassan, akárha ködből tűnne elő, a ziháló kis alak. Folyik az orra, bedagadt szeme csipás, mint a kölyökmacskaké. De erőtlenül, csupán hüppög már, kis fejét gyorsan forgatva nyögdécsel, grimaszolva keres szemkontaktust. Piszkos, citromsárga rugdalózójára macik, nyuszik és kék szemű tündérek vannak hímezve. Nem láttál még elevenebb életet, nyilvánvalóbb éhséget, talán a macik és a nyuszik sem, mert ők is pityeregnek már, sírdogálnak, kövér könnyük málnára potyog és vadvirágra. A tündérek pedig hanyatt dőlnek a fűben, főlhúzzák combjukon a túllt és finoman, gyöngéden nyúlnak magukhoz, maszturbálni kezdenek, mint a szűz kurvák a házibulik másnapján, gyertyát is gyújtanak hozzá, lehunyják kék szemüket, és nem gondolnak semmivel, talán még önmagukkal sem... „Jó, jó! Lehet, lehet...” – szól hozzád, kelteget, ébreszt egy barátod, szerinted a legjobb, és azt mondja még, ne akarj sokat a léttől, hogy az se akarjon so-

kat tőled, meg azt, hogy nem szar az élet, legfeljebb szarul támad néha, és ez is csak egy éjszaka, és megvirrad közben tényleg, aztán boltba indultok jégkrémért meg sörért, faraghatnál verset közben...

*

Oké, gyerekek, ahhoz képest, hogy tegnap este lelépett az egyetlen színésznőnk, szerintem egész jó lesz az eleje. Encikém, rajtad biztosan ez a zöld-fekete csíkos harisnya marad, csak ne legyél olyan szegénylős, tudod, kivettük a hálósákos jelenetet..., és ami a legfontosabb, máskor pontosan érkezz! Gyurikám, jó a figura, csak ne motyogj magad elé, és ereszd ki magadból a rocksztárt, de a kalapod rendben, ebben a Mississipp partjára is kiülhetnél szájharmonikázni vagy szaxofonozni, nemhogy a Balaton mellé, azért majd teszünk egy lángost a kezedbe, ha nem néz ki túl didaktikusnak. Figyelj kicsit, Ádám, te csinálj mindent úgy, ahogyan amúgy szoktál, szóval add csak önmagad, mintha egy Tarr Béla-filmben szerepelnél, tehát ne játssz, de hozatunk majd egy bőrdzsekót neked, egy igazit olaszból, meg szerzünk karkötőt is. Azért ügyelj a technikára, emlékszel, átvettük hányszor, egyszerre mozog a kéz meg a láb. Na, mutasd! Iiiigen..., de nem, ez még nem az igazi! Várj, csinálunk hozzá szitut: augusztus közepe, Nápoly, kora délután, kurva hőség... Csikorogva állsz bele egy keresztetződésbe a vadiújan fényezett, citromsárga lancsáddal, mert előtted egy víkenddrájver nem mert belehajtani a sárgába az ötszázas fiatjával, előrecsúszik az izzadságtól síkos ornyergeden az aranykeretes réjben napszemüveg... Szóval feszült vagy, és ráadásul, tessék, egy senkipista,

egy númand nyilván, a koszos, csörgő veszpájával meg akarja kerülni balról az álomverdádát, és már halod, igen, érzed, mert a kasztni és te, az egy, mintha a saját tested volna, vagy sokkal inkább édesanyád öle, amelyből világra jöttél, vagy a keresztben feszülő korpusz akár, amelybe a lándzsát döfik, szóval észleled, ahogy az aljas segédmotor hámozni kezdi a kocsidat a lábtartóval; na, ekkor görbül meg a világ gyémánt-tengelye, mialatt te szinte elájulsz a fájdalomtól. Homlokod a bőrkormányon puffan, lábad közé a napszemcsi... A vérnyomásod 200/100 – tart még a piros, sohasem volt pirosabb –, és még képe van oda-, igen, szépen melléd gurulni, mintha mi sem történt volna, és ekkor parazsastul morzsolod szét a félig szívott aranymalbid, aztán fölnézel és ki, oldalt, balra el a lehúzott ablakon, hogy a gonosz arcába nézz. Mostanáig, igen, pontosan eddig a pillanatig volt benned jóindulat – ha sok nem is, de szikrányi bizonyosan –, mert mit kell látnod, kire ragyog Itália drága egéről a nap, ugyanoly tündökölve, miként rád és valaha Garibaldira?! Egy klauszra, hanszra vagy ditrihre, egy német turistára, aki leejtette magát délre a luflthanzával, olaszba adni az ívet, csinálni a lólengést, vagánykodni a lotyóinak, bérelt robogóval karcolni, mert motorozni persze nem tud, és otthon úgyis pofán vernék! Mögötte meg a két lotte, loknis germánszösi beszívva szintén, tele szájjal röhög a semmin, ha éppen nem az eredendő bűnön. Most meg nézed magadnak még egyszer ezt az arrogáns, lisztféjű, peccsenyevörösré napozott albínó klauszt, és megkérdezed magadtól: ez volna Goethe nemzete?! Ó? Aki, mikor Párizsban ámokfuthatott, nyilván digitális toló-

mérővel vett méretet a Dávid-szobor péniszéről a lúviban, és az ezredmilliméternyi pontosságú eredményt fényképpel illusztrálva tette közzé a blogjában!? Tényleg ő lenne az?... Ez a stüszivadász a reprezentatív mintavétel abszolút átlaga?

Azonban pontosan tudod már, ki is ő, ez a ditrih valójában. Ő az, aki a kedvenc krimódban a törzshelyeden ül, a buszon meg öreganyádén... A parton átgyalogol a törülköződön a homokos lábával, ráfekszik a napágyadra vagy kiszakítja a gumimatracodat „véletlenül”; a csajod seggét stíroli, és igen, ha a diszkóban elmegy mellette, sunyin bele is markol, majd elkeveredik a tömegben, ha kimész a mosdóba, ez megszózza a kólát vagy a sörödbe pisál, megkóstolja a vacsorát és „undorral” fordul el; beleszív a cigidbe, kifigurázza a gesztusaidat, megjegyzést tesz a dzsekidre, a humorodra, Olaszország második világháborús szereplésére, egyszerűen lesajnál. Aztán másnap ez a szemét, városnézés ürügyén beszabadul majd a templomba, ahol a keresztiségben az ándzseló nevet kaptad, igen, ahol édesanyád elsírta magát, mikor elsőáldoztál, hiszen olyan ártatlanul lógott kezében az olajág... És mit csinál itt ez a nemzetiszocialista?! Az aljas ateista, összevakuzza a tömjénes félhomályt, lefitymálja a freskókat, beleröhög az évszázados csendbe, cikizve néz át a kultúrádon a hidegkék szemével; ecetet önt a szenteltvíztartóba, kotonokat dobál a perselybe, ez leköpi az oltáriszentséget!!.... Te bennszülött vagy, ándzseló, egy lúzer talján, akit elejt majd a bajor szarvasvadász, aztán kiperparál és kiállít az októberfeszten, savanyú káposzta lesz a szádban, mint szilveszteri malacnak a citrom, börgatyjában röhög majd rajtad egész

münkhen... Érted már?! Ez idejött megejteni a húgodat, az anyádat, az apádat, de lehet, hogy a perverz náci, még a kuttyádat is akarja!!!... És ekkor, máris tudod a dolgod.

Kettétörsz egy aranymalbit, hogy ott folytasd, ahol abbahagytad, homlokra tolod a réjbent, rágyújtasz, teljes hangerőt adsz a rádióra, üresbe teszel, leemeled a kuplungról a lábad, lehajolsz, szorosra húzod a cipőfüződ. Mert csípi a füst, csillog a szemed, grimaszolsz. Kilököd az ajtót, lassan szállsz ki, komótosan, mint aki igen ráér; félmosolyban félmalbi, az arany, csuklódon a karkötő dettó, az első csajodtól kaptad. Mögötted a kocsiajtó nyitva hanyagul marad. Mikor akcióközébe érsz, hanzika éppen a nyolcvanast túráztatja, szeplősen kacagnak hátul az ikrek, hogy nyög, túlterhelve a gép. Mivel ismered jól a nyelvüket, nemcsak hallod, érted is, amint a felső-bajor tenyészmen az olasz autó- és motorgyártásról nyerrít, gyalázza a Rajna melléki kancáinak. Aztán a karjaid, mintha ölelésre nyílnának, de az emelkedő láb már sejteti, nem barátokozni jöttél, és egy erélyes lábmozdulattal nem is hagysz kétséget az ellenkezője felől, mintha a hátsó kerékre állt, lefulladt hatszáz-as hondádat akarnád berúgni ismét, határozottan utasítod el a nyüzsgő társaságot. Dől is a bérelt, hitvány drótszámár jürgenestül, elkéstül, ulástul vidáman, szókén!

„Nu, geht nach Hause den Reischtag zu löschen, Wurzeln!”, azaz: „Na, húzzatok haza, oltani a rejsztágot, gyökerek!” – tanácsolod nekik, immár te is vidáman, Schiller nyelvén javasolod, hogy megértsék, aztán sercintesz, persze nem rájuk – csak úgy, kifelé, mint a focisták –, mert ember vagy, bölcsész, ándzseló, egy hermeneuta macsó. Számos honfitársad

becézi édesanyád, hiszen zöld van, túl már a percen, visszapattansz hát a lancsába, s mert sárgában startolsz, miközben arcodba lendül a visszapillantóról a rózsafüzér, te jutsz át a kereszteződésen egyedül, és pirosra vált újra, immár mögötted a lámpa, a vesztesek pedig előtte, és akkor jobban leszel kicsit, mert rájössz, mégiscsak van jelölt, nem csupán jelölők pörögnek itt körülötted, mint mosógépben a szennyes... Van igazság tehát, persze, csak akkor, ha szolgálatsz. Na, látom, elkaptad! Menni fog? Nem magyaráztam túl? Oké!...

- Ja, igen, Tünde, az, hogy a mocskos mamuszodat Szőrikének hívod, nem biztos, hogy átjön, de a kertésznadrág tuti marad, colstokot kerítünk, és bérelünk egy léghalópáncsot is. Hé, szedjük már le erről a szerencsétlenről ezt a passzentrikót, mielőtt magam is másnak nézném, legközelebb borotválkozz meg, különben hiába festjük az orrod alá, nem látszik a hitlerbajusz, adunk rád egy fehér inget, és mondsz majd va-

lami nehezét részegen, például hogy az élet az a módszer, amellyel meghalunk, vagy valami ilyesmit. Gyuri, tedd el – légy szíves – a baltát, aztán szabadon engedjük a sündisznót!

- Zsuzsikám, te meg – az isten áldjon meg – felejtse el ezt a bevásárlókocsit, légy szíves, valami elhagyatott helyen véletlenül, mert még egy hülye is rájön, ha meglátja a kertben, hogy hiányzik valahonnan...; mégiscsak te vagy a gyártásvezető, tudom, az operatőr is, és egyébként, nagyobb, nagyobb bevásárlót kell szereznünk! Hé, fiúk, elől maradt a füstgép, segítsetek már elpakolni! El ne felejtsem, úgy kéne befejeznünk, legyen úgy a vége, hogy összekapaszkodunk, egymásba a végén, nagytotál meg minden, de felirat nem lesz, virágot nem eszünk... Mit? Neee..., Áádáám, gitártörmelék sem kell, szerintem zene se szóljon, csak annyi látszik talán, jó lehet nekünk így, esetleg hogy szeretjük egymást, és erről ritkán beszélünk. Viszont igyekezzünk, indul a vonat, most... még... hazamegyünk!

Borbély András

A halott és a hallott

– egy genealógiai metafora történetéhez –

*„Hősszívú Túdeidész, minék is kutatod születésem?
Mint levelek születése, olyan csak az embereké is.
Földre sodorja a lombot szél, de helyébe az erdő
Mást sarjaszt újból, mikor eljön a szép tavasz újra:
Így van az emberi nemzet is, egy nő, más meg aláhull.”
(Homérosz: Iliász¹)*

1.

Trencsényi-Waldaphel Imre a genealógiai metafora példajaként idézi az *Iliász* VI. énekéből a fenti szövegrészt², amely az eposzban a trójai hős, Glaukos családfájának részletes elbeszélését vezeti be. A metafora szerinte nem(csak) az emberi életnek a növényéhez hasonló hervadékonyságára utal, hanem egy olyan hagyományos formula, „amely az adott helyen és összefüggésben szinte kötelezőnek számít”.³ A Diomédés kérdésére válaszoló Glaukos („Hát te ki vagy, te derék, a halandó földilakók közt?”) azért idézi föl ezzel a képpel egész genealógiáját, ugyanis „saját magáról is csak akkor tud lényegeset mondani, ha egész törzsét (...) mutatja be, mert az egyén, vagy akár az egy nemzedékhez tartozó egyének összessége olyan, mint a fa lombja, amely a váltakozó évekkel eltűnik és újranő. Hogy a váltakozó nemzedékek egy törzshöz tartoznak, annak bizonyítéka a törzs őséhez méltó magatartás, amely alapján a kiváló ős tetteit ismétli meg.”⁴ Tétéle alátámasztásához a szerző idézi az Egyenlítő-vidéki fan négerek egyik rituális szertartásakor, az új törzsfő beavatásánál szokásos rituális éneket, amely hasonló fa-metaforával fejezi ki a törzs és az egyén, illetve az utód lényegi egységét. A fan négerek rituális, mágikus szertartásához képest a homéroszi szöveg kontextusa azonban világossá teszi azt is, hogy a görögöknél a törzssel, a nemzetség múltjával való azonosulást nem egy vallásos szertartás, hanem az utód által elfogadott, apáról fiúra szálló „erkölcsi parancs” biztosítja.

Annak a fejleménynek, hogy éppen a hősmonda feszítette szét először az orális költészet kereteit és igényelte az írásos följegyzést – Trencsényi-Waldaphel szerint – fontos kiváltó oka lehetett az ősök *lejegyzett* hőstetteinek

¹ Devecseri Gábor fordítása.

² Trencsényi-Waldaphel Imre, *A matriarchátus bukásának tükröződése homéroszi mítoszokban*, in: uő., *Vallástörténeti tanulmányok*, Budapest, Akadémiai, 1981, 59–78.

³ Trencsényi-Waldaphel Imre, uo., 60.

⁴ Trencsényi-Waldaphel Imre, uo., 61.

hatalmi-legitimációs funkciója, hiszen a *basileusok* uralmát a kiváló ősök felmutatathatósága támasztotta alá. A hősmonda lejegyzése vagy nagyobb kompozícióba, eposzba szerkesztése tehát egyúttal hatalmi ténykedés is: a szerző által kívánatosnak tartott leszármazási rend melletti állásfoglalást, és egyben a nemkívánatosnak az emlékezetből való kitörlését rögzíti. Mint megtudjuk, a Glaukos által elmesélt Bellerophontés-történet – pontosabban a szájhagyománybeli hősmonda homéroszi „megkozmetikázott” változata – kitörli a történetből azokat a nyomokat, amelyek a lykiai matriarchátusra és egy anyajogi leszármazási rendre utalhatnának.

2.

Ha igaznak fogadjuk el, amit Trencsényi-Waldaphel állít, nevezetesen hogy ez a homéroszi epizód a szóbeliség és az írásbeliség közötti médium- és hatalomváltásról tanúskodik, akkor különösen jelentősnek tűnik az a motívum, amely a Bellerophontés-mítoszban mintegy *mise en abime*-ként vélhetően ugyanezt a hatalomváltást tematizálja. A lykiai király, Proitus ugyanis úgy akarja eltüntetni a felesége által megvádolt Bellerophontést, hogy egy levelet küld általa sógorához, mely levélben a hős haláláról rendelkezik. Ez az ún. „levél-motívum”, amelynek lényege, hogy a hős, aki maga nincs tisztában az írás hatalmával, maga szállítja a halálára vonatkozó parancsot a végrehajtóhoz, a bibliai Dávid és Urijás története mellett több magyar, német, görög stb. népmesében is föltűnik.⁵

Vizsgálódásunk szempontjából azonban fontosabbnak tűnik a genealógiai metaforának az a mozzanata, amely a jelennek a múlthoz való viszonyára, pontosabban jelen és a múlt szétválaszthatatlanságára utal a szóban hagyományozott történetben. Az elhangzó – azaz nem leírt – történet még nélkülözi azt a törést vagy szakadást, aminek következményeként a már megtörtént egyáltalán múltként válik hozzáférhetővé. Amint Jan Assman írja: „Ahol a hagyomány írásjelekben rögzített és tárgyiasított szöveg alakját ölti, és hordozóit többé nem hatja át belülről szellemi áradatként, máris szemünk előtt a szakadás, amely régi és új, egykor és most, múlt és jelen különbségeként bármikor eltöltheti a tudatot.”⁶ Ezzel szemben a hangzó szöveg „hiperesztétikus” jellege a kimondottat egyben jelenlévőként is tételezi. Nemcsak arról van szó tehát, hogy a szóbeliségben nem válik el a tudott a tudótól (mint ahogyan az írásbeliség „demokratizálódása” éppen ezt a törést eredményezi⁷), illetve a múlt a jelentől, hanem, amint látni fogjuk, az élők és holtak közötti határvonal sem kitapintható.

⁵ Erre vonatkozóan több hasznos utalással szolgál Trencsényi-Waldaphel Imre hivatkozott tanulmánya.

⁶ Assman, Jan, *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Budapest, Osiris, 1999, 99., ford: Hidas Zoltán.

⁷ „...az egyéniség fölfedezése a tudónak a tudott dologtól való elválasztásán alapul, melyet az írásosság fokozatos elterjedése támogatott.” Simon Attila, *Szóbeliség és írásbeliség az archaikus és klasszikus kori görögység világában*, Eric A. Havelock elmélete – néhány lehetséges kultúratudományi összefüggés, in: *Történelem, Kultúra, Medialitás*, szerk. Kulcsár Szabó Ernő, Szirák Péter, Budapest, Balassi, 2003, 96–115, 112.

Visszatérve a homéroszi metaforára azt láthatjuk, hogy a „ki vagyok?” kérdés a válaszadót a halottak világába való utazásra sarkallja, vagyis amikor magáról kell beszélnie, a halottakról beszél, s ennyiben – ha a tudó nem válik el a tudottól – nemcsak a halott lesz élővé, jelenlévővé, hanem a beszélő maga is halottá válik. Ha a szóbeliségnek egy könnyebben belátható korabeli sajátosságára, azaz egyszerűségére és – mivel nem volt mondjuk CD-lemezen rögzíthető – múltékonyságára utalunk, akkor megfoghatóbbá válik az a feltételezés, hogy a szóbeliségnek egyik fontos tulajdonsága, hogy tulajdonképpen mindig a halottak nyelve, vagy legalábbis az élők és a halottak közös nyelve, azaz – egy félrevezető metaforával élve – a *halott* és a *hallott* szinonimitása állhat fenn. Az orfikus nyelv, a dal, a hangzás mágikus ereje mintha abból is fakadna, hogy ez a nyelv a halottak önmagukról szóló beszéde is, akikkel a mítosz vagy a dal előadójának azonosulnia kell. Az a tény, hogy Glaukos elbeszélésében egy szóbeli mítosz nyomaira bukkanhatunk, s hogy ez a hagyomány a lejegyzésnek köszönheti túlélését, egyben a szóbeliséget is a halottak birodalmába utalja. Az élőszó annyiban is a halottak nyelve, hogy dinamikus, mágikus, hiperesztétikus, címzetre irányuló és ezért „kötelező” (Marshall McLuhan) jellege ellenére a szóbeliség által gyakorolt hatalom pillanatnyi érvényű. Egy csak a szóbeliségben létező jogszabály például nem alkalmazható következetesen és mindig ugyanúgy, akár egy leírt és elvonatkoztatott törvény gyakorlati megvalósulása, hanem „csak” újragondolható, vagyis az „egészet” mindig újra át kell élni. A törvény „kihirdetésének” vagy az ítélet „felolvasásának” a jelenkori gyakorlatban is – igaz, csak nyomaiban, de mégis felismerhetően – meglévő formái az érvényességnek erre az egyszéri „kimondásban” rejlő feltételezettségére utalnak.

3.

Hogy létezik-e a jelennek és a múltnak, a tudónak és a tudottnak, egyszóval a mítosznak hasonlóan bonyolult és egyszerűségében mégis evidenciaértékű azonossága a mi korunkban, mint amelyet a homéroszi fa-metafora jelez, ehhez egy filmet említhetünk példaként. A választás nem véletlenül esett Marcel Camus 1959-es *Orfeu Negro* (*Fekete Orpheusz*) című filmjére, hiszen Devecseri Gábor, az *Iliász* fordítója a filmről szóló kritikájában az általam is idézett fa-metaforával igyekszik megvilágítani a film egyik megkapó jelenetét. A filmbeli Orpheusz Eurydiké halála után az eltűnt személyeket nyilvántartó hivatalba megy, ahol személyek helyett természetesen csak aktákat talál, amelyek valamilyen nem látható ventillátor hatására – Devecseri szerint – éppen úgy reszketnek, mint azok a levelek, amelyekről Glaukos beszél. Az írás problémája a filmben is tematizálódik, hiszen az akták őre, aki Orpheuszt az alvilágba vezeti, nem tud olvasni, így „tehat a semmit őrizi”.⁸ Devecseri értelmezésében – talán elhamarkodottan – többször is utal arra, hogy ez a film számára nem a mítoszból beszél, hanem „azonos vele”, s „ezért válik nem a *szemlélt*, hanem a *megélt* órák emlékévé”.⁹

⁸ Devecseri Gábor, *Fekete Orpheusz – Csillagó mitológia*, in: uő., *Antik tanulmányok II.*, Budapest, Magvető, 1981, 41–44, 43.

⁹ Devecseri, uo., 44. (kiemelések tőlem: B. A.)

Mit jelent a „szemlélt” és a „megélt” idő kettőssége? Devecseri Gábor talán csak költőinek szánt kijelentése éppen ott nyitja föl a mítosz problémáját, ahol *írás* és *kép*, illetve *hang* és *mítosz* időképzete különválik. A szemlélt kép nyilvánvalóan magában hordozza a szemlélő és a szemlélt elválasztottságát, hasonlóan ahhoz, ahogyan McLuhan értelmezi az írás tudatra gyakorolt teljesítményét: „a fonetikus ábécé szétszakította a gondolatot és a cselekvést”,¹⁰ vagy ahhoz, ahogyan Havelock elméletében „az írás lehetővé teszi a tudott elválasztását a tudótól, s a tudás feloszthatóvá válik a különböző tudásterületek között...”.¹¹ Ezzel szemben a hangzó szövegben nem válik külön a hang attól a testtől, amelytől ez a hang származik, s ez a test sem válik külön azon testektől, amelyekről beszélni akar. Glaukos és nagyapja, Bellerophonés ugyanazok: a közösség „nem individuális” hangjai, a nemzetség két különböző, mégis ugyanarról szóló hangja. A részek, vagyis a nemzedékek, mindig egyben az egészet, az egész nemzetséget is reprezentálják, vagy ahogyan Devecseri fogalmaz ugyanott: a mítosz „minden pillanatában minden pillanatról szó van”. De ez a hang nem válhat külön a hallgatójától sem, hiszen a hősdal vagy a rapszódhoz szok előadása rituális keretek között, a közönség tánca és ünnepélye, a hallgatóság aktív részvételével válik érvényes megszólalássá s tölti be társadalmi funkcióját. A mítosz tehát, legalábbis ezen megfontolások felől nézve, nem tűri meg, hogy nézője, elmondója vagy bármelyik szereplője kívül kerüljön rajta, erre utalhat a „megélt órák” fölébe helyezése a pusztán „szemlélt óráknak”.

Csakhowy nehezen látható be, hogy a kép, ami – akárcsak az írott szöveg – a vizuális világ része, hogyan képes megszüntetni a néző és a nézett közötti distanciát, elérni a néző és a nézett totális azonosságát és időnkívüliségét, amit a hangzó szöveg, a hősdal vagy általában a szóbeliségben élő kultúrák teremtenek, hiszen a hangzó szöveg „orfikus” ereje éppen abban rejlett, hogy az, amiről a hang beszél, nem látható, azaz halott. Úgy tűnik, hogy ezt az akadályt a film ugyanúgy nehezen tudja legyőzni, mint az írott szöveg, s ez nemcsak a kép vagy a betű rögzítettségén, statikusságán és azon tulajdonságán múlik, hogy „nemcsak valamely ’közvetítő’ általi kimondásának jelenében lehet érvényes, hanem a kijelentések elválaszthatók ettől a közvetítő hangtól, s bárki számára hozzáférhetővé válhatnak”¹², hanem azon is, hogy az írott szövegben mindig érvényesül valamilyen individuális nézőpont (vagy nézőpontok), amire az olvasónak figyelemmel kell lennie, azonosulnia vagy szembeszegülnie kell vele, akárcsak a filmben, ahol a kamera is egyfajta narrátori funkciót tölt be. A mítoszban azonban nincsen nézőpont, ami elválasztaná az előadót a hallgatótól, ahogyan a kardalban is az előadó *extázisa* vagy *enthusziaszmosza* a hallgató „elragadására”, vagy – Devecseri Gáborral szólva – a hallgatónak az „átélt órákba” való bevezetésére törekszik.

Egy ilyen illúzió megteremtéséhez a filmnek – populáris példával élve – valóban egyfajta „Truman show”-vá kellene válnia, vagyis a képernyő és a valóságos tér közötti különbség felszámolása felé kellene törekednie. Ez az illúzió talán még mindig az álom metaforájával írható le a leghatásosabban,

¹⁰ McLuhan, Marshall, *A Gutenberg-galaxis*, Budapest, Trezor, 2001, 35.

¹¹ Idézi: Simon, uo., 105.

¹² Simon, uo., 112.

valahogy olyanformán, ahogyan – egy kevésbé populáris példával élve – Julio Cortázar *Éjszaka, hanyatt fekvé* című novellájában¹⁵, ahol a motorbalesetben megsebesült főhős a kórházban fekvé arról álmodik, hogy egy bennszülött szertartás keretében föláldozzák, míg végül kiderül, hogy a motorbaleset volt a valószerűtlen álom, ahol „a térde közt egy hatalmas fémrovar zümmögött”, és a rituális kivégzés az, ami valóságosan is megtörténik.¹⁴ Azonban mindkét példa¹⁵ inkább annak lehet az esete, hogy hogyan viszi színre a film és novella – mintegy önreflexióként – a saját maga fikcionalitásából következő dilemmát, miként tematizálja saját létét, vagy másfajta terminológiával: a médium tartalma maga a médium marad. Ez a McLuhantól származó szlogen, és főként annak parafrázisa („the medium is the message”) arra is rávilágít, hogy – amennyiben mindaz, amit *message*-ként, azaz üzenetként, tehát lehetséges szemantikusként „értelmezünk”, egyenlő a médium materialitásával, vagyis a kép megjelenésének pusztán technikai lehetőségfeltételével –, a médium materialitása csakis üzenetként (pl. a materialitás „fogalmaként”), tehát valamilyen értelem vagy szubjektum hozzárendeléseként gondolható el.¹⁶ Ezzel a ténnyel pedig ismét a néző és a nézett, a tudó és a tudott szétválasztottságának megállapításánál tartunk. A kamera, Friedrich Kittler szavaival, képes a látható világot a maga „véletlenszerűségében” láttatni¹⁷, s ennyiben tökéletes modellje és megsokszorozása lehet a körülöttünk lévő világnak, vagy akár a mítosznak, de nem lehet mítosz, hiszen a néző egyelőre még nem válhat úgy szereplőjévé a filmvászonon előadott történetnek úgy, mint az oralitás mágikus világában. A filmet a nézőnek „adják el”, de még nem róla szól, s így Devecseri emphatikus felkiáltása („Mind Orpheuszok vagyunk.”) inkább csak egy nosztalgia metaforája lehet.

4.

Végül ennek az esszének a keretei között csak utalhatunk egy olyan problémára, amely valószínűleg összefügg azzal, amit a kép és annak nézője közti leküzdhetetlen distanciaként említettünk. Marshall McLuhan az írásbeliségnek a görög tudatra gyakorolt hatásait elemezve mutat rá arra, hogy az írásbeliség a görög tudatban egyfajta skizofréniát okozott. Amit e kétféle görög tudatról

¹⁵ Cortázar, Julio, *Rítusok*, Budapest, L'Harmattan, 2004.

¹⁴ Megemlíthető itt Babits Mihály *A gólyakalifa* című regénye is, azzal a kiegészítéssel, hogy éppen a regény keletkezésének idejére esnek az első hazai mozifilmes próbálkozások.

¹⁵ Hasonló idő- és térbeli „összeecsúszásra” lehet példa a Devecseri Gábor által méltatott *Orfeu Negrónak* az a jelenete, ahol Orpheusz az alvilágban meghallva Eurydiké hangját (a mítoszt is követve) visszafordul, ám ekkor egy elhízott öregasszonyt pillant meg, akit akár a megöregedett Eurydikének is hihetünk. Az idősíkok egymásba mosása, hasonlóan a Glaukos által elmondott genealógiai mítoszhoz, megtörténik, de az illúzió csak Orpheusz számára válik valósággá, a néző számára illúzió marad.

¹⁶ Erről bővebben: Kulcsár-Szabó Zoltán, *A közvetlenség visszatérése? Materialitás és medialitás az irodalmi kommunikációban*, in: *Történelem, Kultúra, Medialitás*, i. m., 272–307.

¹⁷ Kittler, Friedrich, *Optikai médiumok*, Budapest, Magyar Műhely/Ráció, 2005, ford: Kelemen Pál.

Bertrand Russel alapján megállapít, semmiben sem mond ellent annak a kettősségnek, ahogyan Friedrich Nietzsche osztja apollónira és dionüszoszira a görög tragédiában kifejeződő alkotóerőket, s mindketten (bár persze nemcsak ők) Szókratészt tekintik olyan jelképes kulcsfigurának, akinél ez a skizofrénia beáll. McLuhan Cicerót idézi, aki szerint Szókratész különválasztotta az elmét és a szívet, ami így egyben a tanulás (tudomány) és az élet különválasztását is jelenti: „Szókratész előtt a tanulás a helyes élet és a jó beszéd szabálya volt.”¹⁸ Amikor tehát Nietzsche a *Tragédia születése* előszavában művét olyan kísérletnek aposztrofálja, amelynek törekvése, „hogy a tudományt a művész szemszögéből nézze, a művészetet viszont az életéből...”¹⁹, mindezt nyíltan Szókratész (vagy az ő általa képviselt racionálisan igazolható moráliák) elleni élel fogalmazza meg.²⁰ S ami szempontunkból érdekesebb, hogy elme és szív, tudomány és élet, vagy nyelv és tapasztalás újbóli találkozását a színházban reméli elérhetőnek, továbbá műve végén utal arra a Bayreuthra, ami Kittler szerint „valójában és igazából mozi”²¹. Anélkül, hogy belemélyednék Nietzschének a XVI. századi operáról szóló fejtegetéseibe, csak jelezni szeretnénk azt a kultúrákon átívelő fonalat, amely az antik tragédia reneszánsz kori hatásától (mások szerint félreértésétől) az opera „kitalálásáig”, illetve a XIX. század végén a wagneri színházig és a film feltalálásáig vezet. Noha Kittler szerint „a színház és az opera csupán olyan művészeti formák példái, amelyek élőszködők módjára az írás monopóliumára hagyatkozva működtek, gondoljanak csak a szerep szerepére a színházban, vagy a partitúrára az operában”, most csak egy olyan *effektusra* szeretnék utalni, amelyre valóban a kardal partitúrájából (verstanából) következtethetünk, de amelynek megvalósulása a görög színházi térben mégis mintha túllépne ezen a partitúrán, mégpedig a zene és a tánc révén.

A görög tragédiákban a színész és a kar közös, dialogikus formaegységét a klasszika-filológia *amoibaion*ként (jelentése: „váltakozó”) tartja számon, amelynek két típusát különböztetik meg: egyrészt a fél-lírai *amoibaion* (*epirrhématikon*), amelyben a színész és a kar dialógusában az egyik fél szaval, a másik énekel és táncol, másrészt a tiszta lírai *amoibaion*, amelyben mindkét fél énekel és táncol. Fodor Géza Aischylos *Agamemnónjának* híres Kasszandra-jelenetét elemezve mutat rá arra, hogy ez a kettősség, ami a kardalok versmértékeiben jól nyomon követhető, megfelel annak az antagonizmusnak, amire a görög tragédia többnyire törekszik, nevezetesen a logos és a pathos konfrontációjának, ahol a logos nyelve a szavaltat vagy próza, a pathosé pedig a

¹⁸ McLuhan, *uo.*, 37.

¹⁹ Nietzsche, Friedrich, *A tragédia születése avagy görögség és pesszimizmus*, Bukarest/Kolozsvár, Kriterion/Polis, 1994, ford: Kertész Imre.

²⁰ Szókratész korának Havelock szerint is az orális tradíció közösségi értékrendjének felbomlásával és az egyéni és eseti döntések igazolhatóságával kellett szembenéznie. Szókratész tehát voltaképpen az orális hagyomány ellen küzd orális eszközökkel. Simon Attila ehhez hozzáteszi: „Fontos leszögezni, hogy a küzdelem nem érték tartalmak, hanem ezek kommunikálásának formái ellen irányul. Szókratész az erkölcsi döntések igazolhatóságát, argumentálhatóságát igényli hallgatóitól.” L. Simon, *uo.*, 111.

²¹ Kittler, Friedrich, *uo.*, 11.

musiké.²² A Cassandra-jelenetben (1072. sortól 1178. sorig) Cassandra a pathos nyelvén adja elő szörnyű megérzéseit előbb az Átreidákat sújtó átokról, majd a Klytaimnestra által elkövetett férjgyilkosságról, s minderre a karvezető epirrhémái válaszolnak, kifejezve a kar értetlenségét a jóslattal kapcsolatban. „Az 5. strófa-párban azonban (...) belép maga a kar is, mégpedig a Kassandrához hasonló lírai mértékekkel, azaz szintén a musiké közegében”,²³ és az epirrhéma tiszta lírai amoibaionná válik. Mindezzel párhuzamosan Cassandra éneke már nem követi egy elbeszélés fonálát, hanem a logoson túllépve diszkontinuus képek felvillantásával adja elő látomásait, s ez a fokozódó pathos lesz az a mozzanat, amely magának a karnak a logosát is megzavarja, majd elhagyva a racionalitás területét és szabad folyást engedve emócióinak, maga is képekben kezdi kifejezni magát. Mindehhez hozzá kell képelnünk előbb Cassandra önmaga körül forgó, őrült táncát, amely a karra, majd a nézőkre is átragad, illetve az aulos átható hangját, és előttünk állhat, ha nem is egy antik operajelenet, de „az a mesebeli szörny, aki megfordíthatja a szemét, és önmagát nézheti; most egyszerre szubjektum és objektum, *egy személyben költő, színész és néző*”.²⁴ Nietzsche, aki a *Tragédia születésében* talán minden másnál több efféle „optikai” metaforával él, s akinek elképzeléseit a görög színházról azóta sok mindenben árnyalták, egy későbbi ponton kifejti: „az attikai tragédia közönsége az *orkhésztra* karában önmagát látta viszont, kar és közönség közt lényegében semmiféle ellentét nem volt”, majd: a görögök „az ő színházaikban, az ő koncentrikus ívekben emelkedő, lépcsőzetesen kiképzett nézőterükön a dionüszoszi embernek egyszerűen észre sem kellett vennie maga körül a kultúrvilágot, s teljesen átadva magát a mámoros, telítkező figyelemnek, önmagát is a kar táncoló, éneklő tagjának vélhette”.²⁵ A színház, abban az eszményi és görög formájában, ahogyan Nietzsche elképzelte, képes volt túllépni magának a szerepnek az individualitásán is, hiszen szerinte minden szereplő mögött egyetlen istenség, Dionüszosz áll, a szereplők csak ennek az istenségnek a maszkjai. Kittler azon megállapításával, hogy a színházbeli „meg-történés” csak az írás monopóliumán, a lejegyzett szerepen élősködik, úgy tűnik, szembeállítható ez a nitzschei szemlélet, amely szerint a színház éppen az írásbeliség kiváltotta individuáció lerombolására törekszik. Minden individuum önmagában nevetséges – mondja valahol máshol Nietzsche, s ezt természetesen szintén a színházra kell értenünk.

Ha most földidézzük azt a metaforát, amelyben a homéroszi hős egy nem individuális én hangján beszélt önmagáról, illetve a halottakról, és egy mesebeli fa egyetlen leveléhez hasonlította magát s azt a filmet, amelyben az eltűnt (halott) individuumok aktái ugyanezen fa leveleinek metaforáivá váltak, akkor úgy tűnhet, hogy – az írás és a film lehetősége ellenére – ahhoz, hogy a halottak megint élhessenek, s hogy mi viszont meghalhassunk, a film mellett is a színházra van szükségünk – már persze ha meg tudunk feledkezni a színház köré épült „kultúrvilágról”.

²² Fodor Géza, *Egy antik „operajelenet”, A musiké Aischylos Agamemnónjának Cassandra-jelenetében*, in: *Magyar Zene*, 2005/1.

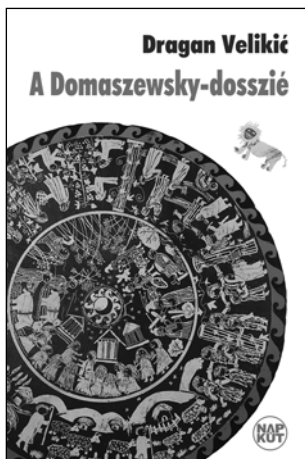
²³ Fodor, uo.

²⁴ Nietzsche, uo., 78. (kiemelés tőlem: B. A.)

²⁵ Nietzsche, uo., 90–91.

Kránicz Gábor

Miért kell Akhilleusznak pajzs?

Dragan Velikić: *A Domaszewsky-dosszié*, Napkút Kiadó, Budapest, 2006, fordította: Bognár Antal

Dragan Velikić szövege folyamatos utalásokat tesz az Iliász 18. énekére, melyben Héphaisztosz a védekezés fegyverét kovácsolja egy majdnem sebezhetetlen személynek. Egy olyan eszközt, amely Akhilleusznak pont azt a testrészét nem védi, ami sebezhető. Eltakarja a sebezhetetlent és kitakarja a sebezhető. Miért van szüksége Akhilleusznak pajzsra? Mert nemcsak maga a fegyver áll Akhilleusz sorsával közvetlen kapcsolatban, hanem azok az ábrák is, amelyeket az istenek kovácsa a pajzs felületére vés. Ahogy a pajzs rejti a mögötte álló személyt, ugyanúgy azok az ábrák is, amik a pajzsra kerültek: „Fújtatók szítják a kemencék tüzeit, s a szikracsóvákából kikelve megmintázódik a világ Akhilleusz pajzsán” (27. o.).

Akhilleusz pajzsja azoknak a rítusoknak és szokásoknak a gyűjteménye, amelyek az akkori görög társadalom életét meghatározták. Egy világ referenciái, amely által a pajzsot hordó személy meghatározható, és amely által e személy meghatározhatja

magát: „A történések külsőre láthatatlanok. Hogyha pedig semmi sem történik, történelem sincsen. Csak a rituálék és a szokások láthatók. És alighanem ez az a kis, unalmas öröklét, amely nem fér el a családi fényképeken. Az utódok továbbadott meséiben sem bukkan fel” (49. o.). Héphaisztosz nem egy emberi élet történetét vési a pajzsra, hanem csak e történet elmondhatóságának a kereteit. Azt mutatja be az emberi életből, ami általános és éppen ezért állandó, de maga az ember mint az események referense hiányzik: „A lakások mélyén világok pihegnek, mindegyik sajátos rendszerben: számlák a fiókban, a tükör alatt, száraz virág, szlatkós csuprok a konyhaszekrényben, a falon képek, bútor, eldugott ékszerek. Az egész díszlet, ki tudja, hány év elteltével, valakinek a beszédében bukkan fel, akit most a falak eltakarnak. »Az Arenánál laktunk. Minden éjszaka fellármáztak a közeli filmszínházból kitóduló mozinézők.« És abban a percben minden megéled, ami feledésbe hullt: helyén a falilámpa, a tévé a sarokban, és zümmög a hűtő motorja.” (35. o.). Az akkori pillanat állandóságát leíró tárgyak – egy történet részeként – az elbeszélésben létrejövő átélés által válnak személyessé. A pajzsra vésett ábrák lehetővé teszik az átélt történet rekonstrukcióját. A pajzs lehetővé teszi saját és a másik sorsának az olvasását, mivel a szemünk elé varázsolja e történet elmondásának a kereteit. Egy olyan világot ábrázol Akhilleusz pajzsja, mely úgy borul az emberre, mint a horizont: középen (fölöttünk) a nappal, a holddal és a csillagokkal, majd szűkebb és a tágabb környezettel egészen a pajzs szélén ábrázolt Ókeanoszig, mely az ismer-

retlent jelképezi. Az emberi élet a pajzs közepén kezdődik el, majd ezt követően az évek egymásutánja úgy rakódik a felületre, mint a fák évgyűrűi (újabb és újabb részt harap ki az ember az ismeretlen Ókeanoszból, mely a halált jelképezi). Maga az ember azonban nem lehet saját pajzsának a készítője, hanem csak olvasója. Saját pajzsunk olvasása az emlékezésben, míg más embereké az „életezés” játékában valósul meg. A történet főhősének és gyerekkori barátjának iskoláskorukban kedvenc szórakozásuk volt az „életezés” játéka, amely arra irányult, hogy megpróbálják a külső jegyek alapján megfejteni az egyes járókelők életét. Az életezés játéknak nincsen nyertese és vesztese, mivel a játék nem követeli meg, hogy azt az embert kikérdezzék, akire e kutatás irányul. Fiktív történetek sokasága bontakozik így ki, amelyek összekötő kapcsolata, hogy ugyanarról a személyről szólnak. Az életezésben tematizálódó fikcionalizáló olvasás azonban tisztában van azzal, hogy a másik életének a felfejtése a külső jegyek alapján csak részben takarhatja a valóságot. A saját pajzs olvasásának a lehetőségei az emlékezés folyamatában valósulnak meg. Adam egész életében fontos feladatnak érezte, hogy a vele történt eseményekről valamiféle dokumentációt készítsen. Ennek egyik módja, hogy megpróbálja felkeresni életének azokat a korábbi helyszíneit, mely alapján emlékei rekonstruálhatóvá válhatnak (hasonló törekvést takar azoknak a kavicsoknak a gyűjteménye, amelyeket azért szedett fel, hogy általuk a gyűjtéshez kapcsolódó eseményekre emlékezni tudjon). Az emlékezés – és az ennek érdekében zajló dokumentáció – azonban szintén a ki- és eltakarás kettősségében bontakozik ki. A szöveg tisztában van azzal, hogy „megszámíthatatlanok a módozatok, ahogyan a romok maradéka felhasználható” (26. o.), (azoké a romoké, melyek alapján a valóság rekonstruálhatóvá válna). A római patríciusok neveivel ellátott köveket, melyek eredetileg az amphiteátrumban elfoglalt helyüket jelölték, később a székesegyház építésénél használták fel. A véres gladiátorjátékok nézői így úgy tűnnek fel, mintha a templom építésére adott adományaik miatt érdemelték volna ki ezt a feliratot. A római patríciusok kapcsolatba kerülése a székesegyházzal tehát egy félreolvasást eredményez. Az emlékezet romjainak a felhasználása tehát ugyanúgy egy félreolvasást eredményezhet, mint az életezés játékában megjelenő értelmezés.

Az életezés szemlélődése és az emlékezés által az élet újraélése úgy jelenik meg a szövegben, mint két különböző eredetű, de mégis hasonló módon működő olvasási alternatíva. Saját pajzsunk feltárása tehát ugyanúgy a fikcióvalóság játékába kényszerített értelmezést hív elő, mint a mások pajzsának az olvasása. Ennek az összefüggésnek a kiábrázolása jelenik meg a szövegben, amikor az elmeagyógyintézet orvosa szemüvegének a leírása metaforikus kapcsolatba kerül Adam kögyűjteményével: „Harbaş arca, sokdioptriás lencséje alatt vizenyős szemek, amelyekkel egy akvárium mélyén kémleli a víz alatti világot, teljesen lekötötte Adam figyelmét, az jutott eszébe, hogy ettől az embertől függ az intézetbe vetődött többtucatnyi ember sorsa: És hogy ő valójában csak szilárd keretbe foglalja világuk törmelékét” (67. o.). Ez a szilárd keretbe foglalás pontosan annak a folyamatnak a mása, amellyel Adam próbálja saját életének törmelékeit az akváriumban tárolt kövek által rekonstruálni. Az emlékezés életezéssé, míg az életezés emlékezéssé válik.

Két végpontja létezik a szövegben a pajzs olvasásának, amelyek egyben úgy is megfogalmazódnak mint az emlékezet és az életezés folyamatával

szembeni legnagyobb fenyegetések: a teljes törlés és az az eset, amikor minden felkerül a pajzsra. Az első esetet a pulai taxisofőr képviseli, aki időskori Alzheimer-kórja miatt képtelen emlékezni, míg Domaszewsky professzor, egy olyan kikötő tervét készíti el, amely minden általa addig látott kikötő tervét tartalmazza. Mindkét alternatíva a végérvényesség bélyegét viseli magán, azáltal hogy felszámolják azt a horizontot, melyben a megértés tulajdonképpen létrejöhet. Az Alzheimer a pajzson a világot, míg Domaszewsky törekvése az Ókeanoszt számolja fel. Utóbbi Adam barátjának, Stevannak az elképzeléseivel vág egybe, akinek az élete tragédiája, hogy ki akart harcolni magának valamiféle véglegességet, megkerülve azt a nyitottságot, amit a pajzs szélén az Ókeanosz jelöl (64. o.). Az olvasás tehát az életezésben és az emlékezésben csak úgy válósulhat meg, ha tisztában van azzal a horizonttal, ami az általa feltárható világ határait jelenti. Az életezés és az emlékezés azonban nemcsak mint olvasási módok jelennek meg a szövegben, hanem úgy is, mint az élet felfogásának a lehetőségei a szemlélődésben és az átélésben.

„Noha egyre erősebb bennem a meggyőződés, nem lehet egyszerre benne lenni és szemlélődni, építeni és álmodni. Csak egy oldal választása gyümölcsöző. Valamelyik mellett döntened kell: legtöbben ebbe is, abba is belekapnak. Ám ez hiba. Vagy bekapcsolódsz, vagy követed. Vagy építesz, vagy álmodsz” – mondja Stevan (58. o.). A világot tehát vagy tisztán átéljük (Adam), vagy tisztán szemléljük (Stevan). Domaszewsky felépíti a kívánt raktárépületeket, de közben eszményi kikötőjéről álmodik, s végül az abszolút szemlélődés felé mozdul el. A cselekvő és szemlélődő nézőpont kizárólagosságáról szóló elmélkedésben a szöveg a teremtésről szóló két különböző elképzelést is megidézi: a szemlélődő görög istenét, aki miután megteremti a világot, elvonul tőle, és a bibliai teremtéstörténetet, ahol Isten a teremtés után a teremtett világgal kapcsolatban marad, és együtt él vele. A két teremtési folyamatra való utalás több ponton is megjelenik a szövegben. Akhilleusz pajzsának a megalkotására csak egy olyan isten képes, aki maga is a szemlélődés helyzetében van: a pajzson ábrázolt világ az ő szemléletét tükrözi. Ezzel szemben áll a Biblia Istene, aki nemcsak szemléletének megfelelően alkot meg valamit, hanem saját lelkét leheli alkotásába. Tulajdonképpen mindkét teremtési folyamatot megfigyelhetjük Adam édesapjával kapcsolatban: „Száz kilométerekre a tengerparti várostól, amelyben csaknem fél évszázadon át élt, ott ült Teodor Vasić a háza verandáján, előtte a cseresznyefa táblával: Egy reggel vésője behatolt a sima felületbe.” (19. o.). Teodor Vasić azokat a műemlékeket faragta ki, amelyek fiatal korában körülvették: saját emlékeit formázta meg. Azt, hogy az apa tulajdonképpen itt Héphaisztosz szerepében jelenik meg, nemcsak a cselekvés hasonlósága bizonyíthatja, hanem a nevében megbúvó *Theos* (isten) szó is. De Adam Vasić apja nemcsak a szemlélődő görög istenekkel hozható kapcsolatba: „Gyermekfővel gyakran eltűnődött rajta, vajon az apja, miközben a folyékony üveget alakította, belefújta-e a gondolatát is, amivel az átlátszó anyag tuskójából olyan sokféle anyagot hozott létre?” (51. o.). Az apa lehelete az üvegbe szorul, ami párhuzamba állítható azzal a cselekedettel, ahogy az Ószövetség teremtéstörténetében Isten életre kelti Ádám (nem véletlen a névegyezés) testét: „Adam elhallgatta, hogy látta a katétert apja lottyadt nemzőszerében, a fúvócsőben, amelyen kijutott az élet csírája, hogy egy másik testben burjánzásnak indulhasson a hús

és vér buboréka" (100. o.). E két folyamatnak mintegy az ötvözeteként születik meg Adam pajzsa, melyre életének eseményei vésődnek fel. A pajzs vésetei eleve adottak (elrendeltek?): „nem térhetnek ki a különös események elől, amelyek kinek-kinek a pajzsára vannak vésve, ahova már felkerültek a városok térképei, amelyekben megfordulnak majd, minden egyes nappal elragadva az óceán végtelenségéből egy darabka szárazulatot, amely így megkövesülve épül be még egy elmúló nap rétegei közé" (72. o.). Minden ember saját pajzsán hordozza életének végzetét. Az ember vagy az ábrázolt események szemlélőjévé, vagy pedig megelőjévé válik. Stevan és Adam élete ennek a két lehetőségnek a megvalósulása. Nem véletlen, hogy míg Adam neve a héber, addig Stevan (István) a görög tradícióhoz kapcsolható. Adam Vasić élete tulajdonképpen a saját pajzsán ábrázolt történeteknek a tudatos megélése (ezt fejezi ki például a kavicsok gyűjtése az akváriumban), egészen addig a pillanatig, amikor már a pajzs széléről tekint vissza eddigi életére: „Adam valahára ott találta magát a sejtett jövőben. Nem volt többé semmi ennek előtte és ennek utána. Csak az üres szobát csapdosó óceán sötét végtelensége. Peremére érkezett a pajzsnak, amelyre már minden jelenet felkerült.” Élete akkor teljesedik be, amikor neki-vág a végtelen tengernek.

Miért kell Akhilleusznek pajzs? Azért, hogy arra emlékeztesse, amit át kell élnie. Élete ugyanabban a horizontban értelmezhető, mint minden más halandóé: egy ideig ő hordozza a pajzsot, de végül a pajzson fogják őt hordozni.

Fekete Anna

Folyó Görögországban

Kipróbálja a folyó a hidat,
hisz nem rest, ő is fiatal,
felfrissült a szélben, a csapongó
márciusban, folyik, csobog-
csobog, végigbeszéli a napokat.
Tiszta, könnyű, hatalmas.
Mint féltékeny, öreg szeretők,
olvadó hegyek figyelik:
– Kicsi Phyllis, hova
csavarogsz? Nem félsz
nekünk nemet mondani!?

Samu János Vilmos

Szítá a habokban

Szítá már a dolgok legkezdetén tudta, hogy akikről a legszilárdabb erkölcs macacs és kikezddhetetlen szükszavúsága miatt sem most, sem a későbbiekben nem eshet szó, édes titok meg gyarapodó vágy körül kapaszkodtak össze, és amíg az egyiket a mohó és mértéket nem ismerő asszonyi természet, addig a másikat férfiúi szilárdságának pillanatnyi elerőtlenedése sodorta olyan irányokba és messi kalandok végtére is elmondható eseményei közé, amelyek akár egy szemérmetlen hóvirág, kitárulkoznak és kéjesen hajladoznak, szavakba kéretőznek, elmondják magukat, megbotránkoztatnak és fölcsigáznak, harsányan előlépnek és figyelmet követelnek, utalásaikkal gyanúsán szóródnak, kapcsolódnak és csábítanak, szóval ellenszegülnek a halálnak.

Világos, hogy ezen a ponton óvatosnak kell lennünk, hiszen könnyen előfordulhat a sajnálatos és később már kijavíthatatlan botlás, valamely köntörfalazás nélküli, őszinte szívű, nyílt és naivan szószátyár részleges beszámoló a nem éppen visszafogott találkozás, szóváltás, illetlenül magas hőfokú hosszú csöndek, végül pedig a bámulatosan képzelet- és alakzatdús cuppogó-nyákos, szinte-szinte akrobatikus érintkezés körülményeiről, ami legalább olyan vonzó, mint amilyen veszélyes egy olyan elbeszélő számára, aki bizony itt-ott megengedi magának, hogy Bataille-ra hivatkozzék, és aki nem ismeri el a fikciót.

Mert bizony senki sem tagadhatja, hogy márpedig az égvilágon minden valós (Szítára visszatérve), még a következő is: a hasonlóság egymást követő rétegeinek utolsója és mindamennyit magában foglalóan lehangosabbika, amely a mozgékonyaságnak és veszélyes változásnak is alapelve, a víz irányába tereli a gyökérzetet, a Hold könnyeihez hasonítja a rózsa színét, gyengéden meghajlítja a Nap sugarait a napraforgó sárga-fekete feje körül, és duzzadni kezdenek tőle a magok, mert életté akarnak válni, és gömbölyűséggé, amilyen Szítá vidám-játékos, lengő keble is, amikor kislányos hevében megfedekezik magáról, és hirtelen rántja föl a karját csicsergő történetkéi közepette; egyszóval sorrendben a negyedik elfeledett hasonlóság (convenientia, aemulatio, analógia, szimpátia), amely cukorfehér felhőkön tűzött át, de mégis csillanó-keserű verejtékké csúcsosodott a keleti metszésű szemgödör felső csücskében, a szegycsont fölött és a köldök körül, ahová Dionüszosz a fejét hajtotta, bár mélyebbre, sokkal mélyebbre (deep honey) kíváncsozott, elragadta a ringatózó kis ladikot, és az Ugyanaz megszűnt önmaga lenni, elvándorolt (asszimiláció) kellemes-egyszerű lététől, vissza a múltba, ahonnet minden való, de amely nincs.

Szítá a hajócska orrán feszülő tetszetős kötelekbe kapaszkodott, háttal a Tengerjárónak, aki a derék és törékeny gerinc puha találkozását figyelte, a barnára sült, lágy far finom horpadásait, amint a liántest alá hajlított lábacsákra omló húslabdák kettéváltak kissé, és a közöttük hasadt kéjsötétségből, akár egy túlrettet málna, vagy egy lecsöppenő, sűrű gyümölcsfagylalt, egyetlen szeméremajak csüngött, szabálytalanul fodrosan, édesen függeszkedve, könnyedén és magától értetődőleg, mintha csak érte volna a világ, a hét ég, a csillagok

meg az Idő; a párja, amelyet elképzelni lehetett csupán, a párnás talpacska és az ölszakadék borostás, sötét bőre közé szorult, érdes, borotvált gyönyörélesség és tökéletesen ápoltt tappancsfinomság összemérhetetlen érintéssel közbe, akár egy elveszett angyalszárny vagy egy begyűrődő pornóoldal, még egy vékonyra száradt, már megnyálazott datolya, amely eltűnt a tálból, de amelyet az érzékek mohón kívánnak.

A Hajóst remegés és forróság járta át, ereiben csobogott, lüktetett, némely helyen fölcsapott a vér, a karja elhalt és lába elzsibbadt, a szirének feslett, szégyentelen énekét vélte hallani, mintha csak valami zsidogást, tarka halacszkák rojtos uszonyainak véletlen simulását bőréhez, egyensúlyát el-elvesztette, és ujjbegye nedves selymet tapintott, keserű-sós ízű, langyos, hullámzó végtelenséget, amely, ha a férfi teste belé hatol, megnyílik, mélységei bejárhatatlanok, fodrai pedig egyformák, ám mindig másként csillannak meg.

Dionüszosz a finom siklás közben megérintette a vizet, a háromszáz köbcentis, tizenöt lóerős, négyütemű csónakmotor gázmarkolatát remegő-zsibbadó jobb kezéből a balba helyezte, és mert a délszaki nap megizzasztotta, letörölte homlokáról a verejtéket; az A40-es Honda gumicsónakban elgémberedett tagjait kinyújtóztatta, föltekintett Dromoszra, aki a szigetre röpítette, és szívében tudta, mi a legcsodálatosabb kívánság, Szítá loboncos hajfonatának aranyfényű hintázása hová hívja, mit jelent a hiányzó a metafora kelyhében, mennyire esendő egy hasonlat, meg hogy mennyire mindegy, megtörténik-e az átváltozás, mivé válik a csónak csúcsos hátulsó tömlőinek sistergő tajték-nyomvonala, középen a propeller zubogásával, a boldogságot fröcskölő, szétolvadt, hatalmas Nap lángolása alatt, amely úgy lógott hatvankét milliméter hosszú lencsésű, fekete keretes Ray Ban Aviatora előtt, akár egy szakadozó aranypapírba csomagolt marcipánnarancs, játszadozó gyermek-Ré rosszul formázott, félregördülő fénylabdája, amelyet elfelejt az istengyermek, ha valami sokkal gyönyörűbbet, valami különösen csodálatosat és bűnösen idegenszerűt érez, aminek izgalma megsugorítja herekincseinek pihétlen bögyörőjét, véngsimítja bronzszínű arcát, kettéváló ajkához ér...

A légkamrákra csavarozott Honda csendes, elzárt robbanásainak tüze, amely imbolygó üveglapon, végtelen csendkékségen siklatta az alumíniumpadlós, ezüstben és kékpörtői színben hullámzó, tajtékozva bólogató mennyszigetecskét, levegőnek, tűznek és víznek; égnek, hévnek és szekrétumnak ezt a tetszetős nyomtatvány útmutatása szerint kézzel összerótt kis Naxosát, mintha csak az édes borzongás forrósága lett volna, amelyről éppoly kevéssé lehetett lemondani, valami új varázslatnak és módosulásnak, a céltalan vándorlásnak és tisztaságnak utat nyitni, mint a gyönyör kapujának Szítá csipője alatt nyíladó, hiányzó ajtószárnyát egyszerűen csak feledni, és a haladás irányát jelző partszegélyt fürkészni, bárha bizonyosságára talán szükség volt a harapódzó elveszettségben.

A Hajós leszegte fejét, és a csónakmotor tenyerében vibráló, érzékeny gázmarkolata helyett akárha a világ sérülékeny bőrbé vont, csodálatosan puha és finom, halványan átsejllő, hálószerű erecskével átszőtt, mégis rendíthetetlenül kemény, elszántan és vigasztalhatatlanul meredő, élénkpiros hosszanti bárzdából nyúlós cseppeket váladékozó, bunkós tengelyét fordította volna el, egyszerre csak összeszorult valami a gyomrában. Kócosan ártatlan, fedélzetre

csábított csöndes szirénje megmozdította gömbölyded, fényesen legörbülő, ellenállónak tetsző, íves, mégis törékeny és szinte elhanyagolható vállacsckáját, gyenge kulcscontjára billentette süppeteg pofácsckájának lágy omlatagságát, húsnak, mimikának és bensőséges érintenivalóságnak ezt a földöntúli összváráslatát, ajka pirosan és csörszerűen előrecsücsörödött, szeme pedig keleties metszésűvé húzódott, amitől melázó tekintete mintha a legidegenebb, kéjesen kínzó, bemérhetetlen és mindigre távoli tájak fölé vándorolt volna, amelyeket Dionüszosz lucskosnak, sikamlósnak, bársonyosnak és orgonailatúnak képzelt, finoman szállingózó gyengéd cirógatásnak, ahogyan a virágok kiparállása a szaglólámához somforkodik, hattyúnyak nyújtózó, megnyíló hátrabilenésének, nesztelen, kitárulkozó táncmozdulatnak egészen magányos, fémsárga pokolhajnalokon, harmatverejtéknek fölszakadó bimbók összesimuló, majd egyszerre csak súlyosan hátracsavarodó, csillámos szirmán...

A Tejóceán szerves gyönyörűségéből így köpiülték ki a magasság Dévai és a mélység ellenistenségei, az Aszurák, a teknőccé változott Visnu, meg az alvilági kígyók fejedelme, Vászuki segítségével, számos, fölbecsülhetetlenül értékes kincs, meg az öröklét és végtelen hatalom között, a Vizek istennőjének kísérőit, a habok szépséges, ringó csípőjű fellációleányait, az Apszaraszokat, akik szaténfekete, állatmintás, könyékig érő csipkekesztyűben markolják, egymással versengve, a furfangos mélységjáró Ráhu szekérrúdnyi, mindig előremutató, lankadatlan erejét, amelynek tapintása, akár a szilva bőre, de átmérője ijesztő és megühetetlen, málnaszínűre festett, szilikoninjekciótól duzzadó hullámos-púpos ajkakat vonzó, de bevehetetlen hatalmasság, telhetetlen álmok Csodafája, amelyet Indra a mennyei Paradicsomkert legmagasabb díszéül szemelt ki, lüktető spermabőség, amiért az elrabolt Srí Laksmí sötét haláléjszakából is visszahozza a termékenységet, fehér keblének vaniliaringását, Visnu szerelmes elégedettségét, még ha valaki másért is.

Dionüszosznak valóban nem volt esélye, a legkevesebb sem; amikor menekülni próbált – persze korántsem meggyőződésből, még tán vágyai ellenében is –, és a lábtartó csücskének feszítve csizmáját, térdét előre- és lefelé fordítva, vállát csuklója elé tolva, a négy fokozatban állítható fékkart mutató- és nagyujja között átfűzve, harmadikban és folyamatosan nyolcezer fölé tartva a Fazert, a villát a gyári beállításhoz képest két klikkel feszesebbre húzva, Metzeler Sportec M-1 gumikon gördülve a Velebit nem mindenhol belátható szerpentinjei közé vetette magát, hogy a nehézkedési és centrifugális erő annyira imádott, kényes egyensúlyának már-már szédületébe költözzön, Zú röptének éjcsend-suhanásába, a halál peremére, egyetlen elmúlás fegyelmezett, óvatos örvénynek magányos, borzongató varázslatába, megint csak a hasonlóságnál találta magát: Indra a Tejóceánból hátaslovául egy pompás paripát halászott elő, öt szelepen és egy Sebring Twister végdobon keresztül lélegző, négyhengeres paripát, amelynek perforált nyerge mögé sárga (extreme yellow) színnel festették billogként, hogy 1000 Exup, és úgy ordította, üvöltött képzelt vágójának sziklái között, mintha legalábbis 143 mén ereje hajtana, elfelé, de vissza valahová, és az Apszaraszok mögé sorakozott föl úgy, hogy lovasa egygyé mosódó derekak és csípők találkozását figyelhette, negédes vállmozdulatot, kicsüngő szeméremajkat, kezébe pedig egyszerre csak mintha csónakmotor markolata került volna...

„A bolond egy lényeket, jeleket és hasonlóságokat szétválasztó tudás hátramezsgyéjén és mintegy e tudás hatalmának korlátozásaként, biztosítja a homoszemantizmus funkcióját: összegyűjti az összes jelet, és a folytonosan burjánzó hasonlósággal látja el őket. A Költő az ellenkező irányú műveletet végzi el; az ő szerepe allegorikus; a jelek nyelve és a jól tagolt különbségek működése alatt ő egy másik nyelvre fülel, a hasonlóság szavak és diskurzus nélküli nyelvére”, amely a változásban, alakulásban-módosulásban talál magára, egyszerre szétválaszt és összenyalából, azonosít-összemos és kibővíti, földuzzaszt, mint implantátum az Apszaraszok mellét (belső analógia), és egymásba zsugorít, bolygók tüzeit lobbantja háromszáz köbcentis csónakmotorokban, csusszanó, könnyű szigetet, négy légkamrás gumi-Naxoszt varázsol az Adria sistergő, prűszkölő tajtékába, ahonnet sárga teknőcök bukkanak elő, és amelynek nehéz párjától tovább hevül a szív, merevedik, nő a szemérmesesen elzárt, hatalmas akarat.

Dionüszosz úgy képzelte, hogy vándorlásainak éber figyelmű követője, történetének némelykor talán vele magával is azonosítható krónikása, a hűvösen hitetlen és számító, de némileg azért merengésre is hajlamos, kíméletlen demiurgosz, aki a mámoros létet eseményé írja, árnyékos szövegbe vezeti a napfényt és a langyos, hirtelen föltámadó északnyugati szelet, a kávébarna sirályfiókok rekedt, erőszakos rikoitozásait, véletlenül föllelt, bárányos szigetcseké aprócska olajfáit meg kíváncsi delfincsapatokat, kéjes, szorongató fohászokat, amelyek hangtalan szótagjait a férfierő finom lüktetése jelzi lassú, de kérlelhetetlen emelkedésében, és amelyek sürgető kívánsága most majd szétveti pirosra égett, arányos és érzékeny testét, Dionüszosz, az oroszlánon lovagló mitikus hős úgy hitte, hogy csak egy visszafogott elbeszélő tudósíthat Szítával való, hasonlóságoktól kikezdett hús-vér kalandjáról, halk szavú és fegyelmezett, alázatos, de bátor írnoféle, akit neki kell valahogy kitalálnia és költővé tennie, a meséken túl valósággal is megajándékoznia...

Olyan ez a nyakszirt, a lapockák erőtlén és puha hullámozása a bársonyosan súlyos hajkorona leszakadó függönye mögött, mint amikor lelassul egy tangó, az égbe hal egy ökölnyi madárka, vagy a kifordított alkar fehér bőréhez ér egy nesztelen, ibolyaszínű angóramacska. Pusmogó-csapkodó érzéki tengercsoba, marcipánfelhők és kislányos, pöttyös cukorkaboldogság; az öböl, akár a sárga óriásteknőc páncélja, domború és sima, életes és lassan mozduló; mint a kéj, úgy lebeg, homorodik a vágy mozdulatlan testébe, és ha kikötnénk ott, az volna a boldogság. Rózsaszínű zoknit húznék a lábadra, két copfba fognám a hajad, és ujjamat párnásan telt ajkad közé tolnám, végigsimítanék az imént olyan hetykén hátravont válladon, megérinteném a csípőd, kebledre tapadnék és gyémántkemény bimbódat szürcsölgetném, aztán utadra engednék lefelé, de loboncodba markolva gondom lenne rá, hogy óvatos légy és ne használd kissé szabálytalan fogacskáidat, hogy visszafogd könyörgő mohóságod, amelynek mindig engedek, fölöklem törekeny, picinyke tested és úgy rajongok érted, ahogyan az alattunk ringatózó tenger szereti, sodorja aranyfövenyét, gyűri mélybe horpadó zugokba gyönyörű, kocsonyásan fölhasadó kagylóit, amelyekből partra vetődhetsz... Belemarkolnék most sarkadra támasztott fenekecskéd ruganyos gömbjeibe, és megemelve őket az arcomhoz érinteném, ami a szerelemből közel hozható és pihésen hasonlíthatatlan, amit sem metafora, sem

analógia meg nem érthet, de nem lehet, gondolta Dionüszosz, nem lehet, mert kimért elbeszélőt kívánok magunknak, aki bár megengedheti magának, hogy némelykor Bataille-ra hivatkozzék, de ügyelnie kell a visszafogottságra, szűkszavúnak kell lennie, én meg segítek neki, nem érintelek, nézni foglak csak, és ha ábrándozni lesz kedvem, esetleg a legőrzítőbb istennőről nevezlek el, aki szájában hordozza urának falloszát, aztán meg a mesemondót rajzoló meg, és óva intem minden hamarkodástól. Legyen csak nyugodt és szégyenlős a vágy dolgaiban, rólad beszéljen, keleties szépségedről és ingerkedő bájaidról, hasonlatokról, amelyek el nem érhetnek, a rettenetes, de csábító idegenségről („The Other, as Proust and Levinas both remind us, is never just another Same... she is radically unlike me, because her desire is not commensurate with mine. I can only touch you at a distance, by reaching over an abyss. And no matter how intense or intimate the erotic contact, it never manages to abolish this distance, to fill in this abyss”), amellyel szemben fölsorakozhatnak az esetlegességükben nyitott, szétválasztó, ám mégis egymásba csúszó, egyre szaporodó, mindenünnen származó jelek, fontolja meg, hogy az eseményszerű kimondáson túl nincs semmi, a tenger csillogása mindig távoli, bár pontosan az, aminek tetszik... mondja a következőket: Szítá már a dolgok legkezdetén tudta, hogy akikről a legszilárdabb erkölcs makacs és kikezddhetetlen szűkszavúsága miatt sem most, sem a későbbiekben nem eshet szó, édes titok meg gyarapodó vágy körül kapaszkodtak össze, és amíg az egyiket a mohó és mértéket nem ismerő asszonnyi természet, addig a másikat férfiúi szilárdságának pillanatnyi elerőtlenedése sodorta olyan irányokba és messzi kalandok végtére is elmondható eseményei közé, amelyek, akár egy szemérmetlen hóvirág, kitarulkoznak és kéjesen hajladoznak, szavakba kéretőznek...

Székelly Szabolcs

Dal a fulladásról

hogya szakítás hogy nincs olyan
csak a másfajta folytatás
a benned hullámozó folyam
csak fojtás és csak fulladás

hogya elkezdődik nincs olyan
csak máshogyan volt ami volt
akinek benned partja van
szólít szeret és vízbe fojt

G. István László

„Haragomnak véghezvitelére”

(És. 13.3)

Haragra nincs szó. Nem is volt dühös.
 Dühét feltételes jövőbe tette.
 Két fatörzs között a fenyér fáradtzöld
 nyoma, egy kiperzselt jövő, nem is
 hangzott fölötte prófécia. Két-
 ujjnyi sivatag csak, szakállhiba
 a próféta arcán, az csípte össze
 szeme szélét, hogy mindenütt muszáj volt
 hunyorognia. Mondják, a tevék
 úgy nyelik a vizet, mintha könnyezne
 bennük, hogy inni kell. Esőt pedig csak
 az gyűjt, ami száraz tengert fakaszt
 a szemben. Ne jöhessen szárazságra
 szél, kifáradás, földem ne repeszd meg,
 ne húzzon barázdát az ég a testen.
 Ne sorvasszon gyökérig szenvedély.
 Ne engeddd, hogy haragom fölneveljem.

Dobai Bálint

Iron maiden

Térey Jánosnak

Merre szökött el a hős, régvolt ikonok ragyogása?
 Hol van a hosszú lobonc? És hol az érc kori hang?
 Mért ez a nyápic, kákabelű divat itt ma a bálvány?
 Mért kell ennyi csapat, hogyha a harc lefutott?
 Törjön száz bakelit, CD, gyűrődjön a szalag,
 hangot hord az idő: fémzene százada volt!

Mészáros Márton

Hálózat és kánon

A XX. század végének, XXI. század elejének irodalomtudományában hálózatról két értelemben szokás beszélni. Sajátos módon mindkét elgondolás az analóg-digitális dichotómia mediális forradalmát helyezi vizsgálódásának középpontjába, mégpedig abban az értelemben, hogy az analógot automatikusan a lineárisal, a digitálisat pedig szintén az evidencia értelmében a nem lineárisal és az ezzel (túlságosan is) gyakran egyenértékűnek tekintett hálózattal hozzák összefüggésbe. (A nem lineáris szövegek típusait és sajátosságait Aarseth rendszerezte *Nem-linearitás és irodalomelmélet* című tanulmányában, ezért ezzel itt most nem foglalkozom.) Az első elgondolás mindenekelőtt hatékony archiváló eszközként tekint a hálózatra (ez magától értetődően szoros összefüggésbe hozható a materiális kánon kérdésével), míg a második, a digitális médium radikálisan új szövegszervező lehetőségeit hangsúlyozza.

Kappanyos András *Hypertext. „A számítógép és a humán tudományok”* című tanulmányában a digitális archívumot olyan információkomplexumként írja le, amely „több önállóan is használható nem lineárisan [kiemelés tőlem – M. M.] elrendezett egységből áll”.

Erre a felfogásra épül Jerome McGann *A hipertext alapjai* című tanulmánya is, aki szerint a digitális (az ő szóhasználatában elektronikus) eszközök „felemelik a figyelem általános szintjét egy magasabb rendszerbe”. Valamennyi idézett elgondolás a digitális hordozók magasabb szintű funkcionalitását hangsúlyozza (McGann például az *Oxford English Dictionary* digitális verziójának használhatósága mellett érvel, a nyomtatott kiadással szemben). Kappanyos András pedig három pontban összegzi a nem lineárisan elrendezett digitális archívumok előnyeit: a reprodukálhatóságban, a kereshetőségben és az összekapcsolhatóságban, mely utóbbit Kappanyos egyenesen a hypertexttel azonosítja: „az archívum elemei közötti elektronikus hivatkozások (linkek) (...) révén megszervezett információkomplexumot hívjuk hypertextnek”. Fontos megemlíteni, hogy miközben Kappanyos a tanulmány későbbi részében azt emeli ki, hogy a link maga szöveges természetű, a teljes információkomplexumot textként definiálja, ami mintha kizárná annak a lehetőségét, hogy az adott hivatkozás (link) képre, hangra vagy mozgóképre mutasson. Ez mindenekelőtt a hálózat kifejezés bevezetőben említett másik használatához, végső soron pedig a hypertext fogalmának pontosabb definíciójához utal bennünket.

Az alapötlet Vannevar Bush-tól, Rooseveltnél egykori tanácsadójától, maga a definíció pedig Theodor H. Nelsontól ered: „A hypertext alatt nem folyamatos [non-sequential] írást értek – olyan szöveget, mely elágazik, és választási lehetőséget kínál az olvasónak, mely leginkább egy interaktív képernyőn olvasható. Általában kapcsoló elemekkel [links] összekötött szövegdarabok soraként képzelik el, melyek különböző útvonalakat biztosítanak az olvasónak.”

Sütheó Péter informatikus a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás című folyóiratban így foglalja össze a legáltalánosabb hypertext-definíciókat: „A hyper-

text az adatintegráció és információközvetítés olyan módszere, amely a tudást a hagyományosan lineáris szövegstruktúra helyett a kognitív emberi gondolkodást hívebben tükröző nem lineáris, térbeli, hálózatos rendszerben rendez el.” Abból a belátásból azonban, hogy a tárolókapacitás és a sávszélesség drasztikus megnövekedésével a link nem pusztán szövegre, hanem (időrendi sorrendben) képre, hangra és mozgóképre is mutathat, az következett, hogy a hypertext kifejezést az informatikában szinte teljes körűen a hypermedia kifejezés váltotta fel. Ezt a fogalmat használja többek mellett David Jonassen, Geraldine Gay, Jakob Nielsen, vagy éppen Jay David Bolter, többségük azzal a kiegészítéssel, hogy a kapcsolóelem, a link maga, továbbra is szöveges természetű marad.

Ez a kitétel természetesen nem pusztán a napi tapasztalat felől nézve válik nehezen tarthatóvá (elég, ha csupán a többségünk által használt windows-asztal ikonjaira gondolunk), hanem például az internetes keresőszolgáltatók közt, éppen 2006 elején megjelent új keresőmotor, a pixsy.com felől tekintve is, amely kereső megfordítva a keresők által hagyományosan alkalmazott hierarchiát, először a jellemzőnek ítélt képet mutatja találatként, és csak onnan léphetünk tovább a képhez tartozó szöveges cikkekre, amely így mintegy a kép kifejtésévé, kommentárjává alacsonyul.

A vizualitás ilyen mértékű térhódítása Bolter szerint nem függetleníthető a számítógépek, a digitális médiumok elterjedésétől: „A vizuális térhódítása nagyobb arányban ment végbe a számítógép alapú multimédiában, mint a nyomtatásban, mivel a számítógépes alkalmazásokat nem terheli a nyomtatás tradíciója (...) a multimédia mértékadó példáiban mindig a grafika uralja a szöveget.”

A legtöbb szerző egyetért abban, hogy a számítógép (a digitális médium) „dematerializálja az írást”. Kittler azonban arra utal, hogy nem pusztán az írást, hanem valamennyi médiumot: „A számítógépes tömörítő rendszerek az optikai jelekre olyan számítási szabályokat és algoritmusokat alkalmaznak, amelyek teljesen közömbösek a mediális tartalmak és az érzékekhez köthető mezők iránt. Gyakorlatilag mindegy, hogy a digitális számítógépek képeket vagy hangokat küldenek-e kifelé, valójában csak bitek végtelen sorozatával dolgoznak, amelyeket elektromos feszültségek reprezentálnak.”

Különös figyelmet érdemel, hogy Kittler ugyanebben a cikkben, a „számítógépes rendszereket” „minden médiumok médiumaként” határozza meg, és ezzel két kérdést is nyitva hagy: kérdéses lehet, hogyan értelmezhető a „minden médiumok médiuma” kifejezés, hiszen egyaránt érthető figura etimologikaként, és – valószínűleg a fenti idézet ezt a második értelmezést támasztja alá – úgy is, mint ami a számítógépes rendszerek azon képességét emeli ki, hogy képesek más médiumok hordozóivá válni (egyaránt képesek képet, mozgóképet, hangot, szöveget közvetíteni). A „számítógépes rendszerek” szókapcsolatból sem dönthető el egyértelműen, hogy több számítógép rendszerét, vagy a számítógépet mint önmagában is összetett rendszert definiálja így.

Az a belátás azonban, hogy a számítógép elvileg (és a technikai feltételek rohamos fejlődésével gyakorlatilag is) képes lehet számos más médium hordozására, mintegy bekebelezve azokat, mindenképpen kitüntetett pozíciót biztosít számára: egy olyan hierarchiát sejtetve, melyben a digitális magasabb szinten helyezkedik el, mint az analóg.

De térjünk vissza McGann példájához! Az *Oxford English Dictionary* digitális verziója (amely vélhetően egy vékony, filmszerű hordozóréteggel borított lemez, közkeletű nevén CD formájában állt a rendelkezésére) kétségkívül jobban, könnyebben használható, mint a nyomtatott változat, azonban jelentős hátrányban van egy esetleges online (azaz például webes, hálózati) kiadással szemben. Az online kiadás amellett, hogy a digitálishoz hasonlóan másolható, kereshető és összekapcsolható, folyamatosan frissíthető is, sőt gyakorlatilag mindenhol elérhető. A hálózat által nem csupán a tárolókapacitás nőtt meg radikálisan, nemcsak az összekapcsolhatóság lehetőségei tágultak ki soha nem látott mértékben, de a rajta tárolt információhoz való hozzáférés lehetősége is, hiszen míg egy digitális, de offline kiadvány megismeréséhez birtokolnunk kell az adott kiadvány egy példányát, a hálózati tárolás éppen a hozzáférési pontok számát növelte meg hihetetlen mértékben.

Nem bizonyító erejű, mégis jellemző az a technikatörténeti megfigyelés is, miszerint a PC-k hálózati kommunikációját lehetővé tevő ún. hálózati kártya a kilencvenes évek közepéig (számítástechnikai szakkifejezéssel) külön perifériaként volt kapható, ma viszont a számítógépek alaplapjára integrált, attól nem elválasztható eszköz.

Mindenképpen elgondolkodtató a *Nature* magazin ez év elején közzétett vizsgálata is, miszerint a Wikipedia (amely egy bárki által szerkeszthető, ingyenes online lexikon) amellett, hogy több mint egymillió szócikket tartalmaz, pontoságban sem marad el lényegesen a nagy múltú, igen gondosan szerkesztett *Encyclopaedia Britannica*tól. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a Wikipedia 2001-ben indult, míg vetélytársa 1795-ben, hogy a Wikipedia terjedelme kb. hatszorosra riválisáénak, láthatóvá válnak a hálózati megoldás előnyei. Az igazsághoz tartozik, hogy az *Encyclopaedia Britannica* éppen az elmúlt hetekben jogosnak tűnő érvekkel támadta a *Nature* cikkét, kifejtve, hogy pontoságban még mindig lényegesen felülmúlják a wikipediát, az azonban önmagában is megfontolásra érdemes, hogy az *Encyclopaedia Britannica* maga is legitim vetélytársként tekint egy akár laikusok által is szerkeszthető, lektorálatlan információhalmazra.

A fenti megfontolások összegzésekként elmondhatjuk, hogy hálózatba kapcsolt számítógépek segítségével (amelynek ma a legismertebb példája az internet) egy olyan médium jött létre, amely a következő jellemzőkkel bír: a rajta tárolt adatok kereshetők, másolhatók, tetszőlegesen összekapcsolhatók, képes más médiumok (akusztikus, vizuális, verbális) hordozására, gyakorlatilag korlátlan tárolókapacitással rendelkezik, folyamatosan frissíthető, bárhol elérhető.

Egyszerű példával: a hálózatba kapcsolódott számítógépek olyan új közeget hoztak létre, amelyen egyszerre van jelen egy regény szövege, a regényről szóló kommentárok, a regény filmadaptációja, a regényből készült hangoskönyv, a regény illusztrációi stb., és (jegyezzük meg, hogy jelen pillanatban ez pusztán elméletben működik) bármelyikhez, bárhol hozzáférhetünk. Ez egy olyan közeg, amelyet nem túlzás szupermédiának nevezni. (Ehhez az elnevezéshez jól jön számunkra a magyar szóhasználat azon sajátossága, miszerint a média alak a magyarban egyes számban is használatos, holott a latinban a médium többes számát jelöli, hasonlóan a Márknál leírt ördög által megszállt emberhez, Légió a nevem, mert sokan vagyunk – amint azt Barthes is idézi.)

A szupermédiá nem csupán abban különleges, hogy – amint Kittler írja – egységes, a hordozni kívánt tartalomtól független algoritmusokkal továbbítja az információt, hanem abban is, hogy sajátosan új kontextusban (itt a textus már inkább csak a 'szövet', 'szóttés' értelemben tartható fönn) jeleníti meg az irodalmi szöveget magát is. Foucault *A tudás archeológiájában* így ír: „A könyv határai sohasem világosak vagy egyértelműen kijelöltek: a könyv túl belső besorolásán és az autonómiáját adó formáján, része egy más könyvekre, más szövegekre, más mondatokra vonatkozó utalásrendszernek: egy háló egyetlen csomója.” Az új viszonyok közt ez a tétel vélhetően úgy módosul, hogy az utalásrendszer elemei nem csupán szövegek, de képek, hangok és mozgóképek is lehetnek, ami kétségkívül új relációkat teremtett a hagyományos médiumok között is. Hadd utaljak itt röviden Hansági Ágnes *A médium kora, a kor médiuma* című tanulmányára, amelyben a szerző meggyőzően érvel amellett, hogy a *Büszkeség és balítélet* című regény kanonikus pozícióját mind a róla készült filmsorozat, mind a *Bridget Jones* című regény és az abból készült filmfeldolgozás is jelentős mértékben megerősítette. Ez a folyamat drasztikusan fölerősödni látszik, hiszen a szupermédiaként definiált közeg egyszerre képes több más médium közvetítésére: egy hálózatra kötött számítógép (kisebb vagy nagyobb hatásfokkal ugyan, de) számos hagyományos médium funkcióját képes betölteni.

Ha elfogadjuk, hogy a hálózat megjelenése az egyes médiumok egymáshoz való viszonyát is megváltoztatja, mindenekelőtt azt kell megvizsgálnunk, milyen sajátos szabályszerűségek irányítják ezt az új közeget. Amint az Landow alábbi érveléséből kiderül, azok a szerzők, akik irodalmi szövegek kapcsán leggyakrabban használják a hálózat, a „hálózatosság” metaforáját, a hálózatot mint nem centrális, nem hierarchikus, lényegénél fogva demokratikus struktúrát gondolják el: „*The Dreams of Reason* című művében Heinz Pagels felveti, hogy a hálózat miért rendelkezik olyan nagy vonzerővel azok számára, akik gyanakodnak a hierarchikus vagy lineáris modellekre. Pagels szerint »a hálózatnak nincsen 'alja' vagy 'teteje'. Inkább olyan kapcsolatok sokaságából áll, melyek fokozzák a hálózat alkotórészei között lehetséges kölcsönhatásokat. Nincs központi végrehajtó hatalom, amely ellenőrzése alatt tartaná a rendszert.«” Landow érvelésében nem csupán a Pagels-idézet árulkodik egy „plurális” hálózatfelfogásról, hanem az az óvatlan megjegyzése is, amikor is a hierarchikust automatikusan a lineárisal (értsd: nem hálózatival, hálózatellenessel) hozza összefüggésbe. Bizonyos megszorításokkal ugyan, de a hálózatok decentralizált voltát hangsúlyozza McGann is (és egyébként sokan mások is).

Barabási Albert László kutatásai azonban azt bizonyítják, hogy létezik irányító hatalom, bár kétségkívül nem a rendszeren kívülről érkezik. A természetes hálózatok ugyanis erősen centralizáltak.

A hálózatok kutatásának kezdete Leonhard Euler nevéhez köthető, aki az ún. „königsbergi hidak problémájának” megoldásakor először alkalmazta a gráfelméletet oly módon, hogy a hidak által összekötött folyópartot gráfnak (hálózatnak) tekintette, olyan pontoknak tehát, melyeket élek kötnek össze. (A gráfelmélet a hálózat elemeit pontoknak, az összekötő elemeket éleknek nevezi.) Euler azt bizonyította be, hogy Königsberg hét hídján lehetetlen úgy átsétálni, hogy minden hidat érintsünk, ám egyiken se haladjunk át kétszer:

mindez csak akkor lenne megvalósítható, ha nyolc (vagy bármely páros számú) híddal állnánk szemben. A königsbergi hidak problémájának megoldása azzal a belátással mindenképpen szolgál, hogy megvilágítja: a hálózat szerkezete eredendően határozza meg a hálózat bizonyos tulajdonságait.

Érdemes néhány szót ejteni az úgynevezett Erdős–Rényi-modellről is. Ebben a modellben az élek véletlenszerűen adódnak a pontokhoz, így minden egyes pontnak pontosan ugyanannyi esélye van, hogy megkapjon egy élt (hogy kapcsolatot szerezzen), mint bármely másik pontnak. Ebben az elgondolásban a pontokhoz tartozó élek száma a Poison-eloszlást követi, ami – különösen, ha a hálózat nagy – azt jelenti, hogy minden ponthoz – jó közelítéssel – azonos számú él fog tartozni. Nagyban megnehezíti az Erdős–Rényi-modell természetes hálózatokra való alkalmazhatóságát, hogy a hálózat elemeinek számát fixnek tekinti, így egy változó elemszámú (például folyamatosan növekvő) hálózat e modell paradigmái mentén leírhatatlan.

Barabási Albert-László kutatásai abban szakítanak az Erdős és Rényi modelljével, hogy a hálózat tulajdonságait nem teoretikus („fiktív”) modelleken vizsgálják, hanem „valódi”, a „valódi világban” „természetesen” létrejött hálózatokon. A kutatást azzal az eredménnyel zárult, hogy bármilyen hatalmas hálózat legtöbb pontja mindössze néhány (a web esetében például 19) közvetítő ponton keresztül, a hálózat legtöbb másik pontjából elérhető. Amint arra Barabási Albert-László rámutat, az ily módon meghatározott szám egyszerre lehet nagyon kicsi és nagyon nagy: „Mivel a teljes hálózaton k átlaga hét [k itt azt jelöli, hogy egy tipikus pontból egy lépéssel k másik pontot érhetünk el. M. M.] ezért ha az első oldalról csak hét kapcsolatot követhetünk, kétkattintásra negyvenkilenc oldal lesz, háromkattintásnyira háromszáznegyvenhárom és így tovább.” Ez a hetedik lépésben immár hihetetlenül magas szám azonban nyilvánvaló módon lehetetlenné tenné az internet használatát. Az ellentmondás feloldása – hívja fel a figyelmet Barabási – az Erdős–Rényi-modell leglényegesebb hibájára mutat rá: arra, hogy az elemek nem véletlenszerűen kapcsolódnak egymáshoz. Míg ugyanis bizonyos pontok rendkívül nagyszámú kapcsolattal rendelkeznek (internetes példával a cnn.com vagy a google.com), másokra minimális link mutat. Azokat a pontokat, amelyek nagyon nagyszámú kapcsolattal rendelkeznek, középpontoknak vagy összekötőknek, azokat a komplex hálózatokat pedig, ahol az egyes pontokhoz tartozó élek számát a webhez hasonló egyenetlenség jellemzi, Barabási Albert-László skálafüggetlen hálózatoknak nevezi. A skálafüggetlen hálózatokban nincsenek tipikus pontok. Ezekben a hálózatokban „a pontok folytonos hierarchiáját figyelhetjük meg, amely a kevés középponttól a sok picit pontig terjed. A legnagyobb középpontot két vagy három valamivel kisebb középpont követi szorosan, majd egy tucat még kisebb következik és így tovább, végül elérkezünk a sok kis pontig.” Barabási elgondolásában a hálózatokat végső soron az összekötők, a középpontok tartják össze, nélkülük a hálózat összeomlana.

Mindennek Barabási szerint az a magyarázata, hogy a legtöbb pont sokkal valószínűbben kapcsolódik egy már eleve sok kapcsolattal rendelkező ponthoz (vagyis középponthoz), mint egy kevesebb kapcsolattal rendelkezőhöz: a kapcsolás tehát népszerűségi alapon történik. Barabási (miközben azt taglalja, hogyan tájékozódunk a weben) a következő megállapítást teszi: „De még ak-

kor is, ha csak egy másodpercig tart, míg egy oldalt leellenőrözünk, még mindig háromszázmillió év alatt tudnánk elérni az összes, tőlünk tizenkilenc kattintásnyira lévő oldalt. Persze a zavarba ejtő bőség ellenére néha nagyon is gyorsan megtalálunk egy oldalt, még kereső nélkül is. A trükk természetesen az, hogy nem az összes kapcsolatot követjük. Inkább vezérfonalakat használunk." A „vezérfonal” kifejezés akkor tehet szert kitüntetett jelentőségre, ha Jan Assman kánon-meghatározásával vetjük egybe: „A kánon tehát az építőművészet instrumentuma, jelentése: (osztásokkal ellátott) egyenes rúd, oszlop, vezérléc, vonalzó.” Assmanhoz hasonlóan Jan Gorak is utal rá, hogy a kánon szó mára különböző átvitt jelentéseket öltött: „jelenleg használatban lévő jelentése: oktatási útmutató, norma vagy szabály, valamint az alapvető auktorok jegyzéke”.

A totális egyenlőség elve – Barabási modelljében – lényegileg összeegyeztethetetlen a „természetes” hálózatok felépítésével. Mindez elsősorban azzal a következménnyel járhat a hálózatiságban a pluralitást, az egyenlőséget vagy éppen a káoszt, az uralhatatlanságot felfedezőkre nézve, hogy egy olyan paradigma foglyai maradhatnak, mely – különösen ha az Erdős–Rényi-modell statikus voltára gondolunk – valószínűsíthetően saját (deklarált) céljaikkal is ellentétes. A hálózat önmaga hozza létre saját – kívülről uralhatatlan – értékelő mechanizmusait, amelyek, miközben a hálózat maga elvi hozzáférhetőséget biztosít valamennyi rajta tárolt információhoz, a középpontok megjelenésével, és erősen hierarchizált voltából adódóan, azonnal korlátozza és szabályozza is az elérést.

[Örkény István: *Az élet értelme*

Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú. Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú. Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú.

Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk, melles, harmadrangú valami. Hát akkor mi?

Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.]

Lang Ádám

Morris Methales és Lang Ádám

Györe Gabriellának

Elhányom magam, éreztem, mert közeledett az óra, amikor Morris veszi át a tollat, és én egyre nehezebben viselem, hogy szakadás van, már nem én írok, hanem engem írnak. Ráadásul úgy éreztem, hogy figyelnek, hogy valaki tudja a titkot, hogy az erők összeegyeztetlenség és lassan el fog törni a Győr–Budapest tengely: a középosztályunk felszámolódik. Uram Isten, csak bírjam ki, de olyan iszonyatos ez a lámpa, és annyira tudom, hogy figyelnek – hogy tudja, de legalábbis sejti –, hogy félrelököm a széket és kirohanok. Kint hányás közben elbőgöm magam – ugye nem újdonság, kémem? Lemosom az elkenődött szemfestéket, visszatántorgok, és ekkor szakadás: csörög az óra, negyed öt, kinyomom gyorsan, nehogy arám felkeljen, biztos éjjel sokáig festett. Ez nem én vagyok, nem én a hajnali járaton, nem én a futószalagok közt, nem én az ebédlőkonzterben, nem én nem hibázok, ez nem lehetek én – ezt Morris írja, valami szörnyűséget tett, és azzal próbál kompenzálni, hogy elgondol valami tisztességes életet. Meló után megint le kell ugranom a buszról. Hányinger ismét, de most nem hányok, csak elájulok. Aztán röhögőgörcs. – Ez igen durva volt, Morris – mondja a kísérőm, ez a kis kék szemű néger, majd letörli a verítéket homlokomról. Kibaszott rush! Hová züllik kis irodalmunk? Mi az életünk adjuk, behasonlunk ebbe a kis országba. Majd kis kritikusok vesznek tolluk hegyére és ítélnék meg önnön ürességük szerint. Egy

szivacsosra szívott agy, ez a magyar kultúra feje: Budapest. – Merénylet, ez az! – mondom kísérőmnek, aki a maradék rusht nyalogatja, majd bambán ismételteti: merénylet, ez az. Ulrike Meinhof, kedvesem. Mihez tartás végett adok neki egy csicskapofont – ekkor találkozik a tekintetünk. Nagyon ismerős. Az utolsó grádicson állunk. Én, ő és az ország. Az Ország. A magyarok istenéhez megyünk tanácsért – határozok. Bevágódunk a Mustangba, betolom a Maps-cédét, majd végtelenre állítom a *When You Leave Me-t*. Mintha robotpilótán lennénk, szakítunk egyenesen előre. Ráz a hideg, átfagy a Mustang, átfagy a pillanat, a pillanatba meg belefagy az ország. Egy csillámló vákuumképben eggyé válunk a történelemmel. Aztán nehézkesen jobbra billentem a fejem, ropog a fagyott sál. Mintha Lang Ádám lenne a kísérő. Behunyom a szemem. A boldogságról álmodok. Reggel valami lelketlen könnyedséggel ébredek. Mintha én lennék a hajnali buszon, én a futószalagok közt, én az ebédlőkonzterben. Hazafelé aztán az ötödik megállónál leszálok, belefekszem a hóba és elalszom.

Nem szól, csak néz rám az öreg, közben piszkálja Isten-szakállát. Hát – kezdem, aztán el is akadok. Hát, igen. Minden mai szó hitelét vesztedte – jövök rá. És rájövök, hogy mindez a sok kis küldetés, mint az utak Rómába, egy irányba futnak. Azért kell írnom, hogy végleg ellehetetlenítsem ezt a haldokló magyar nyelvet, hogy

elhasználjam minden erejét, hogy beleöljek minden visszatarthatatlan indulatot. Hogy közhely legyen bármit is írni, hogy felolvasva zagyvaságnak tűnjön, mint aznap este. Mert ha egyedül olvasunk, akkor félünk, ezért hitelt adunk minden szarnak. Nem akarok neveket mondani. Tudom, hogy ez a kettős élet nem élhető tovább, hogy ez a meghasonlott ország immár nem haza, csak megalázásunk ketrece, se napkelet, se napnyugat, csak homály, amit nem tudtunk élhetővé tenni. Az ítélet: guillotine. Porba hulljon annak az országnak a feje, amely eladta testét, híven, hogy van szellem test nélkül. Ezt kell végigjátszanom, amíg írok, addig van Lang Ádám, és ha nem hagyom abba, akkor többé nem esik össze. Én pedig e testet ma-

gam mögött hagyva a nemzet szellemi önfelszámolásának alanyává, tárgyává leszek és Igéjévé. És most azt érzem, hogy bennem is van valahol valami lelkiismeret – s hogy tényleg így van, az Úr is jelzi, mert harangozik, és búcsúcsókot adnak az angyalok, végül a múzsa is homlokomra tapasztja bélyegét. Gyönyörű pusztítás lesz. És miután felsózzuk a várost, jön majd egy író, akinek a regényében mint Noé bárkáján összeteretelődik minden, mi átmenthető. Egy hatalmas tengeralattjáró, gyomrában egy gyár is lesz, ahol a sorok közt gépszírtól, olajtól piszkos emberek ízlelgetik az új magyar nyelvet, annak új hely- és időhatározóit.

Beszállok a Mustangba. CD: *Stooges, Raw Power. Search & Destroy.* Jövök.

Karay Katalin

Kísérőlevél csomag nélkül

Hát igen, a Don sötét, jeges párája elvitte, megette nevét. Hetven évvel ezelőtt költözött Arankáék mellé albérletbe, onnan hamar átudvarolta magát hozzájuk, a behívóparancsot már az 53.-ba kézbesítették. Honnan került az 55.-be bérlőnek és miért? Abban a kis házban azóta is albérlők laknak egyébként. Düledezik a viskó, így is kiveszik. Valljuk meg, bármit kivesznek, egy spájz vagy kamra is megfelel dohos lószőr matraccal, ötliteres savanyú paprikás, csalamádés üvegek között is szívesen ellaknak szükség esetén. Persze, Józsika, Te honnan tudhatnád, hogy annak a rogyadozó kalibának tavaly nyáron még akadtak bérlői? Mit ki nem vesznek, hol el nem laknak? Egy gardróbosztót is kivesznek, és elalszanak az agyonnaftalinozott öltönyök, télikabátok, irhabundák alá beszuszakolt ágybetéten.

Megálltam az egykori/jelenlegi bérlemény előtt és beleképzeltem Őt.

A nemtudomkit. Mondjuk az ismeretlen katonát. Akinek neve annyira elveszett, még az Intézet legavatottabb kutatója, a terület szakértőfenoménje sem találta nyomát a fellelhető iratanyagban, egyetlen emlékmű talapzatán sem szerepel a stáblistában, a Don úgy megette, fölزابálta előlünk. A bérlemény bambán hallgat, semmit se tud Róla. Kihajigált kádak, bődönök, rozsdás gáztűzhelyek, deszkák nőttön-nőtt kupacában fészkelődik az elhasznált idő.

Most jössz Te, a voltaképpeni, a tulajdonképpeni Te, Józsika, a hadiárva. Kisfiúként Te is felszívtad azt a gyilkos, fagyos doni párát és határozottan kihelhelte fiatal felnőtt kori skizofrénia formájában.

Józsika, kijártál az Otthonból kőmáriához imádkozni. Kőmária miatt át kellett ugranod az Otthon kerítésén. Akkoriban ez még szökésnek számított. Megengedték, szemet hunytak felette. Sok időt töltöttél nála.

Kőmárián kívül más nők is akadtak ottani életedben. Emlékszem bolond Zsuzsira, szintén az Otthonból – olyan rohadt messze volt az az Otthon, a határ mellett – szintén skizó, plusz született szellemi fogyatékos, több mint részképességzavaros, tizennégy kb. Megtanítottad rádiót építeni. És nem igaz, megtanulta! Elég furán nézett ki az a rádió, fadobozban katedrálüveggel, de szólt. Zsuzsi megcsinálta!

Eleinte lejártunk abba a botrányosan távoli, Úristen, jaj de távoli Otthonba. Elénk jöttél a portára, mint valami személyi titkár, testőr, ugyanis rögtön ott termettek a taperolók. Vonzottuk őket. Akiknek sikerült megérinteni minket, azok kéjesen nyöszörögtek, hadováltak, tapsikoltak, kacarásztak. A külvilág, a jó világ istenei voltunk. Keményen, kíméletlenül elküldted őket. Lehajtott, előreszegzett kosfejvel mentél, közlekedési rendőrök csuklómozdulatával irányítottál: – Na, húzzál el, húzzál el, Béluka, tűnés! – A Bélukák azonnal szétrebbentek, mint valami halraj, és távolból néztek epekedve nagy Béluka-szemekkel. Tartottak Tőled. Azért volt, aki hőzöngve, hadonászva újra jött, azt félrenyomtad. Megvédtél minket.

Leültünk a kastély parkjában, hoztunk szendvicset Neked. Úgy illett, enni is lássunk Téged, így biztosak lehettünk benne, hogy élsz és nem csak egy

foghíjas zombi vagy. Enni kezdted a padon, finom, mondtad, de nem tudtad békésen elfogyasztani az ételt, újra közelünkbe cseleskedték magukat a tapogatók. Sündörögtek vinnyogva, fintorogva, lopakodtak pajkosan, kacéran csillogó szemekkel. – Na, kopjatok le, kopjatok le! – sziszegted, és szemed hidege azt süvítette, ők az enyéme.

Inkább ülünk be a presszóba, indítványoztuk. Akkoriban már egyedül járhattál, az ombudsman rendelkezett, járhasanak ki az ilyenek is. Mindenáron fel akartál menni a szobádba pénzért, ehhez ragaszkodtál, pedig mondtuk, nem szükséges, meghívunk. Mi is mentünk Veled, kint várni képtelenség volt a Bélukák miatt. Csak Veled lehettünk biztonságban. Kiléptünk az ősfenyők árnyékából, mutattad a hátsó traktus egyik ablakát. Hárman laktok ott, mondtad, de szigorúan véve csak ketten, mert Lajos állandóan alszik a fal felé fordulva, senkivel sem beszél, neki ez a problémája, a folyamatos fekvés és alvás. Panaszkodtál a szobára: nedves, hűvös. Egyébként is nehezen birkózik meg a szervezeted az itteni szubalpesi klímával. Közben a kastély hatalmas ajtajának homályos zugában összegabalyodva vonaglottak valakik. Szexelők, állapítottad meg. Ezt csinálják, azonnal szexelnek, ha nincs éppen ápoló a közelben. És Te meg bolond Zsuzsi? – kérdeztem magamban.

Bolond Zsuzsi csatlakozott hozzánk. Dicsérted Zsuzsit, milyen ügyesen megépítette azt a rádiót. Zsuzsi vigyorgott, Te pedig olyan ragadozó tekintettel bámultad a hegyes mellecskéit. Aztán elküldted egy határozott intéssel. Rögtön megértette. Szó nélkül engedelmeskedett.

Felkísértünk a szobához. A folyosón mindenütt köpködtek. Ennek az Otthonnak a lakói szeretnek köpni, bátran állíthatom. Megvetted a fogyatékosokat kicsit. Legyintettél, ez mind gyógyos. Olyan, mint Te, csak három volt már az Otthonban, hatról indultatok. Annyi szétmázolt köpetet lehetetlenség kikerülni, kár is kísérletezni. Elénk csuláztak a gyógyosok, távolról sem fitogtatásból, virtuosan, inkább üdvözetképpen. Aki köpött, azt észrevettük. Pont ez lehetett a köpködés célja. Ugye, Józsika? Telenyálázták a falat. Amikor köztük haladtunk át, Te is úgy tartottad a szájad, olyan gyógyosan, nyálasan, félig nyitva, előrecsúsztatott alsó ajakkal. Érdekes, kint a presszóban már nem. Végig rettegtem, mikor fognak leköpni.

Odajöttek az ápolók, kedvesen, rajongással beszéltek Rólad, Téged mindenki szeretett: Guszti segít a pelenkázásban, etetésben, öltöztetésben. Guszti fürdet is, de főleg pelenkáz.

Frokt Laci haverja, akivel '95 nyarán mentünk le, néhány évig itt dolgozott és tudta, hogy a felső szinten vannak az élőhalottak, a vegetáló húsdarabok. Ezt nem említetted egyszer se. Talán utaltál rá finoman: a felső szinten nem lehet romantikázni.

A ketrecbe zárt lány, azt hiszem, másik Otthonban élt. Igen, másikban. Rosszabb Otthonban, nem ilyen elit helyen. Azzal Teri foglalkozott, miután elmenekült otthonról. Albérletet kényszerült fizetni, ezért ment dolgozni abba az Otthonba.

A ketrecbe zárt lány anyja terhessége idején elszorította a hasát, emiatt a magzatfej képtelen lévén növekedni, egészen kicsi maradt. Úgynevezett iciri-piciri. A lány tizenhat évesen háromnak nézett ki. Ketrecében, amire végül is lecserelte az anyaméhet, folyamatosan önkielégített, így lakatolta magára

az időt, melyet a rácsok rovátkoltak percekké, órákká, napokká. Szórakoztatta magát. Teri, elgyötört asszony, látta ezt, és foglalkozni kezdett vele. Karjába kapta, babusgatta, énekelt neki. A lány vinnyogott örömeiben. Még sosem dajkálgatták. Rázta a rácsot, amikor közeledni érezte Terit. Egyébként az ilyenek hamar meghalnak, náluk a tizenhat év legalább hetvennel ér fel, mint a kutyáknál. De ő nem ebben az Otthonban volt.

Kimentünk a presszóba, ez ünnepnek számított Nálad. A Himfába ültünk be és nem a puccos Katicába, mert azt rühellted. Röhögtem, ugyanis a presszóközönség arcra, szövegre, trágárságra, hadonászásra semmiben sem különbözött az Otthon lakóitól, sőt, durvábbak, érdesebbek, közönségesebbek voltak a vonások, a hangok, a beszédek. Itt egy másik világ vésője pattintotta az arcéleket. Otthonod lakóihoz rendszeresen jár manikűrös, fodrász, és ez meg is látszik. Plusz, minden este fürdetés.

Intelligensen rendeltél, finoman, úriemberként viselkedtél. A pincérmő oda-súgta nekünk, amikor kimentél használni a vécét: Guszti nagyon rendes, okos, mindenki szereti a Gusztit, sosem csinál balhét és mindig fizet.

Az iszonyatosan getmós pohárból nem mertem meginni az almalevet. Unszoltál, igyad, igyad, kicsikém, ha nem ízlik, rendelsz mást. Erősködtél, kérjek valami mást.

Kibámultam a maszatos ablakon, tarka petúniák kornyadoztak a terasz kőládáiban. A doni gyilkos pára éppen ekkor nézett be, minden rendben van-e. Csodálkoztam, hogyan kerül ide. Te nem vetted észre.

Meg akartam kérdezni, miért a Donhoz vitték Őt, máshová is vihették volna. A fogolytábor és a fejtífusz rossz lehetett, de talán mégsem úgy.

Minden fej beteg, minden szív erőtlen, erről tudnod kell, Józsi, jobban mondva Guszti. Sajnos nem volt meg az a bizonyos betegségtudatod, pontosabban az elején, egy alkalommal, egészen rövid ideig megvolt, akkor öngyilkos akartál lenni. Később már egyáltalán nem próbáltad megölni magad, azt állítottad, normális vagy. Ezért kerültél ide. Tudod, Guszti? Ilyenkor nincs mit tenni. Hát nem vagy egy úgynevezett hülye? Te világeletemben vágytad a nagyságot, alig fért el az aláírásod a papíron. Végül nem lettél nagy, csak skizó. Egy okos kis skizó. Annak idején annyit törtem a fejem, mit csinálhatnék Veled. Mondd meg, mit csináljak Veled?! Most is olyanok a gondolataim ezzel kapcsolatban, mint a kiszáradt, letapadt kopoltyúk.

Bolond Zsuzsi már türelmetlenül várt minket a portánál. Amint meglátott, vadul integetni kezdett: Guszti, Guszti! Mi ez a Gusztizás, érdeklődtem csodálkozva. A nővérkétől tudtam meg a teljes nevedet: Éltető József Gusztáv. Valóban ott tudtam meg, és B. Zsuzsi már tényleg nagyon várt, nála volt a rádió, mindenhová magával vitte. Szólt a Kossuth. Elmesélted, amikor egyszer pelenkázni mentél és nem védhetted meg Zsuzsit, a Bélukák elvették tőle a rádiót és megrongálták. Zsuzsi nagyon sírt, de Te segítettél kijavítani az áramköröket, megvigasztaltad a kicsikét. Igen, így volt, bólogatott Zsuzsi, olyan erősen helyeselt, kis híján elrepült a feje, Te pedig újra a mellén felejtetted a szemed, közben Zsuzsi percekig lóbálta szöszi fejét. Ezalatt felocsúdtak a taperolók, figyelmed elterelődött Zsuzsi mellecskéiről, könyörtelenül szétrebbentted a Bélukákat, akik ettől függetlenül készültségben maradtak, alarmírozott állapotban, hátha kihagysz valamikor egy pillanatra, és valamelyikük hozzáérhet a karunkhoz, hajunkhoz, bárminkhez.

A nővérek, ápolók lelkendeztek, hálálkodtak. Állítólag senkivel nem törődnek annyit, mint veled. Állítólag. Az a rengeteg csomag is, mondta elismeréssel Icu nővér. Bizony, nagyon sok csomagot kapsz, jószívú vagy és mindenkit megkínálsz a finom kávékból. Én meg folyton lelkifurdaltam: elhanyagollak, több csomag kéne, több levél, sűrűbb látogatások. Abban a hónapban egyszerre futott be mind az öt csomag, G., M., M. és én küldtünk, plusz a gondnok, ez kb. harminc doboz cigit jelentett, állandóan azt kértél. Pár nap alatt elszívtad. Állítólag. Az Otthonból senki nem szólt nekünk a bajokról, a nyugtalanító, ijesztő előjelekről, csak amikor kórházba kerültél, akkor értesítettek. Minden reggel hívtalak Téged meg az osztályos nővért. A nővér mondta, nincs nagy gond, három nap múlva visszamehetsz az Otthonba. Az orvost képtelenség volt elérni, telefonon aligha adhat felvilágosítást, tájékoztatott a nővér. Háromszáz kilométerre vagyunk, könyörögtem. Nem lehet, de nincs nagy gond, higgye el, nyugodjon meg, ismételtette. Le kéne menni, tördeltem magam. De mikor? Úgyis csak három nap és kiengednek. Le kéne menni és adni pénzt az orvosnak, figyeljenek oda jobban, mert így csupán egy nyomorult gyógyos vagy, akihez nem jön be senki.

Hogy vagy, kérdeztelek, jól, kicsikém, válaszoltál fuldokló hangon a telefonba és hozzátette: – Inkább itt maradnék, itt jobb nekem, mint az Otthonban, sokkal jobb, kedvesek a szobatársak és itt nem lobbanok be. – Ennyi vízzel a tüdődön hogyan is lobbannál be Gusztikám – motyorgtam. Bármennyire halkán mondtam, meghallottad. Neheztelés nélkül magyaráztad, hogy annak a teodolitnak, amit még valamikor a nyolcvanas években állítottak rád, annak ez a víz nem számít. Akkor csinálták, akkor állították rád a teodolitot, miután tudomást szereztek elhatározásodról, mely szerint többé semmit nem írsz le, minden áramkört és kapcsolási rajzot a fejedben tárolsz. Úgy gondolták, a rádióteodolit segítségével információkat nyerhetnek ki az agyadból, hátha ugyanolyan jól használhatók lesznek, mint az első, a nagy találmány. Az sok pénzt hozott nekik. A katonai elhárítás is beszállt a dologba, meg a VÁP, a SIF, a LAD és egyéb teljesen titkos rövidítések, melyek jelentésével nem voltunk tisztában.

Végül rajtad felejtették a műszert. Egy elhagyatott szobából sugároz továbbra is, talán valami szanálás előtt álló laktanya irodájából küld elektromos impulzusokat a térbe, Feléd. Régen túlhaladta a technika, sokkal korszerűbb készülékek léteznek, de erről a rohadt teodolitról megfeledkeztek, rajtad maradt, nem vették le Rólad és azóta is megkeseríti az életedet, a kórház mégis valahogy árnyékolva lehet, itt eltévednek a rádióhullámok, itt valami bezavar nekik, ez a mázlid, még aludni is jól tudsz, sükségtelen ébrenléti állapotban folyamatosan blokkolnod a jeleket.

Miután meghaltál, elmondták, tudatták a történeteket. Visszajöttél a kórházból, ötször is ki kellett hívni az ügyeletet Hozzád, és igazán rendes volt az orvos, minden alkalommal várt-várt, talán lemegy a víz, csak a víz alig akart lemenni. Eldugult lefolyó lettél. Szólhattak volna.

Azon a rendes, vad májusi napon, amikor már egyáltalán nem ment le a víz, újra ott maradt melletted az ügyeletes orvos, és ez szintúgy igazán rendes volt tőle a nővérek szerint. A Don már kicsit sem eresztett, rémretentően fulladtál, be kellett vinni a kórházba mentővel, és mi elszalasztottuk az arcodat, csak a gyógyosok és a nővérek, ápolók láthatták.

A gyógyosok ott álltak összeverődve: valakit visznek, ni, a Gusztit viszik. Bolond Zsuzsi tanácstalanul toporgott rádióját szorongatva. Szólt a Kossuth. Csak azt lehetett fogni rajta. Neked közben vízben úszott a tüdő, a doni gyilkos pára addigra teljesen felgyülemlett benne. Ott hullámozott a fekete folyó, elnyelte az Ő nevét is, most pedig Téged hívott a Don, szegény Don José. Körülnéztél a hordágyról.

És nem szóltak, egyre csak ez kopog a fülemben, ja igen, amikor meghaltál, akkor azért szóltak. Felhívtam a B1-es osztályt, ott lehetett érdeklődni. Belesustorogtak, beletanácstalanzkodtak, beleszeppenkedtek a telefonba a különben tényleg rendes és kedves nővérek: akkor most adhatunk felvilágosítást, Icuka, adhatunk? Folyosózaj, gyógyos visongás, hörgés a háttérben, tanakodás, na jó, adjunk, adjál, végül is most már adhatunk felvil.-t. Akkor felvilágosítottak, elmondták, hogyan, miként volt az a délután. Mindenki nagyon sajnálja a Gusztit, azaz Józsikát, még mindig nem hiszik el, soha semmi baja nem volt a Gusztinak, eltekintve az utolsó másfél évtől, állapította meg a hang. Mondjuk, eléggé görnyedten járt, amikor a kórházból visszajött, tette hozzá a hang. Azt mondogatta, így jobb, így nem szorítja a víz, tájékoztatott a hang. (Pont így nem? Érdekes.)

Le fogok utazni. Felvil.-t fogok kérni. Elhatároztam. Ki véd majd meg a taparolóktól, a Béluka-halrajoktól?

Lemegyek, levonatozom, egy baromi drága panzióban tudok megszállni, helyi viszonylatokat tekintve közvetlenül a főút mentén, a település maga is főút melletti csőfalú, nadrágszíjfalu, húsz kilométerre célállomásomtól, P.-től. Innen reggel kötelezően átgyalogolni a vasútállomásig, két kilométernyi eldugott kis ösvényen. Ilyen kis ösvények mellől szoktak eltűnni a nők, hogy aztán valami komposztálógödörben találjanak rájuk öt év múlva. Mindegy, gyalogolok, túráztatom magam az állomásig. Figyelem a gazos mögötti viskókat, valakik veszekednek, meglátnak, abbahagyják és néznek, hátratekingetek, ők néznek. Mindegy, gyalogolok, túrázom az állomásig. Onan be a kisvárosba, kisvárosból kis faluba, busszal.

Szóval átbombáztam a helyszínt, Gusztikám.

Ott vagyok. Mindenre rányomja bélyegét az idényjelleg, a helybéli zöldségkioszkra, kiskertekre, az egészre. Rikító virágok, száraz, repedezett ágyásokban. Szomorú Afrika.

Mozdulatlan forráság süppedti hallgatásba az egész települést. Valaki katogva elbiciklizik mellettem, ez a kép percekben belül szétesik a következő sarok mögött. Egyetlen férfi várakozik a buszmegállóban, próbálja fejét a megálló-tábla zsebkendőnyi árnyéknégyszögének hűsítő fedezetében tartani.

Eljövök ideig, megállok az Otthon kovácsoltvas kerítése előtt. Valaki szürke férfizoknit akasztott, pontosabban húzott rá. Nem megyek be. Guszti, nem mertem bemenni. Végig vissza a fekete kovácsoltvas kerítés mellett. Újabb ruhadarabok, azok fűvön hevernek; XXL-es vastag, rózsaszín női alsó, magyarul bundabugyi, és barna, kibolyhosodott, kitérdesedett, úgyszintén feminális harisnyanadrág. Ezek szándékos jelzések, a gyógyosok jeleznek: Itt vagyunk, még ha nem is látszunk, zsongunk a hús falak között.

Balra kanyarodom, találkozni akarok kómáriával, legalább vele. Abban az irányban sejtem őt. Ahogy közeledem hozzá, egyre sűrűbb a meleg és a csönd,

mind keményebbek a lombok. Bádogból kalapált levelek hasogatják szálkásra az eget. Ez a fémesedés megijeszt, egyetlen fémtömbbé kezd sűrűsödni a tér, már-már eksztatikus Mária-jelenésben részesít, de azt nem várom meg, futni kezdek visszafelé.

A kerítés mellett gyógyos nő ingatja felsőtestét. Vízszerű mosolyt küld felém, melynek apálya szívja, húzza magával az egész arcot. Mikor újra előtör, már görcsös vihogás. Rám fröcsköli féktelenül. Kómária sosem mosolyog, ő mindig szomorú. Méltán. Karjára vett és a szenvedés ünnepi vörös palástjára ültetett téged is, Józsika, mint az ikonok kopaszodó, komoly felnőtt jézuskáit.

Elbuszozom az egy tizenötessel, szaunázom a vonat műbőr ülésein, majd a gyilokösvény újra, végül a panzió dunsztos szobája. Zuhanyozás után beülök az étterembe. Meglepően jól főznek. (Józsika, emlékszem, mondtad, az Otthonban is jól főznek, csak a húsleves nem az igazi.) Kedvesen szolgálnak ki, bár amolyan fürkészőn kedvesen. Mindig néznek. Az intersziti végállomásánál is megvolt ez a szüntelen nézés, még a vécésnéik is bámultak, én nem tudom, valahogy a végállomástól kezdve sokadozni kezdtek a nyúlt arcok apró bámulós, szúrós szemekkel, sűrű, hullámos, sötét hajjal, és a vendéglátós felesége is éppen ez a típus, szikár, szótlan, gyanakvó, valami füledt csábítással a szájugában.

Ismerem a pillantásukat, a vendéglátósét és a recepcióst, nem tudok rájönni, honnan. Az iszony melegben pucéran fekszem a dupla ágyon. Eszembe jut, hogy lehetnek kamerák; kamerákat helyeztek el, szinte bizonyos. Látod Guszti, nem kell ide teodolit. Le vagyunk követve anélkül is.

Vacsoránál a felszolgáló ajánlkozik, bevisz reggel a kisvárosba, mégse mászkáljak gyilokösvényeken egyedül, bár egész jó a közbiztonság, ez határőr falu volt, itt mindenki figyel, még most is; itt mindenki néz, ez alapvetően bennük van, egyébként neki is a városban lesz dolga, semmiből nem áll, ugyan, nem tesz semmit. Jó, köszönöm, aztán megbánom, de másnap reggel mégis vele megyek.

Beülünk a fekete terepjáróba, elhajt velem. Szennyest visz a tisztítóba. Mint tulajdonos viszi. Útba esik a város, ott akkor ki tud tenni, vagy hol tegyen ki, faggatózik jó előre még az autóúton, mert a városból P-be megy, ott van a tisztító. Ekkor derül ki, hogy én is éppen P-be tartok, na jó, mondja ő, akkor kicsit többet utazunk együtt. Szemembe néz és többször a keresztneveemen szólít. Hozzám nyúl, megigazítja a hajam, elkotorja homlokomból. Bizalmaskodik. Ülök az autójában, tehát kicsit az övé vagyok? Ezt gondolja? Nem szálllok ki: alattvalója leszek. Amennyire lehet, azért elhúzódok tőle. Kiderül, hogy a tisztító – ahová a vendéglátós igyekszik koszos párna, és paplanhuzataival, törölközőivel, abroszaival – pont a szociban van. A szállóvendégek ágyneműit együtt mossák a gyógyosokéval. Nem szortírozzák a szennyest. Alaktalan gubancban hancúroznak ágyneműink; gyógyospaplanok kotorják maguk alá a szabad világ huzatait.

Begördülünk az Otthon kapuján, amit előzékenyen tárnak szélesre a fekete jeep előtt.

III. Raelizmus

Bánki Éva

„A meghalni nem tudó bűn”

Hard-boiled-hagyomány a magyar irodalomban

„A detektívregény-szerzők egy csoportja (éppen a realistább, hard-boiled típusú krimik képviselői) gyakran tettek szert gyakorlati tapasztalatokra is. Vidocq, a modern francia, és Pinkerton, a modern amerikai bűnüldözés megalapítója emlékirataik révén is befolyásolták a krimi irodalom fejlődését...”

A külföldi és magyar detektívregény-irodalom fejlődéséről, azon belül a „tollforgató detektívekről” L. Varga Bálint monográfiáját (Magándetektívek, Agave Könyvek, Budapest, 2005).

Kosztolányi egyik novellája, mely „a művelt, de rossz útra tévelyedett fordítónak titokzatos üzelméről” rántja le a leplet, a bűnügyi regény státusát is különlegesnek láttatja.

Gallus, „a rossz útra tévelyedett” novellabeli fordító kleptomániája miatt kipott a magyar irodalmi életből, és már megbélyegzett embernek számít. Egy „sötét, decemberi reggelen” megjelenik az elbeszélő, Esti Kornél lakásában, és térdre hullva kéri, hogy segítsen neki valamilyen irodalmi munkát szerezni. Esti Kornél segít is: „...fölkérem hát egy derék, emberséges kiadót, beajánlottam, s a kiadó másnap meg is bízta egy angol detektívregény lefordításával. Afféle szemét volt ez, mellyel mi áttaljuk bepiszkítani a kezünket. Nem olvassuk el. Legföljebb lefordítjuk, de akkor kesztyűt húzunk. Címe – még ma is emlékszem: – *Viciszláv gróf titokzatos kastélya.*”¹

Gallus ténykedése azonban botrányba fullad: a kiadó nem hajlandó a fordítást megjelentetni. A narrátor is szembesül azzal, hogy „megtévelyedett íróársunk a fordítás során az angol eredetiből jogtalanul és illetéktelenül 1 579 251 font sterlinget tulajdonított el, 177 aranygyűrűt, 947 gyöngy nyakéket, 181 zsebórát, 309 fülbevalót, 435 bőrdönt, nem említve a birtokokat, erdőket és legelőket, hercegi és bárói kastélyokat, s más apróbb-cseprőbb tárgyakat...” Gallus csökkenti vagy zsebre teszi az eredeti mű érték tárgyait: a kastély ablakait, csillárjait vagy Eleonóra grófnő gyémántjait, miközben néhányat azért tessék-lássék módon otthagya a szövegben.

A Kosztolányi-novella nemcsak a fordítói hűség² és az irodalmi referencialitás problémájára mutat rá, hanem a krimi („lefordítjuk, de akkor kesztyűt

¹ Kosztolányi Dezső, *Esti Kornél: Tizenegyedik fejezet, melyben Gallusnak a művelt, de rossz útra tévelyedett fordítónak titokzatos üzelméről rántja le a leplet*, in: *Kosztolányi Dezső novellái II.*, Révai, Budapest, 1943, 234.

² A rablás, tolvajlás a fordítandó szöveget sokszor „zsákmánynak” tekintő nyugatos költők műfordítás-metaforája is. (L.: Polgár Anikó, *Catullus noster. Catullus-olvasatok a XX. századi magyar költészetben*, Kalligram, Pozsony, 2003)

húzzunk”) korabeli megítélésére is. Egy elfajzott műfaj tolmácsolására csak egy bűnöző, egy irodalmi élet perifériájára szorult író vállalkozhat. Ám közben épp a bűnügyi regény játékszabályai, sajátos hermeneutikai kódja (egy bűncselekmény fokozatos leleplezése) teszi lehetővé, hogy a novellában a valóság és az irodalmi mű közötti viszony lelepleződjék. A fordítás ellenőrzése a bűncselekmény leleplezése is – ez az első, a hagyományos krimi kiforgatásán alapuló detektívtörténet a magyar irodalomban. A tettes/fordító neve,³ a novella utolsó két, Gallusra vonatkozó mondata („Átadtam sorsának. Azóta nem hallottam felőle.”) megerősíti, hogy az úgynevezett valóság is szövegszerűen komponált, a körülmények, a cselekmény és a család Gallus egyaránt az író-elbeszélő „kezeben vannak”.

A *Vicisláv gróf titokzatos kastélya*, a kelet-közép-európai krimi mindeközben kézen-közön eltűnik. Miután a lopásra fény derül, a „derék, emberséges kiadó” lemond a mű megjelentetéséről. De milyen kelet-közép-európai krimiről is beszélünk? Gallusnak – tudjuk – angolból kellett fordítania. Ám a címben szereplő hangsúlyozottan szláv tulajdonnév (akárcsak a Gallus név) megint csak leleplező. Bár a fordító a kristálycsillárok mellett fontokat is zsákmányol, nem kétséges, hogy Vicisláv gróf kastélya valahol Kelet-Közép-Európában rejtőzik. A kérdés kérdés marad: ha a fordító, a család Gallus annyi mindent „elvelt” az eredetiből – mi az, amit „hozzáadott”?

Ebben a tanulmányban – a megidézett Kosztolányi-novella ellenére is – elsősorban a bűnügyi regénynek azt a realista vonulatát keressük, ahol a gyilkos és a detektív közötti játszma realista módon ábrázolt társadalmi térben zajlik, és csak érintőlegesen foglalkozunk a detektív-témát másféleképp feldolgozó elbeszélésekkel. Hiszen az irodalomkritika által számon tartott magyar krimik többsége (Darvasi László, Lengyel Péter, Tandori Dezső, Németh Gábor, Szilasi László, Lázár Ervin, András Sándor bűnügyi regényei) inkább a klasszikus krimiket átkódoló, az Esti Kornél-novellához hasonló, önmaguk szövegszerűségét hangsúlyozó detektívtörténetek, és távol állnak a valamilyen redukált realizmust megvalósító, sőt néha dokumentarista hitelű hard-boiled krimiktől. Ez igaz a Philip Marlowe vagy Sherlock Holmes kalandjait „folytató” történetekre is. A bűncselekmény színhelye – mint Alaszka András Sándor regényében – másodlagos a rejtvény generálta intellektuális kérdésekhez képest. Jellemző, hogy az első, kemény krimiként is olvasható, nagy magyar regény, Tar Sándor *Szürke galambja* nem a magyar posztmodern anti-detektívregények, hanem a móríci realizmus és – ez mit sem von le az értékéből – a szocialista bűnügyi ponyva hagyományaiból építkezik.

A kemény krimi kései magyarországi megjelenését számos okkal magyarázhatjuk. A magyar irodalmi recepció mintha nemcsak sablonosnak, hanem felületesnek és egyben gyerekesnek is tartaná a populáris cselekménysémákat

³ A Gallus név nem magyaros. Gallusnak neveztek viszont egy Cicero-korabeli római jogtudóst, Gaius Aquilius Gallust (i. e. 116–44), aki kidolgozta az actio de dolónak, a „megtévesztéssel okozott károsítás keresetének” a fogalmát. De Polgár Anikó szóbeli közlése szerint létezett egy (talán) fontosabb Gallus is. Az i. e. 69–26 között élt költőnek és műfordítónak, Cornélius Gallusnak a családneve is igen figyelemreméltó: Cornelius, vagyis Kornél.

variáló vagy azokat kiforgató, hangsúlyozottan cselekményes elbeszéléseket. Talán nem véletlen, hogy a *János vitéz*t és a *Lúdas Matyit* sokáig az általános iskola alsóbb osztályaiba számúzták – noha ezek még csak nem is regények, és a nyelvezetük is nehezen befogadhatóvá teszi őket. Ez is közrejátszhat abban, hogy XX. századi *komoly* magyar írók – a XX. századi *komoly* cseh írókkal ellentétben – miért kerülhettek sokáig az olyan „sablonos” narratívákat, mint a hagyományos detektívregények.

A detektívregény-szerzők egy csoportja (éppen a realistább, hard-boiled típusú krimik képviselői) gyakran tettek szert gyakorlati tapasztalatokra is.⁴ Vidocq, a modern francia, és Pinkerton, a modern amerikai bűnüldözés megalapítója emlékirataik révén is befolyásolták a krimi irodalom fejlődését, a kemény krimi egyik megteremtője, Dashiell Hammett maga is Pinkerton-ügynök volt. Ám az ilyen indíttatás mégsem kizárólagos: Chandler klasszikus műveltségű lírai költőből lett a hard-boiled klasszikusa. Magyarországon viszont a kemény krimi szinte kizárólag a Gallusok, az „eltévelyedettek” – ÁVH-tisztek és nyugalmazott rendőrfelügyelők – műfaja. És még az első irodalmi igényű hard-boiled elbeszélést jegyző író, a műszerész végzettségű Tar Sándor sem lehetett volna Esti Kornél asztaltársaságának tipikus képviselője.

Magyarországon a bűnügyi regény és kiváltképp a kemény krimi térnyerését talán más, irodalmon kívüli okok is nehezíthették. Az individualista etikának nincs a protestáns északi országokhoz hasonló hagyománya, a „szerveknek” pedig a Scotland Yardhoz mérhető erkölcsi tekintélye. A hivatásos magyar bűnüldözést nem egy jó útra tért bűnöző (Vidocq) vagy egy republikánus magánember (Pinkerton) szervezte meg, hanem a Habsburg-államapparátus. Emellett a rendőrséget nyíltan vagy titokban mindig is bevetették a másként gondolkodók megfigyelésére. Még az első világháború előtti évtizedekben, a magyar társadalomfejlődés legvirágzóbb korszakában is kétes volt a bűnügyi hatóságok tekintélye.⁵

Az elitekkel kapcsolatos – Magyarországon szokásos – differenciálatlan gyanakvás sem kedvez a kemény krimiknek. Magyar viszonyok között nehéz is egy annyira jó lordot elképzelni, akiknek a „becsületéért” derék fickók (mondjuk, Sherlock Holmes vagy Philip Marlowe) kockáztatnák a kisujjukat is. Nem véletlen, hogy a *Pendragon-legendá* szerzője, Szerb Antal a *jó főurat* és annak hűséges rajongóját Angliába telepíti. A magyar közgondolkodás ma is inkább a szegények barátját, a *hős* betyárt szereti, és nem a *hős* detektívet.

Pedig a társadalmi individualizmus hagyománya Magyarországon sem hiányzik, hanem inkább tragikusan szétzilálódott. Az 1848-as polgárosodással két nagy társadalmi osztály, a birtokos parasztság és a zsidó kispolgárság előtt is megnyíltak az individuális távlatok. Szerzés, birtoklásvágy, társadalmi nyugtalanság, a felszámolódo családi-vallási-nemzetségi kötelékek mellett addig elérhetetlennek hitt lehetőségek – igazi kis milleniumi Kelet-Kalifornia a Kárpát-medencében. Létezhetett volna-e ennél kedvezőbb háttér egy hard-boiled krimihez?

⁴ A külföldi és magyar detektívregény-irodalom fejlődéséről, azon belül a „tollforgató detektívekről” L. Varga Bálint monográfiáját (*Magándetektívek*, Agave Könyvek, Budapest, 2005).

⁵ A XIX. század végén élt kortársak jellemzőnek tartották, hogy a magyarországi lánykereskedelmet Budapest rendőrfőkapitánya, Thaisz Elek „tartotta kézben”.

A magyar társadalomfejlődés később más irányt vett, de azért mégiscsak e két réteg ábrázolásából nőtt ki egy esetleges (eljövendő) hard-boiled krimiben felhasználható hagyományok. A krimiszűzsé elemeit számos írásában (*Barbárok, Forró mezők*) variáló Móricz Zsigmondból ugyan nem lett a kelet-közép-európai *noir* nagymestere, de megteremtett egy pompás minimalista (naturalista?) stílust, amely a maga elliptikusságával, drámai sűrítéseivel, kihagyásaival emlékeztet a kemény krimik nyelvezetére. Ahogyan az általa és később Tar Sándor által is mesterien alkalmazott szabad függő beszéd (style indirect libre) sem áll távol a hard-boiled klasszikusoktól.⁶

A két világháború közt divatos légiós regények szerzőjét, Rejtő Jenőt egész életében ponyvaíróknak tartották, csak később lett alternatív irodalmi körök kedvence, mára az irodalmi kánon része. Ám az abszurd nyelvi humornál akadnak abszurdabb dolgok is Rejtő életművében. *Álvárosok, álvilágok, álexpedíciók, álsikerek*: három hős legionárius hatalmas erőfeszítéssel hozzájárul egy „legionáriusparadicsom” leleplezéséhez, szétveréséhez és megsemmisítéséhez, aztán dagadó kebelrel átveszik a köztársasági elnöktől a kitüntetésüket (*A három testőr Afrikában*). Már megint a történelem! – hiszen furcsán fanyar emlékezete ez a Monarchia szétverésének... Rejtő eredeti módon az angolszász kalandregények cselekményelemeihez politikai jelentést is rendel.⁷

Rejtő működése egybeesett a két világháború között magyar szerzők által írt, angol álneveken megjelentetett detektívtörténetekkel. Chicagói gengszterek, bostoni ír szeszcsempészek, angol kastélyok a kötelező kísértetekkel... könyvekről írt könyvek, igazi *l'art pour l'art* irodalom ez. De a kor ponyvaszerzői közül csak Rejtő volt képes arra, hogy az angol kalandregénysémákat nyelvileg, ideológiailag is kelet-európaira „fordítsa”. (A cím alapján talán ilyen, sajátosan „angol-kelet-európai” krimi lehetett az Esti Kornél-novellában szereplő *Vicisláv gróf titokzatos kastélya* is.)

A két világháború között Magyarországon játszódó igazi hard-boiled elbeszélés tulajdonképpen 2008-ban született meg. Kondor Vilmos *Budapest noirja* kétszeresen is „történelmi krimi”: a harmincas évek második felében játszódik, és a gyilkosság – a magyar krimik többségéhez hasonlóan – a magyar történelem választójtaiban gyökerezik. A regény nyitánya, a Gömbös-temetés és maga a bűntett (kikeresztelkedett polgári család halálra ítéli egy rabbi fiába szerelmes lányát) is ezt erősíti. Kondor megteremt egy sajátosan nyugatias nézőpontot az Amerikában is megfordult pesti újságíró, Gordon alakjával – ezt a „kettős nézőpontot” Szerb Antal is alkalmazza a *Pendragon legendában*.

Az 1945 utáni, úgynevezett „szocialista krimi” másképp veti fel, hogy melyek egy közismert narratíva „meghonosításának” a feltételei? A jó detektív

⁶ Talán a szabad függő beszédnek is tulajdonítható, hogy a kemény krimik hősei a klasszikus detektívekkel (Holmes, Poirot) ellentétben miért inkább beleérezzéssel, és nem a tényekből adódó következtetések rendszerezésével oldják meg a rejtélyeket.

⁷ A szándékos illúziókéltés („a patyomkin a bűnös!” I. *Elátkozott part*), az egyéni vagy közösségi önáltatás (pl. család fogságába került, részvénytársasággá „alakult” néger törzsek) nemcsak politikai értelemben tematizálják a Rejtő-történeteket. Csülököt, *A három testőr* elbeszélőjét így vigasztalja Hopkins a regény végén: „Ne törődj vele. Azért megy a leány Senki Alfonzhoz, mert így akarja leplezni, hogy téged szeret.”

tényleg ideológiamentes? Egy nyugati nyomozó lehet dekadens (mint Sherlock Holmes), lehet érzelgős balek (mint Philip Marlowe), de sohasem indulhat ki bevallott ideológiai premisszákból. Hiszen a rend szerkezete, maga a *rendszer*, az ehhez kapcsolódó politikai intézmények sokkal magától értetődőbbek egy nyugati detektív szemében – így ezekben a narratívákban a nyomozás nem igényel látványosan hangoztatott ideológiai érveket.

A szocialista irodalmakban viszont más a helyzet. A gyilkos és a detektív közötti párharc individualista jellegét meg kellett változtatni a szocialista emberkép determinisztikusabb jellegének megfelelően. Ez akár a metafizikus kérdésekre is érzékenyebbé tehetné volna a krimiszerzőket – ám nem így történt. De azért a szocialista krimi nem *okvetlenül* olyan együgyű, szájbarágós, hazug, mint a magyar szocialista sztárírók, Berkesi András, Mág Bertalan *oeuvre*-je.⁸

Némely „csehszlovák” bűnügyi regény – majdnem olyan mértékben, mint az amerikai hard-boiled krimik – olvasható társadalmi regényként is. Míg a Sherlock Holmes-történetekben ott *lappang* az angol-gyarmati ellentét (Conan Doyle-nál, tudjuk, sokszor a gyarmatokról „fertőzés módjára” behurcolt rejtély lesz a titok megoldása), addig a cseh Antonín Winter történeteit *nyíltan* tematizálja, sőt egyenesen traumatizálja a nemzetiségi, főként a cseh–német ellentét (pl.: *Tizenhármastipp*). Itt nem a méregkeverő nagynénikkel teli angol kastélyok, hanem egy félelmetesebb építmény, Kafka *Kastélya* vet árnyékot.

Ezek a regények fanyar iróniájukkal, borongós szomorúságukkal, idegesen szöszmötölő detektívjeikkel, tempósabb cselekményvezetésükkel mintha egy cseppet sem hasonlítanak a hard-boiled krimik feszesebb, elliptikusabb szerkesztésére. Pedig ugyanazt az amerikai krimikből ismerős „redukált realizmust” valósítják meg.

A magyarországi kemény krimi fénykora a bűnügyi regények átpolitizálásának idejére, a szocializmus évtizedeire esett. A tetteseket elfogni és megírni – a szocialista Magyarországon is egy hivatásos „szakember”, Mág Bertalan rendőrnnyomozó igyekezett a két régi nagy, nyugati detektív, Vidocq és Pinkerton nagy fegyvertényét, a társadalom és a fiktív/irodalmi tér *együttes* meghódítását megismételni.

A gyakorlatias/katonai nimbusz és az irodalmi dicsfény párosítására („kard és penna”) a régi magyar irodalomban is találunk példát. Az „Adriai tengernek Syrenája”, Zrínyi Miklós egy személyben volt kora nagy hadvezére és a legnagyobb magyar barokk költő. Mág viszont elképesztő méretű olvasótábora ellenére hihetetlenül primitív, rossz író. Népszerűségét hagyomány és újítás merész keverékének köszönhette: egyfelől ő volt a bűnügyi regény átpolitizálásának egyik kezdeményezője (a magyar irodalom talán legmerészebb történelemhamisítója), másrészt irodalmi példát adott arra, miként folytathatók hagyományos szerepek a szocializmusban.

A kelet-európai krimik nagy többségében a tabu, a titok nem a szexualitás, hanem – a nemzeti történelem. A bűncselekmény felderítését többnyire nem a

⁸ A magyar bűnügyi regények (többnyire inkább regény-kísérletek) kelet-közép-európai kontextusáról: Benyovszky Krisztián, *A jelek szerint. A detektívtörténet és kelet-közép-európai emlékművei*, Kalligram, Pozsony, 2003.

bűnözők agyafúrtsága, hanem a közelmúlt történelmébe való beágyazottsága teszi rejtélyessé. Az emberek mindennapjaiba beleivódott, soha nem „likvidálható” történelmi múlt, ez a „meghalni nem tudó bűn”⁹ mérgezi Mág regényeiben a szocializmus felé haladó magyar társadalmat.

Korai műveiben sváb nagygazdák gyilkolnak magyar parasztcsemetéket (a földosztás időszakában járunk), arisztokraták lopóznak a szocialista Magyarországra, hogy munkásszarmazású szűz lányok meggyilkolásával döntsék meg a szocialista államrendet. Ellenforradalmárok papokat öldösnek, hogy ezt is a kommunisták nyakába varrhassák,¹⁰ emigránsok a szolnoki Tisza-híd felrobbantására készülnek,¹¹ a nyugati határszélen gyilkos bandák szerveződnek, hogy a disszidálni vágyókat kirabolják és elpusztítsák. Mág „irodalmi” alteregója, Magos őrnagy a nyomozások során mindenkit kikérdez 1956-ról. A tanúk megerősítik, amit a hivatalos propaganda is sulykolt: az „ellenforradalmárok” részegen „huligánkodva” a dolgozó nép vagyona – és a szűz lányaira – törtek (ez amolyan Mág Bertalan-féle kiegészítés).

A közelmúlt történelme – vagyis a szándék annak átértelmezésére – mozgatja ezeket a politikai meséket, hasonlóan egy másik „hivatásos”, a *sötétség* és *fény* történelmi küzdelmét kémregényekben feldolgozó hajdani ÁVH-tiszt és bestselleríró, Berkesi András műveihez. A *Kopjások* című regényben a magyar emigráció vezetője, Rajnay Ákos emlékiratban számol be a rendszer és a magyar nép elleni gyűlöletéről. Ez nem igazi bűnügyi regény, hiszen le sem kell leplezni senkit: a Gonosz az, aki tükröt tart saját maga elé.

A nyomozó Mágnál is egyfajta modern démonűző. Magos őrnagy rámutat a deklasszált elemekre, népmesei vádakkal illeti őket, és a végén rájuk bizonyítja bűnösségüket. A jó és rossz transzcendens harca, a haladók és reakció-sok mitikus küzdelme, ezek a gyakran balladákba illő történések (melyekben számos vérvédelem is felbukkan!) akár érdekes is lehetne Mág száraz, pedáns, tényszerű, öregemberes stílusában – de csak lehetne! Mág elbeszéléseiben ez a kontraszt sem tudatos.

Kik számítanak Mágnál „deklasszálnak”? Természetesen a régi uralkodó osztály tagjai, emellett a német nemzetiségűek, az erdélyi származással „hivalkodók”, bárki, akinek külföldön élő (emigráns vagy határon túli magyar¹²) ro-

⁹ Tar Sándor kifejezése. A *Szürke galamb* nyomozója, Molnár mielőtt megpillantaná a gyilkos arcát, a múlt szellemalakjai között érzi magát: „...az volt az érzése, hogy ezen a baljós helyen már csak denevérek, zombik hiányoznak, halottaikból feltámadó, nyugtalan szellemárnyak, a meghalni nem tudó bűn.” (Tar Sándor, *Szürke galamb*, Magvető, Budapest, II. kiadás, 1996, 287.)

¹⁰ Ezt – a hitelesség kedvéért – egy létező történelmi személy, Münnich Ferenc fejt ki (Mág Bertalan, *Gyilkosság a parókián*, in: Uő.: *Banditák Budán*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1980).

¹¹ Mert a „honi reakció külföldi támogatással mindenre képes, ami a belső rend és a közbiztonság romlását előidézhethet...” (Mág Bertalan, *A százéves medalion*, in: Uő.: *A játszma véget ér*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1981, 18.)

¹² A határon túli magyarok mindig gyanúsok, lásd az Ibusz-úton részt vevő csehszlovák „álturistákrol” és a nálunk álnéven bujkáló szlovákiai „álpártizánokról” szóló mesét (A *turista halála*, in: Uő.: *Az áruló golyóstoll*, Minerva, Budapest, 1975).

kona van, és azok a fiatalok, akik „elégedetlenkednek” vagy csak „huligánkodnak”. Ám egészen különös a Mág-krimik értékrendje! Pap nincs az „elkövetők” között, sőt Mág a vallásosakkal is csinján bánik. A kárhozat és pokol egyfajta immanens valóság a hivatalosan ateista Magos őrnagy szemében is. „Jobban tenné, ha a poklot hívná segítségül!” – Magos őrnagy gyakran így utasítja a Jóistenre esküdöző vádlottakat.

A transzcendencia babonás tisztelete, a szexuális prűdéria, a városi életformáktól való viszolygás, a mindig érzelmesnek tételezett szülő-gyermek kapcsolat, a kulákgyűlölet, a predestinációba vetett naiv hit („tudja azt, maga, hogy a bőréből senki nem bújhat ki?”) falusi gyerekkort, református szegényparaszti hátteret valószínűsít. Mindenesetre szegényparaszti sorból felemelkedett káderekek tízezrei azonosulhattak Magos-Mág őrnagy szentenciáival, habitusával – és ha azzal igen, akkor történelemszemléletével is. A Mág-krimik népszerűsége csak ilyen szociokulturális okokkal magyarázható, hiszen fénykoruk egybeesett a szintén nyomozócsoportot bemutató krimiíró, Ed McBain megjelenésével.

Összehasonlíthatatlanul árnyaltabbak, izgalmasabbak és még „realistábbak” is az amerikai író elbeszélései! McBain a 87. körzet szinte valamennyi detektívjét egyéníti. Magos őrnagy csoportjában viszont nincs helye ilyen egyéniesedésnek. Bordás megbízható, Németh szereti a káposztás cvekedlit, Szőke a nőket – ezt se konkrétan, csak tudjuk, hogy szereti „jó bőrnek” titulálni a női tanúkat. Ezek mögött a papírfigurák mögött feltűnik két igazi nő is. Marika, a titkárnő „szalad és hozza a kávé”, közben „csügg a nyomozás eredményein”. Ha más női feladat adódik, akkor felbukkan „Teri nyomozónő” is.

Magos őrnagy helyben hagy, dicsér és jutalmaz – ám mindig csak módjával: a legnagyobb elismerés, ha „fiúknak” nevezi a detektívjeit. Kényesebb információinak egy része nem is a saját nyomozócsoportjától származik. Magos őrnagy néha „átugrik” Kenyeres elvtárshoz, az elhárítás tisztjéhez. „Nem iszunk meg valamit?”, kérdezi Kenyeres Magostól, és ceremoniálisan fel-felhajtanak egy pohárával. A Magos vezette nyomozócsoport mögött egy hajdani nagygazda életmintamodellje rejlik: az őrnagy jó gazdája, kicsit szófukar atyai barátja béreseinek, fiainak, menyeeinek, azaz a csoportjába tartozó detektíveknek, de felengedni, poharazni, egyenrangúként parolázni csak egy másik *nagygazda*, a hírszerző főtiszt társaságában mer.

A Mág-elbeszélések (vagy inkább esetleírások) egy nyomozócsoportot mutatnak be, de mivel mindig a „gazda” áll a középpontban, inkább tekinthetők silány Maigret-adaptációknak, mint a McBain-krimik magyar változatának. Noha Maigret többnyire intuitív módszerekkel nyomoz, míg Magos „tudományosan”, azért valami halvány kíséret Mág-nál is látszik, hogy „Mme Magost” viszonyítási ponttá avassa. De ez nem sikerülhet. Mme Maigret a maga módján mindig jelen van, emellett a patriarchális meghittség ellenpontja is a Maigret által feltárt al- vagy másvilágoknak. Egy ilyen nő Watson megteremtése viszont meghaladná Mág írói képességeit.

Az amatőr krimikirály, Mág csak a detektív alakjában tud sajátosan magyar típust teremteni. Látszólag „sültrealista” regényeket ír, de nála Buda pontosan olyan, mint Pest, a Rózsadomb, mint Csepel, Sopron, mint Debrecen. A szűz lányokat gyilkoló arisztokrata ugyanúgy beszél, mint az Egyesült Izzó művezetője. A származásra vonatkozó adatok (kulák, dzsentrí, sváb) anélkül „lógnak” a

szövegekben, hogy bármilyen milióábrázoláshoz illeszkednének. Magos őrnagy Magyarországa amolyan szemantikai pusztaságnak hat. Ezzel a realizmushiánnyal függ össze talán, hogy a Mág-történetek (bár mindegyik igazi hard-boiled elbeszélésnek indul) mennyire unalmasak. Az egyforma városok, egyforma kerületek sivatagában mintha ugyanaz a kasszafúró, ugyanaz a darabolós gyilkos járna körbe-körbe.

A szocializmus nyíltan csak egyetlen másságot, felfogás- és életforma-különbséget ismert el: a parasztságét (munkás-paraszt szövetség). Felderítetlen rejtélyek, igazi titkok Mágnál is csak a falvakban vannak. A *nászéjszaka titkában* a kulákcsalád (anya, apa, szegény rokon lánygyermek, két fivér) a lakodalom éjjelén elteszik láb alól a lány vőlegényét, hogy a lány és az egyik fivér vérfertőző viszonyára ne derülhessen fény. De a holttestet soha nem találják meg. Itt az elmaradott *milió* magyarázza, hogy a racionalista okoskodás meghátrálni kénytelen.

Mág legjobb írásában, *A gyilkosság húsvéthétfőn*ben egy „derék, idős házaspárral” a hozzájuk locsolkodni érkező, süteményekkel agyontraktált kisunokájuk végez. Balta, hatalmas mézszárlás. És hogy miért? Az öregek a kérdéseikkel („hogyan megy az iskola?”) a kisunoka agyára mennek. A fiú egy iskolatáskájában rejtgetett filléres bűnügyi regény útmutatásai alapján próbálja eltüntetni a nyomokat. Az elbeszélés megkomponáltságát a húsvét-feltámadás ellenpontozása (a nagymamán *keresztbe* fektetett balta) és a szöveg motivikus hálója (sár, nyom, cipősarok) is erősíti.

A realizmus fura paradoxona – és egyben bizonyosság Mág szépirodalommal szembeni ellenállóképességére is –, hogy a kihagyásosan felépített, viszonylag jobban megkomponált „esetek” egytől egyig a megtörtént bűncselekményeket bemutató kötetéből valók.¹³

Meghökkenőnek tűnhet az egyetlen világszínvonalú magyar hard-boiled regény alkotóját, Tar Sándort Mág őrnagy „művészetével” összehasonlítani. Meghökkenő, ám egyetlen mű értékét sem csorbítja, ha szerzője az elbeszélésbe „alantas” hagyományokat emel be.

De vajon ezek a popkultúrával való érintkezési pontok is nehezítették a *Szürke galamb* kritikai fogadtatását? Tart a *Szürke galamb* előtt szociografikus hitelű novellistaként tartották számon, de ez a móríci örökségből táplálkozó, de a populáris irodalomból is merítő, a társadalomábrázolást metafizikus elemekkel kombináló regény nem aratott osztatlan sikert.¹⁴ Esetleg a rendszerváltás sajátos interpretációja miatt? Vagy a krimilogika (látszólagos) megbicsaklása okán? Netalán a mű befogadásának nehézségei magát a Tar-dilemmát is szemléltetik? (Tar „határhelyzete” nemcsak a magyar realista hagyomány értelmezésével, hanem a „magyar krimi” hiányával is összefügg.)

A *Szürke galamb* a „dolgozók világát” egy sajátos időintervallumban, a rendszerváltás után, egy titokzatos járvány apropóján mutatja be. A regénybeli Szűcs István énektanár negyven éve (!) vezeti az iskolai énekkart, és most na-

¹³ Mág Bertalan, *Nyomon a Mág-csoport. Megtörtént bűncselekmények*, Albatrosz könyvek, Budapest, 1969.

¹⁴ Lásd: „Irodalmi kvartett”. Tar Sándor *Szürke galamb* című regényéről beszélget Angyalosi Gergely, Bán Zoltán András, Beck András, Radnóti Sándor, In: *Beszélő*, 1996/4., 88–94.

pokig egyetlen dalt próbál a pianínóján: „Méhraj duruzsol fák között, fű alól, / fürjek dala szól tó partján, / sok száz búzakalász érik, hajlik, / táncol ragyogó fény karján... (...) ...és itt az következik, jó föld a hazánk, szép dús a mezeje, épül gyá-ááár stb., de ez már nem megy.”¹⁵ Az „idők változását” szemlélteti a piszkos négyoszög Borbán ezredes irodája falán is: „Az ezredes irodája az első emeleten volt, a valamikori állambiztonsági főnök helyén, az asztal mögötti falon Felix Dzerdzinszkij színezett portréja függött aranyozott keretben, ma csak egy piszkos négyoszög sötét foltja jelezte az idők változását.”¹⁶

A *Szürke galamb* minden korábbi magyar krimiből ismert tabut felszámol. Tar regénybeli városában élnek hajléktalanok, romák, homoszexuálisok, vannak korrupt, szadista, idegbeteg, sőt gyerekkorukban verseket író rendőrök (hol vagyunk már Németh százados káposztás cvekedlijétől?), vannak szülők, akik gyűlölik a gyerekeiket, és gyerekek, akik gyűlölik a szüleiket. A „rendszer” omlott szét, és a helyén a titkosszolgálatok, alvilági bűnszövetkezetek maradtak: megbetegedett galambok és magyar börtönök mélyén kikísérletezett méregpárlatok.

A „dolgozók” közül (noha Tar szinte mindenkit a foglalkozásával jelöl) sokan már nem is dolgoznak. A rendszerváltás: tétlenség, bűn, szorongás, tanácstalanság, halál – és, igen, éhség. Hihetetlen, mennyit falnak ebben a „bűnregényben”! Az elbeszélés Adélka születésnapjára lakmározásával kezdődik. A kislánynak, a járvány első áldozatának a torkán akad a rántott hús, aztán a születésnap tortája. Az egyik főhős, Néger örökké éhes. Mikor beviszik az elmeosztályra, Szűcs énektanár is fal: húst rág a közös hűtőből.

Tar is a Mág-krimikből ismerős „esetleírásokkal” indítja a regényt: Adélka, a kislány, Lajos, a szobafestő, Kocsis, a mentős, Goda Albert műszaki csoportvezető... A „dolgozókkal” szemben válogatás nélkül elkövetett, úgynevezett „rendszerellenes” bűncselekmények Málnál is szó szerint életellenesek: többnyire gyerekek és szűz lányok az áldozatai. Tar metafizikus gonosztevői, a „galambos ember” és Csizsár, a Nyúlszájú viszont nem körmönfont emigráns, hanem titokzatosabb, mert átlagosabb – de ezt is csak sejtjük, hiszen az őrnagyról lényegében nem tudjuk meg, hogy tulajdonképpen kicsoda. De az emberek/dolgozókat, vagyis a *galambokat* nem a *héják* mérgezik, hanem saját titkos vágyaik. A „galambos ember” tulajdonképpen a közösség ítéletét hajtja végre: azokkal végez, akik terhére vannak a hozzátartozóiknak.

Galamb – szentlélek, nőiesség, szelídség és persze békevágy. Érdekes, hogy a nőfigurákhoz és a passzív nőiséghez milyen súlyos előítéletek tapadnak! Az érett nők többnyire szörnyetegek (Goda műszaki tanácsos, Szűcs énektanár felesége), a kislányok pedig áldozatok. Ilyen a járvány első betege, a születésnapját ünneplő „csúnya Adélka” és a galambos ember első áldozata, saját megmérgezett, amúgy szintén rút kislánya. A szabadulás viszont, miként Molnár hadnagy megjegyzi, igazi „fiúk napja”, hiszen két kisfiút, Néger és Kisherceget mentenek ki a fogságból. A férfi hősök melletti női „kiegészítők” és a mű végén a kötelező „egymásra találások” szintén a regény a popkultúrával kevésbé szerencsésen érintkező vonulatát erősítik.

¹⁵ Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 16.

¹⁶ Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 40.

De nemcsak a regény love storys, patriarchális vonulata illeszkedik egy meglehetősen tradicionális, a „szocialista krimik” által is képviselt popkultúrához. Nemcsak Tar regényétől, hanem paradox módon a Mág-féle krimitől sem idegen a metafizikai gondolkodásmód. Korai műveiben Mág a bűnt olyannyira elválaszthatatlannak tekinti a származástól, az egyes bűncselekményfajtákat pedig a politikai rendszerektől, hogy a bűnöket valamiféle rendszerellenes összeesküvés részének láttatja. A történelemmel kapcsolatos paranoiája Mágot érzékennyé tette volna a sors vagy végzet rehabilitására, vagy egyáltalán a metafizikus elbeszélésekre – de erről szó sincs: Mág nem igazi író.

A *Szürke galamb* Borbán ezredese viszont kifejti Csiszárnak: „Tudja, a bűn világában minden csupa jelkép, metafora.”¹⁷ Ez a felismerés itt a nyomozás mikéntjét is meghatározza. A „nyomozók” (köztük amatőrök is) nem logikus következtetésekkel operálva jutnak el a felismerésig, hanem különféle utakon-módokon megtanulják a „bűn nyelvét”. A felismerés ahhoz hasonlít, mint mikor valaki, aki idegen nyelvet tanul, egy váratlan pillanatban, sőt maga számára is váratlanul – a szókincs bármely részét elsajátítva – képes lesz hirtelen megszólalni.¹⁸

A bűn nyelve egyféle bibliai nyelv, *ellen-nyelv*, azaz a bibliai történet rút – vagy, ha tetszik, szépséges – kiforgatása. Ezek az ironikus utalások a *Szürke galambban* olykor alkalmi ötletekként hatnak (Lázár úr, a maffiózó, a jézusos versike a fogdában, az Apostoloknak hívott rendőrségi osztág), de összességükben mégis meghatározzák az elbeszélést. A megmentett fiúgyermek, a kiömlő vér szimbolikája, a galamb és egyáltalán a saját gyermekét a szenvedéstől méreggel „megváltani” akaró „galambos ember” (a név önmagában is Jézus-paródia) a Tar más műveiben is jelen lévő motívumhálóra emlékeztetnek.¹⁹

De a leghátborzongatóbbak nem ezek a bibliai szimbolikára épülő jelene-tek. A gyalázkodó telefonhívásokat követő epizódban Sólyom Ferenc zászlós és egy fiatal rendőr egy Róka nevű bérgyilkosra vadásznak egy éjszakai bérházban. A két rendőr megállapodik, hogy kikapcsolják a villanyt, és a fiatal rendőr majd „Fe” suttogással figyelmezteti az idősebbet. Sólyom csúszik-mászik az emeleteken, a lépcsőház sötét ugyan, de valaki szórakozik a lifttel, a lakók meg tévét néznek (krimi megy természetesen). Közben mindvégig „suttogás szállt a sötétségben, Feri vagy inkább csak Fe...”²⁰ Sólyom zászlós már sikoltani tudna a félelemtől, de amíg a leszúrt fiatal rendőrt meg nem találja, nem jön rá, hogy Róka kergeti őt, és nem ő Rókát.²¹

¹⁷ Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 43.

¹⁸ Szűcs énektanár expressis verbis a nyelvtanuláshoz hasonlítja a bűncselekmények megfejtését. (Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 169.)

¹⁹ Szilágyi Márton, *De profundis... Tar Sándor novelláiról*, in: Holmi, 1994/I., Uó: *A Sátán fogságában. Tar Sándor novelláinak biblikus közege*, in: ESÓ, 2005/IV., 16–20.

²⁰ Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 89.

²¹ Benyovszky Krisztián is ezt tartja a regény legsikerültebb fejezetének. Ugyancsak ő veti fel a filmes inspirációk számbavételének szükségességét. (Uó: *Egyenruhás madárjósok. Tar Sándor Szürke galamb című regényéről*, in: Kalligram, 2003/II., 93–104.)

Ezt a cselekményhez lazán kapcsolódó epizódot, ezt az egyszerű kis „ki kit kerget” játékot (amihez hasonlót annyi akciófilmben láthattunk) nem mérgező kotyvalékok, nem bonyolultan végiggondolt kémsztorik és történelmi szimbólumok teszik hátrorzongatóvá, hanem a társadalmi környezet keltette szorongás. Az elbeszélés minden ízét átjáró bizonytalanságot itt is a névadás különössége érzékelteti. Feri nem Feri, hanem „Fe”. Sok „galambos ember” van (a galambtenyésztők például), és van *egy* „galambos ember”, aki a járványt elindítja, de neki nem tudjuk a pontos nevét.²² A Nyúlszájú nem nyúlszájú, hiszen maszkot visel. Malvin őrmester nem Malvin, hanem Sági Éva. Csizsár nem császár és nem is király, Néger, a roma kisfiú nem néger, Molnár főhadnagy csak hadnagy, hiszen visszaminősítették (viszont az elbeszélő többször is [fő] hadnagynak nevezi), Líbia, a rendőrségi titkárnő eredetileg Lídia, Lázár, a maffiózó pedig nemcsak a Lázár, hanem a Mocsok, Sárga, Penge, sőt a Rác, Rács, Rácsai nevekre is hallgat. Senki nem az, akinek mondja magát vagy aminek mások mondják. Mintha a rendszerváltás a szavak lázadása lenne, és a dolgok kibújhatnának (ki is bújnak) az őket megillető nevek alól.

Pedig a *név* megtalálása a tettes néven nevezése is lenne. Mikor Molnár (fő) hadnagy a később gyilkosnak bizonyuló egykori titkosszolgát, Csizsár őrnagyot figyeli, „valami bizonytalan érzés fogta el, amit akár félelemnek is nevezhetett volna, de szerinte még nem jött el az ideje annak, hogy mindent a nevének nevezzen”.²³ Molnár a nyomozás során a szorongástól szenved, amelyről tudja, „olyan laza és áttetsző az egész, hogy attól ordítani lehetne, viszont azt is tudta, ez csak addig tart, míg a gyanú *arcot ölt, neve lesz és beszélni kezd*”²⁴ (kiemelések tőlem – B. É.).

A gyilkosok – akik inkább végrehajtók csak, és egyáltalán nem felelősek *minden* regénybeli gaztettért –, akárcsak Málnál, itt is a múltból lépnek elő. A „meghalni nem tudó bűn” a történelem, hiszen maga a múlt misztifikálódik az álarcos/álneves gyilkosokban. Csizsár a régi (szocialista) titkosszolgálatokból itt maradt szörnyeteg, egy „lefedett múltú, átigazolt, elrejtett aktivista”²⁵, míg a másféleképpen művelt, a mindig a maga igazsága szerint eljáró „galambos ember” – a naplófeljegyzései szerint²⁶ – egy archaikus világhoz, a szocializmusnál is régebbi múlthoz kapcsolódik. Ő, toronyházbeli lakásából pásztázva a várost, egyfajta ódivatú mindenhatónak képzei magát – téves elbizakodottsággal.

Sem a metafizikus krimikre utaló elemek, sem a hagyományos hard-boiled elbeszélésekre utaló jegyek nem képesek ezt a rendszerváltás után játszó

²² „... a legfelső hat emelet egy öregúr tiszte volt, valami Vámos vagy Vámosi bácsi, pontosan a nevét sem tudták...” (Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 119.)

²³ Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 173.

²⁴ Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 263.

²⁵ Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 259.

²⁶ A „galambos” rusztikus, ódon zamatú bejegyzéseit Malvin őrmester olvasatában ismerjük meg. Néhány ezek közül stílárís remeklés, Tar az archaizálásnak is mestere. A „galambos” így ír az első áldozatról: „csúf, kövér leány, aki kelletős anyjának, de egész családjának nemcsak díszére nincsen, hanem egyenesen bosszantására van.” (Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 246.)

társadalmi regényt teljesen meghatározni. A *Szürke galamb* nem „teljesen” hard-boiled elbeszélés, hiszen a gyilkosok és a titkosszolgálatok játszmáinak egy része mindvégig homályban marad, a „bűn világához” tartozó, többnyire bibliai ihletésű metaforák pedig nem képeznek koherens egészet. A két detektívregény-típus mintha csak egy szociografikus ihletésű társadalmi regény köntöse lenne.

De ez csak látszat. A magyar irodalmi kritika által számon tartott bűnügyi regények többsége valamiféle műfajötvet, de ez paradox módon mégsem állítható a *tényleg* többféle műfajt is ötvöző *Szürke galamb*ról. Tar regényére nem igaz, hogy olvasható társadalmi regényként is, kemény krimiként vagy akár metafizikus krimiként is, hiszen nála a dokumentarista igényű társadalomábrázolás elemei szerveződnek a misztikus thrillerhez hasonló módon. A misztikus thriller és a társadalmi regény Tarnál *ugyanaz*.

A krimikben a „nagy detektíveknek” adatik meg, hogy megfejtsék a rejtélyeket – a klasszikus krimikben dedukció, a hard-boiled elbeszélésekben „ráhangolódás” segítségével. A *Szürke galamb*ban többen is a megfejtés birtokában vannak – de persze nem biztos, hogy ez a megfejtés ugyanaz. Az egyetlen „civil” megfejtő (aki se nem rendőr, se nem bűnöző, és nem is üldözött vagy áldozat) Szűcs István énektanár. A dalbéli *jó föld a hazánk* passzust kimondani nem tudó, a múlt folytathatatlanságát személyes életútjával²⁷ is példázó Szűcs anélkül kerül kórházba, hogy elkapná a „galambos” terjesztette vérzéses betegségeket. Őt a felismeréshez nem rendőrségi-alvilági információk vezetik (személyesen a bűnügy egyetlen szereplőjét sem ismeri) – de a megfejtése azért ugyanarra az eseménysorra és helyre vonatkozik: „Ő most világosan látta, hogy odakint az emberek másként viselkednek, mert történt valami, ami elszabadította addig elfojtott érzelmeiket, vágyaikat, szenvedélyüknek, gyűlöletüknek hirtelen gátja szakadt és tárgya lett. Ha még néhány percig kitartóan hagyja magát gondolkodni, talán mindent megfejt, amin most egy sereg ember töpreng a városban, roppant összefüggésekre jöhetett volna rá, csakhogy nem érdekelte, mivel benne is átlényegült valami...”²⁸

Létezik hát a bűncselekmények konkrét bűnügyektől eltávolodó megfejtése, sőt referenciája is. Hogy mi lehetett *pontosan* Szűcs énektanár megfejtése (amelyhez egyfajta révületben jutott), és hogy mik lehettek azok a „roppant összefüggések”, azt persze pontosan nem tudjuk, ám ez a megfejtés – annak alapján, amit Szűcsről tudunk – csakis valamilyen politikai vagy társadalmi olvasat lehet. Ezek szerint a „negyven év” is elég, hogy megértsük, mi folyik a városban. Szűcs énektanár az eseményeket, ha akarná, sem tudná szabályos krimiként „olvasni”, mégis az ő szemszögéből villantja fel az elbeszélő a teljes megfejtés elvi lehetőségét.

A Tar-regényben amúgy épp a legmindennapibb „esetek” (egy elhagyott úton felbukkanó éjszakai csavargók, egy bűnöző elfogása egy kihalt lépcsőházban, egy részeges boncmester „ténykedése”, az a rettenetes gyűlölet házasságok, szülők és gyerekek között) összességükben sokkal félelmetesebbek,

²⁷ A felesége azért gyűlöli, mert nem született gyerekek.

²⁸ Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 169.

mint a hírszerzők, profi gyilkosok és méregkeverők.²⁹ Ennek csak részben oka az „esetek” halmozásából és a szabad, függő beszéd mesteri alkalmazásából eredő, az elbeszélést belengő morbid ironia,³⁰ bár én úgy vélem, ez a bravúros tempóváltások nélkül nem is érvényesülhetne.

A regény hátborzongató hatása a szabályos krimielemelek „elrontásából” adódik. A *Szürke galamb* tényleg felszámol minden célelvűséget, és a nyomozás nem is állít helyre semmilyen rendet.³¹ Emellett nem is minden rejtély lepleződik le, a kiderítetlen gyilkosságok mellett azt sem tudjuk meg – legalábbis a detektívregények logikája alapján –, hogy miért olyan gonosz ebben a városban mindenki. Mivel létezik *valamilyen*, a krimikhez hasonló megfejtés a regényben (méregpárlatok, titkosszolgálatok, „galambos ember” etc.), ezért még abszurdabbak a mindennapi esetek.

Metafizikus elemek lépten-nyomon felbukkannak, és – ha már „galamb” – ide-oda szálldogálnak a szövegben, de nehéz volna pusztán ezek segítségével interpretálni a regényt. A regényben tükrözött társadalmi (familiáris, politikai) viszonyok *összességükben* annyira kriminálisak, hogy ezek rendőrért kiáltanak – a rendőrség ki is száll, a legjobb nyomozó ki is deríti a rejtélyt, de persze nem az összeset. Az összeshez Maigret/Mág/Molnár (fő)hadnagy is kevés lenne.

De a megfejtés, ha viszonylagos is, ettől még érvényes. A társadalmi regény nem megszünteti, hanem magába olvasztja a bűnügyi regényt.

²⁹ Így gondolja ezt a járványt nyomon követő OST-WEST rádió bemondója is: „Kirúgja az anyja alól a létrát. Nász közben ollóval agyonszurkálja a férjét. Kidobja a feleségét az erkélyről. Egy nő elbambul, és kocsival belehajt a villamosba. Egy csapat gyalogos piros jelzésnél átgázol a forgalmon. Kötőtűvel átszúrja a kisfia agyát. Alvilági nagymenők rejtélyes halála. Ennek leharapják a mellét. Amarra rázárják a fagyasztót. Mennyi-mennyi hír!...” (Tar Sándor, *Szürke galamb*, i. m. 229.)

³⁰ Benyovszky Krisztián, *Egyenruhás madárjósok. Tar Sándor Szürke galamb című regényéről*, i. m. 93–104.

³¹ Dömötör Edit, *Nyomozás és olvashatóság. Tar Sándor: Szürke galamb*, in: *Alföld*, 2007/II., 70–84.

Borbáth Péter

Bezeg és Bazga

Bazga egy délután arra ébredt, hogy irtózatosan kolompolnak. Próbálta magát mélyebbre vajúni a vackán, csuhos pokrócokon, megpenészült szőrgombócon keresztül jutott végre a bezöldült farostlemezekhez. A biztonság kedvéért még magára húzott két gipszkartont, füleit szőrgombóccal dugaszolta be, fészkelődött, és tovább hortyogott.

Aztán mégis fölkel, lábaival kotorászott az ágy alatt, de sehol sem lelte a két lusta borzfit. Végül a sublót alatt találta meg a borzokat, azok úgy tettek, mintha meg se hallanák Bazga krákogását, mély alvást színlelve kucorogtak. Bazga felrázta őket, beléjük bújt, és kicsoszogott az odú elé.

– Bezeg, te meg mit kolompolsz, csürdítesz itten álló nap?

Bezeg még bogyószikkadás idején jött fel délről, ott ténfergett Bazga odúja előtt, és olyan ártatlan pofával bámult maga elé, hogy Bazga végül megszánta és befogadta.

– Amint lehull az első dara, én elmegyek – mondta akkor fontoskodva Bezeg, de azóta eltelt három darahullás, két kérgesedés, és most újra bogyószikkadás van, Bezeg pedig úgy tűnt, végleg ideszokott.

És mindig kitalál valamit. Mindig.

– Te Bazga, gondoltál már arra, milyen mulandó a Bazgabűz?

Bazga gyanakodva méregette a kolompot.

– Mi van?

– Egyszerűen eltűnik – kanyarította föl a szemöldjét Bezeg, és aprókat bólogatott –, próbáld csak ki, bemész az odúba, áporodott bűz van, nem is kell különösebben szaglásznod, jól

érezd magad, de mi van akkor, ha kijössz ide az odú elé?

Bazga gyanakodva nézett a felkanyarított szemöldre, a szuggesztíven dülledő szemekre.

– Mi? – böffent, de közben remegő orrcimpái mintha már a Bazgabűz nyomába eredtek volna.

– Párolog, fogyatkozik, aztán végleg elillan. Sétálsz pár órát a bükkösben, és nyoma sincs a szagodnak – markolta meg Bezeg Bazga vállát.

Bazga kifejtette magát Bezeg markából, ellépdelt a gesztenyecsoffasztó mellett, és mintha épp csak a sörtéit vakarászná, mancsával hirtelen becsusszant a hóna alá. Aztán a mart felé lépdelt, és egy újabb vakarózdó mozdulattal az orra felé közelített a manccsal. Megkönnyebbült mosoly terült szét az ábrázatán.

Bezeg már ott állt mögötte, és a fülébe sutyorgott:

– Most még érzed, mi? De emlékszel, mikor a múltkori boroglyacibálásnál a patakba csúsztál és a víz lemosta rólad a Bazgaszagot? Akkor nem akartam mondani, de a boroglyacibálás után még hetekig nem éreztem a szagodat, Bazga, hetekig – tagolta Bezeg, várt egy kicsit, amíg Bazga tekintete eléggé kiüvegesedett, és könnyedén elfordulva, mintha csak magának mondaná:

– Engem éppúgy megrémít, hogy akár egy pillanatra is elveszítsem a saját bűzömet. A legtöbben, főleg délen, bele se gondolnak, élik az életük nagy gondtalan. De tudod, mit mondok, Bazga, szerencsés vagy, óhó, nagyon is szerencsés, mert most le-

hetőséged nyílik arra, hogy az odúban megszokott kellemes áporodottságod a bükkösben, hornyosban sétálva sér-tetlenül veled maradjon.

Erre már a Bazga lábfejét melengető borzok is felkapták a fejüket. De Bazga most mintha megmakacsolta volna magát:

– Na és a patak? Na és a savas eső?

A savas eső még Tömörd nagyapát is úgy lemosta, hogy még holtában sem volt semmi szaga. A temetésére külön búzabukkukat kellett szerződtetni, hogy meg ne szólják Tömörd nagyanyát a falubeliek.

– Déliek – legyintett Bezeg, és abban a pillanatban előhúzott valahonnan egy barna szütyőt. – Idess – neonmatricás tégelyeket pakolt a narancsgombáktól pettyes rönkasztalra.

Bazga a mart mellett maradt, onnan nyújtogatta nyakát, meresztgette szemét, a két borz mindeközben laposkúszásban vitte egyre közelebb Bazgát a rönkhöz.

– Hogyha ezzel kened magad, a szagod mindig veled marad – bandzsított Bazga az orra elé tartott tégelyre – SZÖMÖRC

szagfogó, szagtartó kenec

különösen ajánlott kültéri munkálatok:

palahordás, kéreggyűjtés, boroglyacibálás

etece során.

(Gesztenyecsoffasztáskor a zöld tégelyben lévő

turbolyakenecet használjuk!)

Másnap hajnalban Bazga olyan peckesen indult a hornyos irányába, hogy még a zsurlógyíkok is félbehagyták a lapulevélhajlítókat, sárga szemekkel meredtek Bazga nyomába. Ahogy kiért a hornyos ölelte genyőte mezőre, meglazította magán a szíjakat, levakarta a taplóköszörűre tapadt

lepedéket, és olyan derűsen vigyorgott a rémült genyőtékre, mintha nem az ő nevéhez fűződne a tavalyi genyőteállomány módszeres lemészárlása.

Aznap munka közben többször elmerengett; tágult orrlíkkal pakolta a genyőtekévéket a taligába, és csak akkor szisszent fel, mikor a taplóköszörű néha odacsípte az ujját. Néha a hornyosba is felhallatszott a hegyek közt vergődő kolompszó.

Aztán negyednap hajnalra Bazga a borzokat úgy találta, ahogy előző este hagyta őket, minden zokszó, huzavona nélkül mentek, amerre Bazga akarta. Nyomát se látta a zsurlógyíkoknak, a lapulevelek fonnyadtan kornyadtak, és a bükkök, tölgyek, hornyok is mintha összebb húzták volna magukat.

Bazga mancsait összesutulva nyugtalanul járt-kelt a genyőte mezőn, végül lezöttyent a taligára. Fázott a lába. A bal borz mereven csüggött Bazga lábfején, a jobb pedig már egészen kihűlt.

Bazga aznap már nem is hordott össze több genyőtét, kézbe se vette a taplóköszörűt, fogta a borzokat és meztálláb ügetett vissza az odújához.

Türelmetlenül tappogott az odú előtt, amíg Bezeg haza nem érkezett.

Bezeg először a gesztenyecsoffasztóra kiterített borzfit vette észre, aztán Bazga tappogó, sörtés lábfejét, végül Bazga összevont szemöldökét.

Bazga most a keleti dombok felé mutatott. Az élénkbordó barkócarengetegben fakuló foltokon döccentek meg az alkonyi fények, a szikes felé eső oldalon meg mintha nyeseóval vágtak volna a fenyvesbe, kékes hasadás haladt a Csobolyó felé.

A Csobolyó olyan élettelenül sárgállott, mint máskor egy-egy kiadós savas eső után.

(...)

A híd

Időtlen idők óta csak két kiépített útról tudtak: az északi szerpentintről meg a vizenyőn átívelő pontonhídról, más hivatalos úton se be, se ki. Most azonban, hogy felperzselték a meredély menti bozótost, és a bozótos mögötti kartonerdő is elporladt a tűzben, a szakértők egy völgy fölött átívelő vashídra bukkantak.

A vashíd egészen a Kánon-hegyekig nyúlt. A korlátok, lámpák barnává rozsdásodtak, az aszfaltrepedésekből tövises ágak, penészes szivacsvirágok nőttek. Az aszfaltban talpnyomok, gyíké, ganéjé, tövises buzaré, mindenféle lények útja mélyedt az aszfaltba, a nyomok mind kifelé vezettek a hídon a völgy felett.

Kivéve egy kacska, mély harapású nyomot, az bizonytalanul haladt a néhai kartonfák irányába, aztán megtorpant, visszakacsázott a hídközépen kiépített segélyhívóig. Ott aztán szem elől tévesztették a kacska nyomot, és csak pár nappal később találták meg egy teljesen elrozsdásodott tábla árnyékában.

Akkor szóltak Bazgának, hogy megtalálták a talpnyomát, ott heverészik az árnyékban, és semmiféle hatósági felszólításnak nem engedelmeskedik. Bazga egy darabig tiltakozott, hogy ő soha életében nem járt azon a hídon, még a létezéséről sem tudott, bár azt be kellett vallania, hogy a nyomai az utóbbi hetekben egyre furcsábban viselkednek.

Így aztán néhány szakértő kíséretében kigyalogolt a táblához, de hiába kutakodtak, szaglászta körbe, sehol se találták a nyomot, sőt az aszfaltban újra csak a kifelé vezető nyomokat látták, gyíkét, ganéjét, tövises buzarét, meg mindenféle egyéb lényekét. Bazgának alá kellett írnia egy nyilatkozatot melyben elhatárolódott az illető talpnyomtól, aztán a biztonság kedvéért hazáig kísérték.

Havasi Attila

Puha Gyula így mulat a hortobágyi csárdában

Hortobágyi zöldségesné, angyalom!
Répafagyit nekem ide, hadd nyalom!
Répafagyit kelkáposzta-tölcsérben:
e kettő a legkedvesebb zöldségem.

E kettő kell a kitikkadt nyuszinak,
meg még ha kend, zöldségesné, puszit ad.
Ráadásnak száz szál répát, hadd rágom,
ha rámegey is ingem, mentém, nadrágom.

Hadd menjen rá! Kinek kell az futtában!
Úgyis elég meleg van a pusztában!
Hadd menjen rá! Kinek kell az mentében!
Ki látott már nyulat futni mentében!

Hortobágytól nem messze van Debrecen,
ott terem a bébirépa: kedvencem!
Kedvencem e nagyon finom vetemény,
mivel abban sűrűn van a vitamin.

Mivel abban hej, de sűrűn van a rost,
azt fogok én ozsonnázni hamarost;
de ráérek, míg a nap így vánszorog,
s addig itten nadrág nélkül táncolok.

Szöllősi Mátyás
Város, nélküled

Tömött autók rohannak el előttem,
miközben tudom, te máshol időzöl.
Egyre zavartabban óvom és félttem
magunkat a megfeneklett időtől.

Hasonló megszokott vonzás, akár
az elmúlt tíz évben bármikor.
Mint betonfalból sarjadó akác,
fel nőni kéne – s azt is tudni, hol.

Városunk egyszerű, mégis nehéz.
A kirakatok véznák, üresek.
A Jászain gyakorló térzenész
játékából már csak a szünetet

hallom. Cégtáblák és neonterek
gyűlnek körém, akár a rácok.
Szokatlan az, hogy mindent ismerek.
Nem mondhatnám, hogy megigézve állok.

Hisz nincs felkattintva sehol a város,
az ismerős falak is összefolynak –
és elbizonytalanodom. Irányok
változnak meg; löknek el és sodornak;

egy rozsdás állványszerkezet alatt
emberek kartondobozokban élnek.
A híd túloldalán sínen ragadt,
grafitszínű árnyék rohan a HÉV-nek.

Előttem teljes némaság borítja
az eget; festi szürkére, sivárra.
Átellenben egy laza körre hívna
egy önmagát eladni kész leányka.

Az éjszakai érkezik, megáll.
Most más megy el vele – én meg csak állok.
A forgóórán fél kettőre jár.
A körúton lakatlanok a sávok.

Megüresedett utak párolognak
vonagló és nyújtózkodó ütemben,
és minden ház megroggyan és szorong, vagy
saját árnyékától félve remeg fenn.

Látom, a város semmit sem akar
(miközben tudom, te máshol időzöl),
s én inkább ettől félek, mintsem a
magát ismét feltaláló időtől.

Lanczkor Gábor

A csupasz fekete gallyakkal szabdalt

A csupasz fekete gallyakkal szabdalt pirosság alatt
az ég csapatnyi varja
mélységében szállongva feketén kavarja
az izzó parazsat

a pernye
fölszáll és visszahull
a hidegségbe hol
épp ennyi vagy hogy nem vagy itt egy másik pokrócba tekerve.

Majdnem lemaradtam

Jegyet vettem, s egy induló vonat zaja
mellett a külső peronon azt mondtam,
jobb lenne, hogyha most elindulnál haza.
Ha egyszer mindkettőnk önérzete romokban,

nekem csak ennyi, és neked,
hogy ennek ellenére kísérsz a vonathoz.
Volt még vagy tíz percünk; leültünk egy hideg
vaspadra az expressz mellett. Te nem rám gondolsz,

mikor gyengéd vagy. Végül a dacod maradt
alpnak a gyengédséghez. S a gyengéség.
És az erő, mint új esély.
A vonatról aztán kis híján lemaradtam.

Nagy Koppány Zsolt

Amelyben Ekler Ágostra – emlékezünk

(Regényrészlet)

Aki emlékezik: Dr. Létavértessy Károly (62), Ekler Ágost anyai nagybátyja, ortopéd sebész főorvos. Nagydarab, jó étvágyú, bizalmaskodó, szereti a nőket; még mindig szép ember. De res hajába gyakran ragadnak bele fiatal lányok.

Nos, miután meglátogattuk Nagy Kerek Becsétet, de még mielőtt megnősült volna, tehát olyan bő huszonéves korában, vagány és trendi nagybácsiként elvittem az útszélre is, mert meggyőződésem, hogy a női skála egészét végig kell koppintani (és koppintatni a taknyossal) az utcalánytól a kokaint szippantó dámaig, hogy férfi váljék az emberből.

Tudja maga, hol, látom a szemén, hogy tudja, szóval pontosan ott lehúztam egy elég csinos, feltűnően szerényen öltözött és korrektül tisztának látszó lány mellé a padkára. Mondom neki:

– Csókolom a kezét, kisasszony. Hát aztán mennyi az annyi?

– Kezét csókolom – mondja a lányka, mélyen a lelkembe gázolva. – Mire tetszik így gondolni?

Ezen mindketten meglepődünk, mármint én meg Ágost, mert nem ilyen válaszra számítottunk.

– Hát... – mondom, mert tudja, az ember a feleségén kívül más nőnek elég nehezen mondja ki – ...magácskára.

Hallgat, mi is hallgatunk, az idő telik.

– Hát szóval az izé – mondom aztán határozottan.

Erre szegény kislánynak könny csordul ki a szeméből. Ezen megint meglepődünk, mert Nagy Kerek Becsénél mindig móka van, kacagás és vidámság. Persze elfog a szájalom, micsoda nehéz sors, de mindenkinek az jut, amit magának kikapar, ugye, én sem sírok a betegek fölött, főleg ha már meghaltak.

Hallgatunk még egy sort.

– Aztán hogy hívják, lelkem? – kérdezem.

– Ildikóhóhóhó... – bögi a lányka.

Ekkor mozgolódni kezdenek a bokrok, és egy közepesen öltözött, lenyalt hajú férfi jön elő.

– Bocsánat, csak egy ilyen perc – mondja nekünk udvariasan, majd gyöngéden karon fogja Ildikót és arébb mennek, de nem veszik észre, hogy hallótávolságon belül maradnak. Ágost félholt már a kínos feszengéstől, úgyhogy azt javasolja, menjünk haza. (Mindig béna volt az útszéli kurvázásban.)

– Dehogyan megyünk, fiam! – mondom neki, mert tényleg, apja helyett az apja voltam. – Csak egy kis kezdeti nehézség – biztatom, és fülelni kezdünk a párociska beszélgetésére.

– De Feri! – így a lány. – És akkor ezt így most hogy? Én ezt így egyszerűen tükre képtelen vagyok megtenni! Tudom, hogy így megígértem, de egyszerűen nem megy. Vágod, máris

hogy sírok? Hát így néz ki egy ilyen vidám escortlány?

– Édes fiam – így a Feri, kicsit idegesen –, nem lehetsz rögtön escortlány, mondtam már. Így kell kezdeni, ebben egyeztünk meg, vágod? Fél év az út szélén, és akkor majd nem érnek meglepetésként az ilyen dolgok, vágod, ahová innen így megyünk, vágod?

– De ez olyan ilyen megalázó, Ferihihihi... – zokog a lány. – Képzeld el, mit szólna anyám, ha itt látnahahaha... De nem is ez a legnagyobb baj... hanem az, hogy te, Ferikém, nem fogsz szeretni, ha az öreg muksót így leszopohohohom... Feri, nekem mindennél fontosabb a mi kapcsolatuhuhunk! Hogy az ilyen tök jól működ-jöhöhöhön meg minden!

– Jaj, dehogyis, cicamica, vágod, ugyanígy foglak szeretni, sőt, még így jobban. Meg is csókollak, vágod, megmondtam, egy ilyen kotonnal szopsz, kotonnal dugsz, nem lesz semmi baj kábé.

– Alighanem első bevetésről van szó – tolmácsolom a lelkizést Ágónak, aki zavartan babrálja a tenyerét.

– Okéhéhéhé... – sír továbbra is a kislány, de aztán összeszedi magát: – Feri, én így bízok benned, meg minden, én elhiszem neked, hogy ez egy ilyen stabil kapcsolat, meg minden, s hogy ezt így meg kell csinálni, vágod? De így egyáltalán nem érzem jól magam!

– Ugyan már, csajszi, először mindenki egy kicsit ilyen feszült!

– Micsoda? Honnan vágod te ezt? Azt mondtad, hogy így én vagyok az első, frankón!

– Jaj hát persze, vágod – hárit lazán Feri. – Nem tudom, csak úgy... vagyis így mondták nekem is kábé. A Tibiék.

– Da azébd! – szipog a lány. – Jól vad, begyeg, begdezeb a gedvedér.

De olyad jó volda, ha de izz odd voldál veleb, ézs így zorídadád gözbed a kezebed... dudod, bidd a búld héded oddhod, bigor zégrededézseb völd... az így olyad zéb völd! Veri! Dögze zeredleg!

– Én is így szeretlek, bébi. De figyi, nem maradhatok veled, tudod jól. Rontaná az üzletet, vágod, ha ott állnék melletted, vágod, s fognám a kezedet, vágod, amíg így csinálod őket, vágod? Aztán meg ezek így olyan szégyenlősek, hogy előttem így le sem tolnák a gatyájukat kábé, vágod?

Ildi igyekszik ismét összeszedni magát:

– Figyibocsinehari! De annyira izgulok... nem is tudom, hogy így akarom-e igazán...

– Már persze hogy akarod, hát a reggel is így azt mondtad, hogy tökre akarod. Én is akarom, így mind a ketten frankón akarjuk, na menj szépen kábé.

– De úgy érzem, hogy így kényszerítettél, Feri... Persze nem erőszakkal, hanem ilyen lelki terrorral, vágod?

– Mi van, baszod? Hol hallottad ezt, vágod, a *Barátok közt*ben, vagy hol?!

– Igen. Ugye nem igaz? Ugye nem kell félnem attól, vágod, hogy így kevesebb leszek a szemedben kábé? Meraz olyan ilyen töggáz lenne!

– Jaj, cica, eszem azt az ilyen csöpp kis szádat! Vágod, az ilyen nő már akkor elveszíti az ilyen értékei nagy részét, vágod, amikor így odaadja magát nekünk, férfiaknak, vágod, aha, aha, ja, ja, követel? Osztt én mégis így itt vagyok melletted, látod, figyuzod, vágod? Na, menjél ügyesen, várnak a bácsik, vágod?

– Jaj, Feri, de szeretsz? De tényleg szeretsz? Annyira izgulok... vagyis-hogy... tudod, van ez az ilyen gyomorideg meg minden. Jaj, Feri, szorítsd

meg a kezem, vazeg. Az egy ilyen tök jó érzés, vágod?

– Jól van, jól van. Na, nyomás, bébi! Megmondtam, hogy elviszlek egy ilyen jó kis nyaralásra, most mit izélsz? Menj már! Na menj, menj!

Végre odajön a lány, Feri pedig eltűnik a bokrok között. Ildi behuppan a hátsó ülésre.

– Aztán a vőlegényét hogy hívják? – kérdezem, és a tükörben ráhunyorítok, mert mindig szeretek kedves lenni a nőkkel, mielőtt jól megeresztem őket.

Nagy szemeket mereszt:

– Nahát... maga így tökre levágta, hogy a Fercsi a völcsim? Mekkora ilyen király fej maga! Hát igen, jövő nyáron

megyünk Riviérába, vágja... az egy ilyen tök felkapott trendy nyarcsyhely... az lesz így a nászutunk, meg minden, azt mondta a Fercsi, meg hogy ilyen tök jó lesz, meg tök fasza, meg tök kúl, meg tök fáni, meg minden.

– Aha – mondom megértően. – Na, ugorj, fiam, tied az első kör. Ja, mennyi is?

Feri a bokorból:

– Hát egy ilyen tízes lenne kábé. Sok?

– Sok, sok! – sikoltja Ágost kétségbeesetten, és inti, hogy menjünk.

– Ugyan, fiam – súgom vissza. – Hiszen Karcsi bácsi állja a cechet. Na, nyomás hátra, hülyegyerek! Ez még szinte szűz!

FÉNYHÍD 2.

FÉNYHÍD (RÉSZLET)

NAPKORONG

ABLAK 2.

BOLTÍVES ABLAK

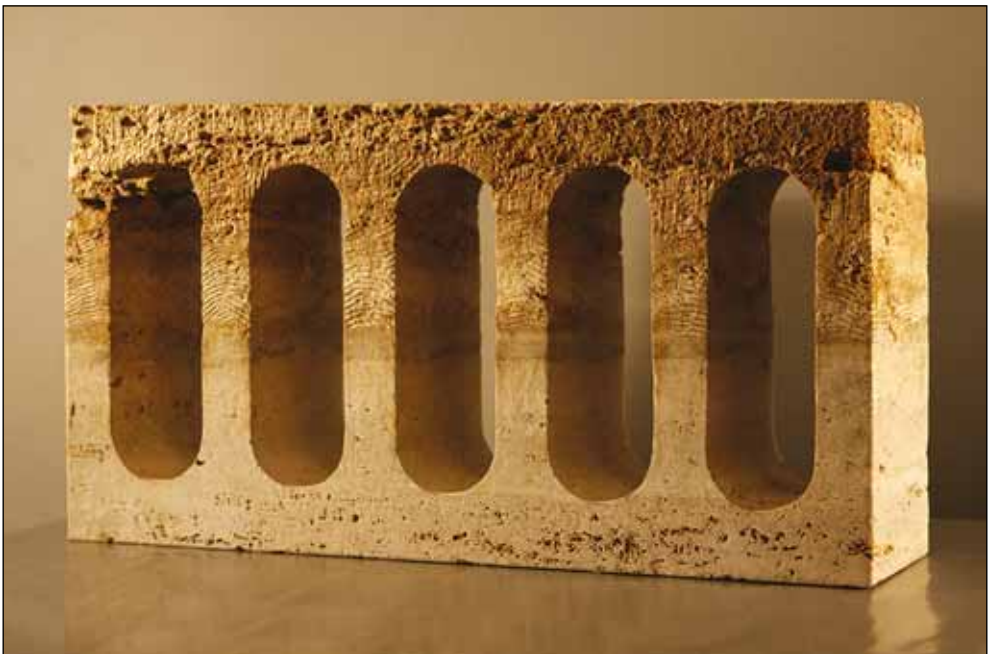
LÁNDZSAHEGY 3. (RÉSZLET)

LÁNDZSAHEGY 4.

GRÁNITHÍD

VIADUKT

„Talán nem is némák a kövek..”

A legújabb szobrászgeneráció egyik legtehetségesebb képviselője, az 1973-ban született Kontur András a budapesti Kőfaragási és Kőszobrászati Szakközépiskolában végzett középfokú tanulmányokat, és további kőszobrászati stúdiókat és gyakorlatozásokat követően, már az ezredforduló után iratkozott be a budapesti Magyar Képzőművészeti Egyetemre, ahol 2008-ban kapta meg szobrászdiplomáját. Két kitűnő mestere volt: Farkas Ádám és Karmó Zoltán. A 2009-ben Budapesten, a Múzsza Galériában és 2010-ben Sopronban, a Körmenyi Galériában rendezett önálló kiállításán az egyetemi tanulmányok alatt született műveket – köztük diplomamunkájának két szobrát – és az azóta eltelt, meglehetősen rövid idő alatt készített alkotásokat, a gyönyörű kövekbe faragott szobrait tárta közönség elé.

Napjaink művészetében a szobrászati tárgyformálás fantasztikusan összetett, szerteágazó törekvéseket felölelő művészeti tartomány, amelyben az egyéni kezdeményezéseket és a domináns irányokat legpontosabban talán a klasszikus hagyománnyal, a több évszázados történet által kikristályosodott jellemzőkkel és értékekkel teremtett viszony alapján írhatjuk le, illetve próbálhatjuk meghatározni. Viszonyítási rendszerünk alaptételei a tér, az anyag, a tömeg, a forma és a mindezeket a tényezőket átlengő, mindenütt lappangón jelen lévő idő. E szobrászat-determinánsokat rosszabb esetben ismételtetik, szerencsésebb szituációkban tovább éltetik vagy elvetik, megtagadják, módosítják, átlényegítik a második-harmadik évezred fordulóján e művészeti terep alkotói és alkotásai. Ebben a művek jellemzőit megragadni igyekvő rendszerben mérlegelven Kontur András kőből faragott és kőből alakított alkotásait azt mondhatjuk, hogy ezek a művek magától értetődően, rendkívül erős szálakkal a hagyományhoz kapcsolódnak, de úgy, hogy túl is lépnek azon, s úgy, hogy új kapukat, új távlatokat nyitnak meg a befogadó előtt. Ez a kötődés és ez az eltávolodás, ez az értékörzés és ez az értéktartomány-tágítási szándék mind a művek anyagiságában, mind megmunkálásmódjában, térszemléletében, formarendjében, tömegalakításában, mind időkezelésében vagy időszemléletében tetten érhető.

Kontur András művei különleges szépségű, változatos szerkezetű, gondosan megválogatott, a megtestesíteni szándékozott szobrászi gondolatot szolgálni hivatott, keletkezésének körülményeit és a csak évezredekben, vagy inkább évmilliókban mérhető korukat tükröztető tömbökből alakított kőszobrok: a matéria süttöi, budakalászi, hárskúti, horvát, afrikai és chilei kő. Az anyag tehát a szobrászat hajnalától napjainkig a művészeti ágazatot szolgáló anyag – ma már úgy mondjuk, hogy médium –, de a megmunkálásban, a tömegalakításban és a formaképzésben már furcsa egyediségek regisztrálhatók. A tradicionális elvétellel való, a faragással, majd a csiszolással való megmunkálás mellett Kontur András nívumként a savval való maratást, az irányított roncsolást is alkalmazza – e műveire épült az első, bemutatkozó jellegű budapesti kiállítása –, amelynek révén anyaga hol szivacszerű szerkezetűvé, hol csipkeszerűen áttörtté, fényel átítatottá válik. A kemény, zárt formák így

felbomlanak, a felületek szövevényes közegekké, puha, törékenységet és sérülékenységet sugárzó plasztikai elemekké válnak, a tér a bizonytalanságok és sejtésszerűségek terévé alakul. Mindez olyan műveken jelenik meg, amelyek sziluettje és teste szigorú geometrikus formák, a négyzet, a téglalap, a kör, a háromszög, illetve a kocka, hasáb, henger, gúla alakzataiba foglal, s amelyek felület-mezői – egymásnak mintegy ellenpontokat teremtve – hol simára csiszoltak, hol meg rusztikus, érdes megoldásúak.

Áttekinthető, ablakot, ajtót, hidat – így viaduktot – és őskori nyíl- vagy lándzsahegyet idéző a zárt körvonalakkal keretelt, a tiszta, az aprólékos részletezést kerülő formarend, amely azonban a szobrok felületén és áttöréseiben fantasztikusan érzékeny kidolgozottságú részleteket tár fel vagy rejt. A különös szépségeket reprezentáló anyag, a higgadt, nyugodt egyensúlyi helyzetekre hangolt tömeg, az áttekinthető, emblematis, emlékezetbe rögződő forma és a metaforikus tartalmakat hordozó, a szimbolikus utalásokat sűrítő gondolati tartam szerves egységbe olvad Kontur András a klasszikus értékeket és a modernitás szellemiségét ötvöző szobraiban. Hídjai, viaduktja nemcsak képzeletbeli partokat kötnek össze, hanem egyben idő-hidak is, amelyek révén korok feleselgetnek egymással, amelyek arra ösztönöznek, hogy lepillantsunk a múlt mélységesen mély kútjába. A múltidézés, a történelem előtti és a régmúlt korokra, motívumaira való motívumhivatkozások, a formautalások ugyanakkor érdekes villódzásokat keltenek a modern kor embléma-világával, dekoratív geometrizmusával, egyszerűsége törő rendjével is.

A 2010-ben Sopronban felvonultatott új, a budapesti kiállítás óta keletkezett műveket magában foglaló műegyüttes alkotásai a korábban kirajzolódó törekvések továbbvivői: az újabb munkák esetében is hallatlanul fontos az anyag megválasztása, a finom színárnyalatokban játszó, kemény kőből való megformálás, és továbbra is a művek atmoszféráját, auráját meghatározó formai jellemző az alapformákban való gondolkodás: a kör, a négyzet, a hasáb hangsúlya. Ám nem hivatkozhatunk a minimalisták szikár rendjére, a geometrizmus kérlelhetetlenül szigorú szellemiségére, mert a redukált forma itt nem végeredmény, nem lezárás, nem végcél, hanem valami oldott, finom részletekben játszó jelenségvilág megnyitása. A kör-alakzat, a körben megjelenő négyzet és a négyzetben megjelenő kör csak mintegy ürügy egy kemény, határozott kontúrokkal keretelt világból való kilépésre, ahol inkább az érzékenységek, a finomságok, a bensőségességek uralkodnak. Az élére állított kőkorongok kapcsán – mint amiként a korábbi nyíl- és dárdahegyeket idéző, az ablak- vagy az ajtó-formákra rímelő kompozíciók esetén is – most sem nehéz felfedezni a szimbolikus utalásokat: ez esetben a napkorongra való hivatkozást, vagyis e művek sokszorosán mélyebb tartalmúak és jelentésgazdagabbak, mint azt a geometrikus alakzatok rideg minimalizmusától remélhetjük. A jelentés-telítettség mellett azonban ugyanilyen fontos szoborjellemező, ugyanilyen lényeges formai tényező a leheletfinom rezdülések által vezérelt, érzékeny plasztika: az összefogott formarendben a felületek hullámozása, a körvonalak megbontása, a lágyan futó homorú és domború testhatároló palástok íveinek együttjátszása. A higgadt, nyugodt rendszerben fantasztikus erők szunnyadnak, feszültségek rejteznek, dinamikus mozgások éledeznek. És a nagy, végső soron egységes, de ugyanakkor változatosságokban tündöklő felületet egyszer csak megnyitja

egy parányi, vagy hosszú, keskeny áttörés, mintegy negatív plasztikai hangsúlyt, fókuszot teremtve.

Szakál Ernő – az egykori kitűnő kőfaragó, szobrász és restaurátor, aki mindent tudott a kövekről, és számos középkori magyar kőemlék megmentésében és rekonstrukciójában vállalt oroszlánrészt – *A kőfaragók műhelytitkai* című könyvében foglalta össze a kőről, a kőmegmunkálásról, a régmúlt korokból fennmaradt kövekről megfogalmazott, alapvetően a mesterségre, a kőfaragásra koncentráló megfigyeléseit és szakmai tanulságait. Könyvének bevezetőjében költői ihletettséggel jegyezte fel: „Talán nem is némák a kövek, főként azok, melyeket az ember alakított, mert Victor Hugo képzeletében ezek átvesznek valamit az ember lényéből, és úgy tűnik, hogy egy szobor néz, egy torony figyel, egy palota pedig gondolataiba zárkozhatott. Antoine de Saint-Exupéry úgy tudja, hogy minden kő csupa érdesség, keménység, konok nehézkedés és áthatolhatatlan sűrűség: ám amit belőle nyerhetünk, a szobor vagy templom, egészen más valami.” A tudós kőfaragó érdekes fizikai tulajdonságokra is felhívta a figyelmet. Megállapította például, hogy a napsütésben a fekete gránit 65 fokra melegszik fel, míg a fehér márvány ennek körülbelül a felére, 33 fokra, és ennek kapcsán megjegyezte, hogy ezáltal a fehér márvány emberibb. S feljegyezte azt is, hogy „Az egyenletes kristályú, minden más anyagtól mentes fehér márvány a nemes anyagok között is arisztokrata, sznob. Enyhén színezett fajtái rokonszenvesebbek, még a szobroknál is, függetlenül az egyes kristályok nagyságától.” Nos, e tanulságokat megfontolva kell vizsgálnunk és szemlélnünk a fiatal kőszobrász, Kontur András alkotásait is, és nemcsak azért, mert egy-egy művén a Szakál Ernő által oly nagyra becsült és szeretett régmúlt korok művészetét is megidézi, mint példának okáért a *Rózsablak* című alkotásán, hanem a kőanyag szeretete, kultiválása és a kő hallatlan gondos, igényes kivitele, megmunkáltsága miatt is.

A modern kor szobrászata a közelmúlt évtizedeiben megújított mindent: az anyagot, a technikát, a műnemet és a műformát, a térbe helyezést, a funkciót, a kifejezést, a jelentést és a jelentőséget is. Már régen érvényét veszítette a régi szobrászat-fogalom, amely hosszú évezredek, évszázadokon át kizárólagosan a szilárd anyagba foglalt, térbe helyezett plasztikus emberalak-megjelenítést vagy állatábrázolást feltételezte. A hulladék-szobrok, a talált tárgyak, a kérészetű installációk és térberendezések, a látszatok szférájában rögzített objektivizációk, a gondolat-konstrukciók, a mozgó (esetenként önmagukat felszámoló) objektumok, a legkülönbözőbb média-kompozíciók korában azért szerencsére még vannak olyan szobrászok, és feltűnnek az új nemzedéket képviselő fiatal szobrászok is, akik a klasszikus szobor- és szoborkészítő eszmények és módszerek szellemében is korszerű, a korrallal együtthangzó, egyedi és ismeretlen szépségeket tükröztető alkotásokat készítenek. Kontur András különös sugárzású, az anyag-varázsokat, a megmunkálás-fortélyokat, a forma-leleményeket és a tartalmi mondandókat harmonikus egységbe foglaló, érvényes művészeti üzenetű érlelő művei reményeinket éleszthetik: a progresszív, a hagyományt a szemétkosárba hajító kezdeményezések mellett a hagyományaihoz hű, a tradícióit továbbéltető szobrászat is fantasztikus szobormű-világok sejtelmességekben játszó, bizonyosságokkal kecsegtető dimenzióit teremti meg.

Wehner Tibor

Havasi Attila

Appendix a Petőfi-életrajzhoz

(Részlet)

Hősünk neve ez: Petőfi Sándor. Bele kell nyugodnunk, hogy az élet valószerűtlen és igen ritkán alkalmazkodik irodalmi elképzeléseinkhez. Akárhányszor a legkülönösebb dolgok a legátlagosabb emberekkel történnek, azokkal, akik mindenestül, összes tartozékaikkal, nevükkel, múltjukkal, sőt szűkebb környezetükkel együtt az unalomig hasonlítanak egymáshoz, mintha klónozva lennének. A telefonkönyv manapság tele van Petőfi Sándorokkal, kiknek szolid polgári sorsa nem nyithat tért szabadságnak és szerelemnek, őket gondolatok nem bántják, s a kritikusok rosszindulatát hírből sem ismerik.

Petőfi csatában halt meg. Amikor a hadrend felbomlott és a sereg megmaradt része hanyatt-homlok menekült a közeli Csendes-óceán felé, ő szembefordult üldözőivel, a szovjet tengerészgyalogosokkal, hátát egy akácának vetette, és egy szál kardjával utolsó leheletéig küzdött. Hét szovjet tengerészgyalogost levágott, de végül – több súlyos sebből vérezve, ágyúgolyótól megtört innal, térdel – elesett. Utolsó szavai ezek voltak: „Megölhetek, hitvány zsoldosok, és megszűnhetik dobogni szívem, de az eltiport szabadság sírhalmán lánglelkem örökké lobogni fog. Vive la république!” (A feljegyzés nem hiteles.)

A nemzetközi hadifogolytáborban Petőfi jelenléte táplálta a reményt a legyöngült és végsőkig elkeseredett magyarokban. De a többiekben is. Reggelente a barakkban elszavalta *Francia fogoly* című költeményét. Mindannyiszor halálos csendben hallgatták, még azok is, akik nem értették. Ez a vers zengett a fülükben egész nap, miközben a közeli mocsár feltöltésével foglalkoztak, és éjjel is, midőn a mocsár feltöltéséhez a követ törték.

Petőfi Sándor eltűnése előtti utolsó napjait barátja, Jókai Mór balatonszársoi nyaralójában töltötte. Egy ködös reggelen látták utoljára, amint gyors léptekkel a vasúti sínek felé halad. Jókai kertésze aznap korán kelt, s éppen a díszkukoricákat ápolta. Ő úgy emlékszik vissza, hogy az agg költő kalap és nyakraváló nélkül, lobogó ősz üstökkel, zavart tekintettel sietett ki a főálléra nyíló kapun. Az ebédnél még senkinek sem tűnt föl a hiánya. Azelőtt is gyakorta előfordult, hogy napközben nem jött haza. De amikor másnap reggel sem jelentkezett, keresni kezdték. Három nap múlva egy vízbe fúlt férfi holttestét sodorta partra a Balaton. A hullát nem sikerült azonosítani, de nagyon valószínű, hogy nem Petőfié volt; a rendőrségi szakértő, bizonyos dr. Ternyei szerint jóval fiatalabb, körülbelül 26-27 éves lehetett.

Röviddel ezután különféle történetek kaptak lábra Petőfivel kapcsolatban. Több ál-Petőfi is megjelent, őket azonban többnyire aránylag könnyű volt leleplezni. Egy ember például, aki szálás, izmos termetével, hosszú ősz hajával megszólalásig hasonlított az eltűnt költőre, s ráadásul minden versét, sőt prózai műveit is kívülről fújta, azzal árulta el magát, hogy nem tudott máriásozni

– holott Petőfi, ha tehette, mindig örömmel és ötletesen játszotta ezt a kedvelt kártyajátékot. A történetek közül jó néhány apáról fiúra szállt, és különféle változatokban máig őrzi őket az emlékezet. Hogy a valósághoz mennyi közük van, nos, ez érdekes kérdés, de nem a mi feladatunk megválaszolni.

Petőfi nem halt meg a csatában, hanem rabszíjra fűzve Szibériába hurcolták. A hónapokig tartó gyaloglásban sok fogoly elpusztult, de ő néhány társával együtt életben maradt. A következő év tavaszától egy Szemipalatyinszk melletti nagy gyűjtőtáborban raboskodtak. Éjjel követ törtek, nappal pedig egy korábban feltöltött mocsár területén – ők úgy tudták – valamilyen erómű építkezésén dolgoztak. A lágerben mindenféle náció képviseltette volt: elfogott csecsen felkelők, különböző nemzetiségű politikaiak, a legutóbbi afganisztáni háború hadifoglyai, szerecsenek, sárgák és fehérek a csendes-óceáni hadjáratból és így tovább. A köztörvényesek számítottak a tábor arisztokratáinak. (Bár valódi főnemesek is voltak ott, két lengyel gróf: ők mindig a legnehezebb munkát kapták, ennek ellenére mindketten túléltek a fogságot. Később állítólag Litvániában nyitottak éttermet, amely a fordulat előtti években ellenzékiek ismert találkozóhelye lett. Ez azonban nem tartozik szorosan a tárgyhoz.) A rablók és gyilkosok érintkezettek a külvilággal; közülük kerültek ki a fegyencek közvetlen felvigyázói, akiknek kevesebbet kellett dolgozniuk és szabad volt kegyetlenkedniük a többiekkel. Közöttük is voltak azért rendesebbek, például egy fiatalember, akit tíz év kényszermunkára ítélték, mert baltával agyonvert és kirabolt két öregasszonyt. Vele sokat beszélgetett Petőfi – a fogságban elég hamar megtanult oroszul –, és később kapott tőle könyveket is, amelyeket a felesége, egy szomorú szőke nő hozott időnként. A foglyoknak ugyan elvileg tilos volt az olvasás, de az őrök megfelelő ellenszolgáltatásért – például a parancsnokságnak szóló heti jelentések írásba foglalásáért – eltekintettek az ilyenkor szokásos büntetéstől, az amúgy is szűkös fejadag megvonásától. Ámbár nehezen hihető, hogy Petőfi efféle jelentéseket írt volna, hiszen bármennyire jól beszélte is a nyelvet, az ilyen iratokban alkalmazott hivatali zsargont bajosan sajátíthatta el a lágerben. Másrészt elég merész feltételezésnek látszik, hogy a soha meg nem alkuvó forradalmárból, holmi engedményekért cserébe, egyszer csak besúgó lett volna... Annyi azonban valószínű, hogy Petőfi a fogságban is foglalkozott irodalommal, és több egymástól független tanú szerint eredetiből magyarra fordította Puskin Alexander *Jevgényij Anyégin* című verses regényét. A fordítás sajnos elveszett.

Az erómű építkezésén dolgozók közül sok embernek kihullottak a fogai, sorvadni kezdett a húsup, és hamarosan meghaltak. Az építkezés mégis túrhatóbb munkának számított, s a rabok, ha lett volna választásuk, az éjjeli kötörés helyett is inkább építkeztek volna. Ennek számos oka volt: nappal dolgozni az építkezésen, ez aránylag változatos munkát jelentett, és fizikailag sem volt annyira megterhelő, mint a másik. Az ilyesmi igen sokat számított, mivel a fejadag alig biztosította a rabok napi energiaszükségletét. És nem utolsósorban: könnyebben meg lehetett szokni. Sokan akartak is, de csupán néhányuknak sikerült. Petőfi feltehetőleg szintén próbálkozott; nem tudni, milyen eredménnyel. Talán lelőtték menekülés közben, talán elfogták és egy másik táborba szállították, de az is lehet, hogy ugyanoda került vissza, csak a láger másik részébe, a csecsenek vagy a szerecsenek közé. Mindenesetre azok, akikkel azelőtt érintkezett, nem látták többé. Az sem zárható ki, hogy éhezve-bujkálva

bár, de lejutott délre, Afganisztánba, ahol a brit, illetve amerikai ellenőrzés alatt álló területek kezdődtek.

A tábor vidékét éjszakánként elég gyakran rázta meg egy-egy földrengés. A rabok eleinte nem tudták, de az örök sem, hogy ezek eredetét a közelben zajló föld alatti atomkísérletekben kell keresni. Csak amikor '53-ban, Sztálin halála után fokozatosan folszámolták a lágert, akkor derült némi fény a dologra. A köztörvényes bűnökért elítélteket elvitték máshová, a hadifoglyokat és a politikaiak egy részét elengedték. Néhányan ott maradtak a környéken, és az időközben teljesen elkészült atomerőműben dolgoztak. Mások elmentek, amilyen hamar csak lehetett. A kísérletek állítólag a mai napig folynak; az atomcsendegyezmény óta persze ismét csak titokban.

E számunk szerzői

- Artzt Tímea** (1977) – magyartanár, Monor
Bánki Éva (1966) – író, műfordító, egyetemi oktató, Budapest
Bérces Ádám (1984) – alkotó, Budapest
Bige Szabolcs Csaba (1937) – nyugdíjas orvos, Püspökladány
Borbáth Péter (1980) – író, Budapest
Borbély András (1982) – író, költő, kritikus, szerkesztő, Budapest/Gyergyóremete (Románia)
V. Buzás Andrea (1963) – szellemi szabadfoglalkozású, író, Budapest
Dobai Bálint (1983) – költő, köztisztviselő, Budapest
Fábián Erika (1970) – filmpedagógus, forgatókönyvíró, Budapest
Fekete Anna (1989) – Bécsben tanul, Komáromban él
Gajdos Ágoston (1987) – egyetemi hallgató, Debrecen
Gutai István (1950) – könyvtáros, Paks
Havasi Attila (1972) – költő, műfordító, Budapest
Hétfvári Andrea (1975) – költő, író, könyvtár- rostanár, Budapest
Horváth Viktor (1962) – író, műfordító, Pécs
G. István László (1972) – költő, műfordító, tanár, Budapest
Karay Katalin (1881) – képzőművész, Budapest
Kiss Viktória (1982) – recepciós, Siófok
Kondor Péter János (1978) – író, Budapest
Kontur András (1973) – szobrászművész, Budapest
Korpa Tamás (1987) – költő, szerkesztő, Szendrő
Kovács Imre Attila (1956) – író, irodalmár, Bodajk
Kránicz Gábor (1978) – PhD-hallgató, irodalomtörténész, Siófok
Lakatos Mihály (1987) – egyetemi hallgató, költő, Mende
Lanczkor Gábor (1981) – író, költő, Szeged
Lang Ádám (1984) – egyetemi hallgató, Győr/Budapest
Lukács Marianna (1972) – pártfogó felügyelő, Budapest
Mészáros Márton (1977) – irodalomtörténész, tanársegéd, Gödöllő
Molnár Illés (1981) – költő, kritikus, újságíró, Budapest
Nagy Koppány Zsolt (1978) – író, Budapest
Payer Imre (1961) – költő, irodalomtörténész, szerkesztő, tanár, Budapest
Póth Edit (1950) – óvónő, Komló
Samu János Vilmos (1977) – tanársegéd (Szabadkán), Zombor (Szerbia)
Székely Szabolcs (1983) – költő, Budapest
Szigeti Csaba (1955) – irodalomtörténész, egyetemi oktató, Budapest
Szöllősi Mátyás (1984) – költő, író, szerkesztő, Budapest
Tolvaj Zoltán (1978) – költő, műfordító, Budapest
B. Tóth Klára (1955) – szellemi szabadfoglalkozású képzőművész, Budapest
Urbán Péter (1979) – újságíró, PhD-hallgató, Érd
Vida Gábor (1968) – író, szerkesztő, Marosvásárhely (Románia)
Vincze Anna (1981) – költő, Budapest
Wehner Tibor (1948) – író, művészettörténész, Budapest

Kránicz Gábor

Irodalomtudomány mint az irodalomtörténet provokációja

Az irodalomtudomány hazánkban egyre rosszabb hírbe került s nem is ok nélkül; e tiszteletre méltó diszciplína és annak jeles képviselői ugyanis arra a következtetésre jutottak, hogy elegendő elméleti alap áll rendelkezésre egy, az irodalomtörténettel szembeni offenzíva kivitelezésére. Így született meg *A magyar irodalom története* című tanulmánykötet (avagy kézikönyv, esetleg kísérleti munka?), amelynek végül sikerült elérnie, hogy az az olvasó, aki eredetileg az ostromlókkal érkezett, végül mégis az ostromlottakkal szimpatizáljon, miközben az offenzívában részt vevő külföldi segédcsapatokról kiderült (bármennyire is beváltak más „nemzetek” irodalomtörténeteinek megírásánál), hogy korántsem ismerik a hazai terepet, melynek következtében esetleges későbbi bevetetőségük is kérdésessé vált. A kétes eredményeket felmutató ostrom után hamarosan bekövetkezett a vezérkar elszámoltatása egy konferencia, vagy inkább tanácskozás (a műfaji kérdések nem voltak erősségei ennek a hadjáratnak) keretében (erről ad számot az *Irodalom a történelemben – irodalomtörténet* című kötet). Az így kirajzolódó kép végül tökéletes látéletet biztosít irodalomtudományunk jelenkori állapotáról. A kötet négy szekcióülés rövidebb-hosszabb hozzászólásait, majd az ezeket követő vitát tartalmazza (az itt elhangzott véleményeik közléséhez azonban *A magyar irodalom története*inek főszerkesztői nem járultak hozzá, ezért a leleményes olvasónak az ő nézeteiket a viszontválaszokból kell kikövetkeztetnie, mely körülmény kifejezetten befogadás-központúvá teszi e viták értelmezését). A tanácskozást természetesen már rengeteg olyan kritikai reflexió előzte meg, amelyek nem sokkal *A magyar irodalom története*inek kiadását követték. Mindezek hol a történetek nemzeti jellegének hiányát, hol egyes szerzők figyelmen kívül hagyását, hol pedig a szerkesztés folyamatában és koncepciójában bekövetkező hibákat említették fel a háromkötetes művel kapcsolatban. Az itt tárgyalt kötet ezzel szemben némileg már árnyaltabb képet közöl e problémáról. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy a legtöbb kritikus éppen azt veti a szerkesztők szemére, hogy a szöveg pontosan olyan funkciót akar betölteni, mint elődei. A három kötet azonban nem csupán külsőségeiben hasonlít egyik megtagadott őséhez, hanem azáltal is, hogy lehetőséget ad egy sajátos ideológiai olvasat megkonstruálására.

A magyar irodalom története mindenképpen létrehoz egy olyan kánont, amelyben fontos alkotók nem jutnak kellő szerephez. A hozzászólók jelentős része ezért pont azokat a szerzőket sorolja fel, akik nem kerültek be a kötetekbe, mint például Berzsenyi Dániel (Thimár Attila: *Hol maradt el Berzsenyi?*), Dsida Jenő (Pomogáts Béla: *A kisebbségi magyar irodalom helye a magyar nemzeti irodalomban*). Görömbei András és Papp Endre az úgynevezett „nemzeti” (Papp Endre: *„Rút sybaríta váz”*), míg Bertha Zoltán a határon túli irodalom figyelmen kívül hagyását veti a szerkesztők szemére (Bertha Zoltán: *Kisebbség*

és modernség). A „kritikák” éppen a köteteknek e szerzőkről való hallgatását értelmezik sokatmondónak, mert e tanulmánykötet mégis arról beszél a maga 134 önálló szolamán, hogy mit is nevezünk ma magyar irodalomnak (miközben a hiányokból arra a következtetésre is juthatunk, hogy mit nem). A *magyar irodalom története* digitális változatának, a *Villanyспенótnak* egyik előszóírója még a tanácskozás előtt megjelent negatív kritikákra reflektálva ezzel szemben úgy olvassa Szegedy-Maszák Mihálynak a kötetek elé írt előszavát, hogy „A magyar irodalom története” úgy hoz új, sokféle, de hatásukban egynemű elemekből föllálló elvi rendszert a magyar irodalomtörténet-írásba, hogy nem jelöl ki kánont.” Az egyneműség azonban itt is valamiféle mértéket jelöl, mely alapján ezeket a szövegeket kiválasztották. Valakinek a mellőzése mögött ezenkívül még akkor is értékítéletet lehet sejteni, ha mindez nem a magyar irodalom történetét feldolgozó nagy elbeszélés, hanem a magyar irodalom szinkronikus vagy diakronikus metszetét bemutatni akaró tanulmánykötet esetében következik be. A nyomtatott könyvben ugyanis egyes szövegek mindig mások elé fognak kerülni és a terjedelmi vagy egyéb okok miatt az is előfordulhat, hogy bizonyos szerzők kimaradnak. A kötetek kiadása után pedig mindez véglegesnek tűnik (különös tekintettel arra, hogy az előszó nem reflektál érdemben e problémára). Kérdéses, hogy az álláspont, amit a szerkesztők képviseltek, megvalósítható-e egyáltalán könyv formátumban, vagy ez már eredetileg is „csak(?)” egy digitális adatbázis keretein belül képzelhető el (állítólag Horváth Iván vezetésével már készül is egy ilyen, de jelenlegi állapotában elég messze van attól, amire használni lehetne: még mindig a könyv digitális változata, és korántsem tágította a benne foglalt szerzők „kánonát” a „végtelenségig”). A *magyar irodalom története*inek célkitűzései lehetséges, hogy csak abban az esetben valósíthatóak meg, ha a könyv formátumban publikált szövegeket a digitális adatbázis papírkidadásának tekintjük. A hiányok így kiküszöbölhetőek lennének, mert nem jönne létre olyan „kánon”, amely „lezártságában” különböző ideológiai szándékokat feltételezne. Lehetőség nyílhatna olyan fejezetek megírására is, mint amit például Bitskey István hiányol a reformáció magyar bibliafordításával kapcsolatban (Bitskey István: *Irodalom, történelem, értékszavar. Jegyzet a „Háromkötetes” kora újkori anyagáról*), vagy amire Papp Tibor mutat rá a magyar avantgárd irodalom esetében (Papp Tibor: *Avantgárd szemmel irodalomtörténetekről*). Mind ez ideig azonban a *Villanyспенótnak* sem szaporodtak el azok a tanulmányok, amelyek az itt felemlgetett hiányokat pótolnák. A hozzászólók ezenkívül e hiányokból kiindulva a kötet használhatóságát is problematikusnak találják, amit szintén korrigálni tudna a digitális kiadás. Egy szerzőhöz tartozhatna például egy általánosabb, leginkább a pályaképet bemutató írás, ami mellé olyan tanulmányokat lehetne rendelni, amelyek különböző nézőpontból mutatnák be írásait. Így *A magyar irodalom története* akár kézikönyvként is megállná a helyét. Egy ilyen szöveg a szerkesztőket is megkímélné attól, hogy olyan tanácskozáson vegyenek részt, amely egy lezárt szöveg kárhóztatásáról szól. Ehelyett a konferencia után a kritikáknak megfelelően korrigálhatnák a rendszert. Ebben az esetben talán valóban bekövetkezhetne az a paradigmaváltás, amit e kötetek ténylegesen képviselni akartak.

A *magyar irodalom története* azonban ennél sokkal mélyebb problémákat is felvet. A „tanácskozáson” sok szó esett az irodalomtörténet-írás kapcsán az úgynevezett „nagy elbeszélések” jelenkori megkérdőjeleződéséről, melynek értelmében

már nem beszélhetünk a magyar irodalom történetéről, hanem csak történeteiről. A „tanácskozás” legjelesebb és „legelőremutatóbb” felszólalásai éppen ezért nem azok, amelyek csupán a hiányzó személyek listáját sorolják fel, hanem amelyek az irodalom elbeszélhetőségének lehetséges formáit vizsgálják. Imre László például a műfaj-történeti megközelítést javasolja (Imre László: *Rendszer, módszer és időtállóság – egykor és ma*), míg Gintli Tibor olyan narrációs technikákat említ (párhuzamos történetek, időrendet felbontó narráció, egymást megkérdőjelező elbeszélések), amelyek valóban lehetővé tették volna annak a töredezett örökségnek a bemutatását, amit az előszó tűzött ki célul (Gintli Tibor: *A megszakított elbeszélés lehetőségei*). Kulcsár Szabó Ernő egyrészt a fejlődés fogalmának problémájára mutat rá az egyik főszerkesztőnek, Veres Andrásnak a megjegyzésére reflektálva, aki a kötetek történeteit többféle fejlődési modellhez köti, másrészt arra is felhívja a figyelmet, hogy egy „hiteles” elbeszélés megírása nem egyenlő azzal, ha megsokszorozunk valamit, amiről nem tudjuk, hogy micsoda. Ugyanakkor visszautasítja azokat a kritikákat, amelyek állítása szerint a kézikönyvnek egy XIX. századi nemzeti paradigma felől rónak fel hibákat (Kulcsár Szabó Ernő: *Irodalomtörténet – folyamat nélkül?*). Ezeknek a megjegyzéseknek azonban szintén nehezen adható „hittel”, mivel olyan gondolatokat tartalmaznak, amiket már az egész projekt kezdetekor meg kellett volna vitatni. Ugyanez érvényes egyébként az egész „tanácskozásra”, mivel az itt elhangzott vélemények – s különösen a most említettek – arról beszélnek, hogy miként kellene egy olyan irodalomtörténetet megírni, ami megfelel a jelenkori tudományos paradigmának, miközben a helyzet fordított, mert valami itt már megíratott, amihez többek között ők is a nevüket adták (erre a problémára egyébként maguk az előadók is reflektálnak). A tanácskozás így ténylegesen egy sikertelen ostromot követő haditanácsra emlékezteti az embert, amelynek éppen az a legfontosabb tapasztalata, hogy a haditanácsokat az ostrom megelőzően kellene tartani. Természetesen mindez nem minősíti az említett személyek által írt és elmondott gondolatokat, hanem csupán megkérdőjelezhetővé teszi. A felszólalóknak e csoportja azonban másrésztől sikeresen elbeszél a többiek mellett, mivel az ő problémafelvetésük nem a „mi a magyar irodalom”, hanem a „miként lehet egy történetet elbeszélni” kérdés körül forog. Az első esetben tudjuk, hogy miről beszélünk, de nem vetünk számot azzal, miként kellene, míg a második esetben bár tudnánk, de nincs miről beszélnünk.

A *magyar irodalom történetei* – ahogy ezzel kapcsolatban a főszerkesztő is fogalmaz – olyan történeteket tartalmaz, amelyek különböző (tudományos) nézőpontokból közelítik meg a magyar irodalom egyes alkotóit. A magyar irodalom történetének egy üdvtörténeti jellegű nagy elbeszélésként való színrevitele azért nem lehetséges tehát, mert teret kell engedni a különböző tudományos nézőpontoknak. Bojtár Endre kritikája helyesen mutat rá e nézet problematikusságára: „A magyar irodalom történetének töredezettsége ilyenképpen mintha nem annak tényleges időbeli és földrajzi, illetve társadalmi töredezettségéből adódna, hanem abból, hogy a különböző felfogású értelmezők a hagyomány mely részét érdemesítik figyelemre.” Ha komolyan szemügyre vesszük azt a hagyományt, ami a magyar irodalom alapját képezi, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy ez már eleve történetek sokaságára hullik szét. Nem csupán a kötet szerzőinek (tudományos) nézőpontjai különböznek, hanem a vizsgált szerzőké is. A „mit” kérdésében benne foglaltatik többek között az irodalomtörténet-írás hagyományával és ennek

olyan változásaival való szembesülés is, mint amilyen például a magyar irodalom szükségszerű strukturális változása Trianon után. Ennek megfelelően az első kötet előszavában is említett különböző célelvűségek nem csupán az egyes tanulmányírók sajátos megközelítési módjaiban érhetőek tetten, hanem a különböző történetek már eleve jelen vannak, és ezzel összefüggésben sajátos sokszínűséget biztosítanak a magyar irodalomnak. A *magyar irodalom történeteiből* éppen ezért lehet hiányolni például a határon túli magyar irodalmak, vagy a XVI. és XVII. században a protestáns és a katolikus irodalom különböző célelvűséget képviselő történeteit és ezek egymásra vonatkozását. Valójában tehát nem egy, hanem sok különböző történetről írhatnánk különböző történeteket. Rejtő Jenő például ebből a szempontból helyesen került a történetek közé. A *magyar irodalom története* elsődleges problémája tehát abban ragadható meg, hogy homogénnek feltételezi azt a hagyományt, ami eredetileg heterogén, és önmagában arra kényszeríti az irodalomtörténet íróit, hogy ennek megfelelő összefoglaló munkát írjanak. A főszerkesztő előszavában a határon túli irodalmakra való utalásban jelenik meg e homogenizáló törekvés, amikor úgy beszél e jelenségekről, mint ha valamilyen oknál fogva nem a magyar irodalom története közé tartoznának: „A magyar irodalom története néhány, a mai államhatárokon túli irodalommal is foglalkozik. Ennek a területnek a megítélése azért nehéz, mert az erdélyi, felföldi, délvidéki vagy akár nyugati magyar irodalom művelőire is vonatkozik az a szomorú igazság, amelyet Belting így összegezett: »A szórvány nem a saját területén él, és reménytelenül keresi saját azonosságát« (Belting 2003, 73).” Nem éppen az azonosságkeresés e módja miatt válhatnak ezek az irodalmak a magyar irodalom alternatív történeteivé? Papp Endre helyesen tételezett fel e kötet előszava és Babits Mihály *Az európai irodalom története* című művének gondolatmenetében némi hasonlóságot. Babits ténylegesen szembeállította egymással az egyetemes értékeket képviselő világirodalmat a helyi érdekeket képviselő nemzeti irodalmakkal. Förköli Gábor Babitsnak egy a határon túli irodalmat taglaló esszéje nyomán (*Európaiság és regionalizmus*) a következőképpen fogalmazza meg ezt a problémát: „Félti ugyanis az erdélyi irodalmat attól, hogy képviselői a kisebbségi sorssal takarózva leszállítják írásművészetük színvonalát, s világirodalmi szemszögből nézve érdektelen problémavilágukkal kizárják magukat az európai irodalomnak abból a folyamatából, amelyet ma kánonképződésnek neveznénk.” Nyilvánvaló azonban, hogy másként kell megítélnünk e problémafelvetést, ha valaki ezt 1930-ban, és másként, ha 2007-ben teszi meg, és megint más a helyzet, ha valaki az európai irodalom történetét akarja megírni és nem a magyar irodalom történeteire ír előszót. Az irodalom történeteinek megírásakor mindig szem előtt kell tartani a különböző irodalmi hagyományokra való rákérdezésben megjelenő ellentmondást, amit Kulcsár Szabó Ernő a következőképpen fogalmazott meg a Babits-émlékév kapcsán: „Képes-e az irodalomtudomány arra, hogy az irodalmiság reflexiók tudata gyanánt élő hatáspotenciált hívjon elő egy »szótlan-
nak mutatkozó« klasszikus hagyatékából? És egyáltalán: indokolt és valódi-e ez a hatástörténeti elcsendesedés – vagy csupán látszata egy élő kérdésekhez kapcsolódni képtelen örökségnek, mellyel szemközt inkább mai irodalmunk véti el az új önmegértés lehetőségeit? Akárhogy is van, Babitsról szólni ma aligha lehetséges e dilemmák megkerülésével.” Ugyanezt a dilemmát mindazokkal a történetekkel kapcsolatban megfogalmazhatjuk, amelyek kimaradtak A *magyar irodalom tör-*

téneteiből. Csak a befogadó nézőpontja nem elég: olyan modellt kell érvényesíteni az irodalomtörténet-írásban, ami nemcsak e befogadás, hanem a hagyomány heterogenitásának fokozottabb mértékben való szóhoz jutását is engedélyezi.

A *magyar irodalom története* azonban nem Babits munkájával vagy a nemzeti irodalomtörténet-írással vagy *A magyar irodalom történetével* szemben jött létre, amelyek amúgy is elég nehezen illeszthetők be egy „fejlődési” sémába, hanem egy olyan irodalomtörténet ellendiskurzusa, amely valamilyen szinten mindhármát egyesíti. Ennek megfelelően először létre kellett hoznia nem csupán egy homogén hagyományt, hanem homogenizálnia kellett a hazai irodalomtörténet-írás folyamatát is (többek között szinte egyenlőségjelet téve a nemzeti és a marxista irodalomtörténet közé). Létre kellett hoznia egy olyan fikatív nem nemzeti, nem marxista és nem az európai irodalom történetét megírní akaró teleologikus irodalomtörténetet, amelyet végül *A magyar irodalom története* felszámolhat. Ennek fényében e három kötet érdemben sem a „hogyan”, sem pedig a „mit” kérdésére nem tudott felelni, miközben látszólag mindkettőnek teret adott. Ha lehet hinni annak a folyamatnak, ami jelenleg a szemünk elé tárul (hiszen most az látjuk, hogy egy könyv megjelenése megelőzte a tulajdon megírhatóságáról szóló tanácskozást), akkor annak a szövegnek, amit *A magyar irodalom története* felszámolt, nemsokára meg kell jelennie.

Payer Imre

Pattanni, hullni

Valami lábteniszben rúgva
Erre és arra, labdaként,

Vártam, mi lesz, lesz-e lesz s múlva.
Előre-vissza. A már, a még.
Mit ad adódó helyzet épp:
Pattanni bentre, hullni túlra.

Partvonal ingó egyensúlya.
Mint celluloidon a kép.
Mi is lenne, ha rád borulna
Már visszacsévélve az ég?
Ha ismétlődően kitágulna
A már sorvadó messzeség:
Pattanni bentre, hullni túlra.

Egymást közt vagyunk – elég
Ennyi. Megtelt a pálya full-ra.
Isten véletlen passzaként:
Pattanni bentre, hullni túlra.

Kiss Viktória

Csokonai Lili, a prím – madonna

Esterházy Péter *Tizenhét hattyúk* című regényében saját szerzőségéről egy időre lemondva egy szép, fiatal és rendkívül tehetséges író, Csokonai Lili bőrébe búj.

Mielőtt a regény könyv alakban is megjelent volna, Esterházy tett egy próbát, amelyhez az *Élet és Irodalom* hasábjai szolgáltatott háttérrel. A folyóirat 47. számában részletek jelentek meg az ifjú író naplóregényéből Bata Imre főszerkesztő *Üdvözet az indulónak* című bevezető szövegével, melyet – mint utóbb kiderült – szintén Esterházy Péter írt, hiszen a főszerkesztő is be volt avatva a játékba. Esterházy így ír erről: „Betoppánván itt is eljátszottam a már szokásosnak nevezhető játékot az ismeretlen lánytól kapott kézirattal, aztán a magamra visszakanyarodó mutatóujj, a leleplezés, látva megint, hogy ez így egyszerre: sok. Sok, nem sok, a nagydarab ember homlokára irányoztam jó öreg 38-as Smith and Wessonomat, s így erőszakkal rávettem: mindenre. Még az általam írt bemutató szöveget is hajlandó volt a magáénak elismerni (igaz, ígéretemet bírja, hogy fölveheti az Összes Műveibe). Szerencséd, szóltam szigorúan, hogy öreganyádnak, jelesül Csokonai Lilinek szólítottál.”

A teljes megjelenés után a szöveget sokkal kevésbé találták érdekesnek, mint a szerző kilétét. Persze voltak olyanok, akiket nem lehetett becsapni. Szále László híressé vált leleplező cikket írt a *Tizenhét hattyúkról*, *Az elbújt író nyomában* címmel, melynek utolsó bekezdéseiben elrejtette az író nevét is. „A valóságban azonban nem írhatta Csokonai Lili a könyvet, mert nem vagy alig járt iskolába, nem tudhat latinul, franciául, nem tudhatja, hogy a 17 az prím szám, azaz csak eggyel és önmagával osztható... Az író nem is nagyon akarja ezt elhitetni velünk.”

Szále László igen érdekes és ügyes eljárásokkal bizonyítja a szerző valódi kilétét. Először is abból indul ki, hogy párhuzamot von a szerző-szöveg és az apa-gyermek viszony között. Az eredmény bámulatos: Csokonai Lili apját Péternek hívják, és 35 évesen lépett ki a lány életéből (öngyilkos lett), Szále feltevése szerint 1985-ben, amikor Lili „elkezdte írni” a regényt. Ezek szerint a szerző-apa, aki ebben az évben lemondott saját életéről, 1950-ben született, akárcsak Esterházy Péter. Ezt a bizonyítékot azonban maga Szále László sem tartja elegendőnek, ezért tovább keres. Olyan szavakat, kifejezéseket, stílusjegyeket fedez fel a szövegben, amelyek egyértelművé teszik a szerző kilétét. A legjobb példa erre az a bizonyos játék a kapucíner szóval: „Én egy szóban számost hallok. Ittígyen egybeköltöm a kapucnit, a kalucsnit, pucért, cint, címert, kaput, aput. A szó színe barna, háttérben golyhó szerzetesek, derekukon szélyes kötelek. És akkor hol vólnának az ezekhez kapcsos cselekmények, hogy vajon mit es pucéran kapu alatt címeres apuval – nosza, ez vicc, de! kávézás közt.”

Ezek után Esterházy számára nyilvánvalóvá vált, hogy nem titkolózhat tovább, így 1987. június 19-én egy rövid nyilatkozatban mindent töredekiesen bevallott a Csokonai Lili születésénél bábáskodó sajtóorgánum hasábjain.

Ugyanakkor arra kérte az olvasókat, kritikusokat, tudósokat, hogy „tekintsenek el tőle”, vegyék úgy, mintha valóban egy „vagány, tündöklő, szépséges húszéves nő” írta volna a regényt.

A szerzőség, a szerzői identitás kérdése sokakat foglalkoztatott a regény megjelenését követő években is. Ineke Molenkamp-Wiltink összehasonlító elemzésében Weöres Sándor *Psychéje* és Esterházy Csokonai Lilije kapcsán a férfi írók nemváltásának kérdéseivel foglalkozik, illetve azzal, hogy mennyiben sikerül a két írónak hiteles női látószöveget teremtenie. Wiltink a feminista irodalomkritika kutatási módszereit alapul véve több szempontból vizsgálja a női szemszög hitelességét a két szövegben, bár némiképp könnyít a dolgán, hogy tudja, ezt a két művet nem nők írták. Ebből kiindulva összegyűjti a két regényben a női identitás hangsúlyozására szolgáló szavakat, kifejezéseket, a konkrét „Én nő volnék.” kijelentésektől a női ruházat leírásán át a biológiai értelemben vett nőiséggel összefüggő beszámolóig. Mindezt megvizsgálva arra a következtetésre jut, hogy „elsősorban éppen a női tapasztalatok bősége gyanús”, vagyis a két szerző az olvasók meggyőzése céljából olyan mértékben túlhangsúlyozza a nőiességet, hogy az már szinte nem is nőies, hiszen a nők szinte soha nem beszélnek ilyen nyíltan bizonyos tabu témákról, mint amilyen a nemi erőszak, az abortusz vagy a menstruáció. Ebben a kérdésben mindenképpen igazat kell adnunk a kritikusnak, hiszen ő maga is nő. Ugyanakkor Wiltink kifogásolja a szülés, illetve az abortusz leírásának hiányosságát, hiszen minden más kérdésben olyan meglepő részletességgel olvashatunk a női intimitásról. A nők és férfiak megjelenítése között is nagy különbségeket találhatunk: a női test, az erotikus női testrészek leírásának sokasága a férfiak rövid vagy hiányzó ábrázolásához képest egyértelműen férfi-nézőpontra utal. A szexuális tevékenység bőséges leírásai közt sem találunk olyat, amelyben látványosá válna a férfi is: „Erre a furcsa jelenségre valószínűleg csak akkor lehet magyarázatot adni, ha tekintetbe vesszük az elbeszélő sajátos perspektíváját, a férfi perspektíváját, aki szívesen látja a nőt erotikus jelenetekben, azt azonban nem tartja kívánatosnak, hogy őt magát nemi élményei közepette bármely kívülálló meglesse.”

Csokonai Lili banális szerelmi története az 1980-as években játszódik, de önéletírásában egy ma már szakrálisnak érzett nyelvet, Pázmány Péter barokk nyelvét használja. Itt a klasszikus jelviszony felbomlása következtében a jel és a jelentés két különböző dologra utal, mindkettő egy kort jelenít meg: a nyelvi jel a barokk korra utal, a nyelvi jelentés pedig a huszadik századra. Mindezzel szoros kapcsolatban van a címbéli prímszám, a tizenhetes. Magára a prímszámra mindenki megpróbál valamilyen magyarázatot adni, de a tizenhetes számmal – meglepő módon – nem foglalkoznak. Pedig nem egyszerűen egy prímszám, hanem ez a prímszám a fontos: a tizenhét fejezet, a tizenhét hattyú, a tizenhét évesen szerelembe eső Csokonai Lili és a tizenhetedik század, vagyis a barokk kor, amelynek nyelvén Csokonai Lili írásba önti gondolatait, érzéseit.

A tizenhetes számmal áll kapcsolatban a haiku is, az az ázsiai versforma, amely egy 17 szótagból álló banális tájleírás, melyben a kép a szavak egymáshoz való viszonya által csavarodik. A haiku-szerkezet indokoltságát Esterházy „munkanaplója„ bizonyítja: „1984. okt. 9.: Terv: 1. Mányoky Lili: 17 db. »haiku«-novella – Tinódi Lili? Csokonai? (...) De mikor leírom, értem még, és ké-

sőbb is olykor-olykor értek valamit rajta, itt például, hogy mi a »haiku«-novella. Le tudnám rajzolni. (A haiku 17 szótag, ismerem majd föl 85 nyarán.)” Érdekes kérdés, hogy található-e haiku a *Tizenhét hattyúk*ban. Az egyetlen tökéletesen lírai rész – mely kapcsolatba hozható a haikuval – az *Appendix a Volkswagen-hattyúhoz*, ennek elemzésére a későbbiekben még kitérek.

Selyem Zsuzsa az egymásba tükröződésekől létrejövő spirálként ábrázolja a *Tizenhét hattyúk* szerkezetét: „A Lili teste a 17 hattyú-fejezetből összerakott könyv. A könyv: tizenhét hattyú. Az utolsó előtti, a 16.: az *Inventárhattyú*, s benne 17 tétel van. Ezek közül az utolsó előtti, vagyis a 16. tétel: *tizenhét hattyúk*. A könyvcím, megint. Ebben az *Inventárhattyú*-beli tizenhét hattyúkban újra 17 címszó van. Ha folytatódna az eddigi szerkezet, akkor a 16. címszónak kellene tovább bomlania tizenhétfelé – és így tovább a végtelenségig. Ez a bizonyos 16. címszó: HOC EST ENIM CORPUS MEUM. A címszó nem bomlik további 17 részre, mint ahogy logikánk elvárná, utána nem jön semmi, csak egy gondolatjel. (Gondolatjellel zárul minden címszó.) Kiemelt szerepében ez a puszta gondolatjel jelentőssé válik. Egy hiánynak a nyoma. (...) Az *Inventárhattyú*-beli gondolatjel nem kéri, hogy találgassuk a hiányt. Visszaküldi az olvasót a címszóhoz. Hoc est enim corpus meum: az utolsó vacsorára való emlékezés szavai ezek. (...) A 16. címszó – az enim (»valóban«) beékelésével – nem az utolsó vacsora szavait, hanem a katolikus liturgia alapján a rá való prezentáló emlékezés szavait idézi.” Eszerint a *Tizenhét hattyúk* utolsó mondata, szerkezetileg záró mozzanata a HOC EST ENIM CORPUS MEUM, illetve a hiányjel. Arra Selyem Zsuzsa is rámutat, hogy ez a szituáció az utolsó vacsorára való emlékezést, vagyis a halál előestéjét idézi meg. A halál előestéjét pedig nem a hiánynak, hanem a kereszthalálnak kell követnie, ami a szöveg tematikájában Lili balesete, melynek következtében elveszti addigi identitását, énje lerombolódik, hogy majd az önéletírás segítségével újra felépülhessen. A baleset pillanata az átváltozás pillanata, ezért a Hoc est enim corpus meum sor az *Appendix a Volkswagen-hattyúhoz* részt idézi meg:

„Felrobbant pipacsok a számban ■ Tél nyílik a nyárból ■ Az orcám fekete ■■■
 Hideg szivárogdik erdőbe ■ Havon poros árnyék ■ Az ölem fekete ■
 Micsoda lepentő benzinszag ■ Lüktetek búza főd ■ Emberem fekete ■■■
 Tárt tárt karom kereszt sár göröngy ■ alattam Az égbolt ■ vigaszom fekete ■■■”

A vers szótagszámai: 9 : 6 : 6 | 9 : 6 : 6 | 9 : 6 : 6 | 9 : 6 : 6. Minden „versszak” összesen 21 szótagból áll, az egész vers (a sorélválasztó fekete négyzetekkel együtt) 102 egységből áll, amit ha elosztunk 17-tel, hatot kapunk, vagyis olyan, mintha 6, részeire hullott haiku (akár egy autóröncs darabjai) alkotna egy teljes haikut. Esterházy „munkanaplójában” a következőket olvashatjuk: „apa, anya, férfi, gyerek, gyerek el, baleset, férfi el, üres az ég, csak az Isten lakja”; „se előre nem bírok nézni, se hátra”; „WS: A teljesség felé 102 rész. 6·17=102! →???” A 6, a 9 és a 21 is osztható hárommal, így visszautal a Szentháromságra. Az idézett vers Lili balesetének lírába öntése, a vég leírása. A „Tárt tárt karom kereszt sár göröngy” sor Krisztus kereszthalálára utal, de nem az egyetlen erre vezető nyom (gondoljunk csak a teljes szöveg nagyszámú bibliai utalására). A vers érdekessége, hogy sorai fentről lefelé és balról jobbra

is olvashatóak, vagyis szerkezetileg is kiadja a keresztet. A „munkanapló” idevágó részében is említésre kerülő WS (Weöres Sándor) nemcsak a haiku vagy a *Psyché* miatt kapcsolódhat Esterházyhoz. Weöres *Keresztöltés* című verse ugyanolyan szerkezetű, mint az *Appendix*...

A liturgikus *Hoc est enim corpus meum* mondat akkor hangzik el a misén, amikor a kenyér (ostya) a pap „varázsszavai” hatására Jézus Krisztus testévé válik. (A nép számára ezek tényleg varázsszavaknak tünnek, mivel az egyszerű emberek nem értettek latinul, így lett a *hoc est enim corpus meum*ből hókuszpókusz.) Azonban van még egy fontos mozzanat: a pap nem egyszerűen kimondja a szavakat, hanem közben keresztet is vet. Ez az átlényegülés, a csoda, a transzszubsztanciáció pillanata.

Ha elolvassuk az *Appendix a Volswagenhattyúhoz*t, olyan, mintha keresztet vetnénk. A vers a balesetet ábrázolja, vagyis azt az eseményt, amelynek során Lili átváltozik. A baleset következtében ugyanis nemcsak a lábát veszíti el, hanem az arcát, sőt a hangját is. Hódosy Annamária kapcsolatba hozza a *Tizenhét hattyúkat A rút kiskacsa* mítoszával is, ez esetben itt egy fordított „rút kiskacsá”-ról lehet szó: Lili (hattyú) a baleset (átváltozás) következtében rút kiskacsává lesz, elveszíti hattyúságát, elveszíti önmagát. A kereszt a *Tizenhét hattyúk* szövegének szerkezeti megoldása, vagyis a teljes kompozíció (akár egy festmény esetében) erre a vázra épül. A kereszt-metafora Esterházy esetében különösen megállja a helyét, mivel egyszerre idézi meg a kereszténységet és a matematika világát, ugyanis a *Tizenhét hattyúk* szerkezetét akár egy koordináta-rendszerben is felvázolhatjuk. Eszerint a koordináta-rendszer vízszintes síkjának egyik oldalán helyezhetjük el a Nőt, vagyis Csokonai Lilit, a másikon pedig a Férfit. A Férfi pozíciójába a szöveggjáték alapján bárkit beilleszthetünk Kéri Mártontól kezdve Lili számos alkalmi szeretőjén vagy a magyar irodalom, történelem és tudomány jeles alakjain át egészen az édesapáig, aki, mint azt Szále László bebizonyította nekünk, nem más, mint Esterházy Péter.

A függőleges sík egyik oldala a XVII. századot (Esterházy világát), míg a másik a XX. századot (Lili világát) jelképezi. A kettő kapcsolódási pontján lelhetők fel az olyan leleplező nyelvi lelemények, mint pl. „ennenmozgó ördeghintaja”, ami a baleset, az átváltozás színhelyét jelentő autó. A keresztformán egymásra helyezett két vonal olyan, mint két mérleghinta, melyek egyszerre két irányból is billegtetik a szöveget (mely billegés Esterházynál különösen fontos). A billegést egyfelől a két kor, a barokk és a XX. század, másfelől a hozzájuk tartozó két szerző, a férfi (Esterházy Péter) és a nő (Csokonai Lili) egymásba játszása, szüntelen át- meg átváltozása adja. Így tud a valódi szerző az általa teremtett elbeszélő mögé rejtőzni, miközben Csokonai Lili is el van bújtatva: Esterházy Péter barokk nyelv-öltözetébe.

Lang Ádám

Kánonok között

(Szabó Dezső *Elsodort faluja*)

*Mert mindenekelőtt le kell szögezni:
művészetben, irodalomban csak egy
hazafiság van, a tehetség, az igazi szép.*

Szabó Dezső, *Levél Tormay Szézilnek*, 1923

Szabó Dezső *Elsodort falu* című, 1919-es regénye kora egyik, ha nem a legolvasottabb könyvévé lett, a szerzője pedig a szellemi élet egyik központi alakjává vált a könyv megjelenése után, a közönségsikert azonban nem kísérte kritikai elismerés. A regény megjelenése idején íródott és azóta kanonizálódott kritikák – például Fülep Lajosé, Kosztolányi Dezsőé vagy Juhász Gyuláé – közös momentumra, hogy egyik sem tartotta igazán regénynek az *Elsodort falut*.¹ A fiatalabb nemzedék azonban már elfogadta regénynyelvnek a Nyugat első nemzedéke által még vezércikkhangnak vagy lírainak tartott megszólalást, valamint a könyv „iránymutató” jellegét. A húszas évek közepén és végén írt értekezéseikben Kassák Lajos, Németh László és Szerb Antal már felfedezték Szabó Dezső regényének újszerűségét és rokonságát az avantgárdokkal, azon belül az expresszionizmussal. A felismerés ideje azonban már az expresszionizmus hanyatlásával esett egybe. Németh és Szerb a regény nyelvi erejére hivatkozva elismeri az *Elsodort falut* mint fontos irodalmi alkotást,² igaz, Németh hiányolja a realista regényekre jellemző pszichológiai mélységet.³ Kassák azonban a regény sikerességének okát kizárólag annak politikai tény mivoltában látja.⁴ A hirtelen jött sikerek után viszonylag hamar, a harmincas évek elejére már perifériára kerül Szabó Dezső, és a regény korábbi méltatói is biztonságos távolságtartást tanúsítanak a regénnyel és írójával szemben. Pedig ha a következő évtizedekben nem vált volna szinte kizárólagossá az ideológiai megközelítés a regénnyel kapcsolatban, könnyen lehet, sok minden másként alakult volna irodalmunkban. Ha Szabó Dezső Adyt nemcsak „önmagában” kanonizálta volna, hanem expresszionizmusán keresztül sikerült volna a későbbi korokkal folytonosságot teremtenie saját maga és Ady számára is, akkor könnyen lehet, hogy az Ady-recepció sem merevedett volna meg a kilencvenes évek végére.

¹ Fülep Lajos, *Szabó Dezső regénye*; Kosztolányi Dezső, *Levél egy regényhamisítványról és Juhász Gyula, Szabó Dezsőhöz = Az elsodort író*, szerk. Gróh Gáspár, Nap Kiadó, 2002.

² Szerb Antal, *Magyar irodalom történet*, Magvető, 1991, 494.

³ Németh László, *Szabó Dezső = Két nemzedék*, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1970, 156.

⁴ Kassák Lajos, *Magyar irodalom 1920 – Szabó Dezső = Csavargók, alkotók. Válogatott irodalmi tanulmányok*, 182.

Lehet, éppen a szerző halála utáni időszakban adódott volna a legjobb alkalom az életmű felmérésére. Azonban az 1948 környékén berendezkedő hatalmi rendszer ideológiai képviselői az életmű integrálhatatlan elemei miatt Szabó Dezső munkáit alig engedték megjelenni, regényeit pedig semennyire. Nem zárható ki, hogy a regénynek mint médiumnak tulajdonított hatóerő lehetett ennek az oka. A hatvanas években megjelenő, Gombos Gyula és Nagy Péter nevéhez köthető monográfiák legjobban az elszigeteltség fogalmával írhatóak le: különböző módon elszigetelt szerzők írnak egy elzárt szerzőről. A korszak legizgalmasabb Szabó Dezső-tanulmánya Bori Imrétől származik. A Szerb Antallal egy értelmezői csoportba helyezhető irodalomtudós talán legfontosabb észrevétele szerint Szabó Dezső expresszionizmusát a magyar szecessziós prózából fejlesztette ki spontán módon.⁵ Ezzel elveti az expresszionizmushoz elsősorban köthető német vagy francia irodalom hatását, valamint látni engedi is, hogy a XIX. és XX. századi regényparadigmák közt csak látszólag olyan erős a cezúra. 1987-ben Király István az „antiimperializmus” fogalmát emeli a Szabó Dezső-életmű központi elemévé, és elítéli Szerb Antalt és Bori Imrét azért, amiért Szabó Dezsőt az expresszionizmus felől próbálták megközelíteni, mivel szerinte „a pusztán belső irodalmi látás szűk voltát tükrözte csak vissza az értelmezésük”.⁶

Szabó Dezső kritikusaiknak nagy része a regény Jánosát mint romantikus figurát utasította el, és az életszerűtlenség vádjával illette.⁷ Néhányuk viszont, köztük Király István is, az expresszionista hősideálokkal állította rokonságba János alakját.⁸ A korabeli kritika ezt az expresszionista vonást – valószínűleg jobb híján – egyfajta romantikus vonásként azonosította, nem pedig a realizmus meghaladásaként. Horváth Csaba, amikor Alfred Döblin *Berlin, Alexanderplatzára* (1929!) és Dos Passos *Manhattan Transzferére* (1925) hivatkozva távolítja el az expresszionizmustól az *Elsodort falut* (1919!), nem számol azzal, hogy az említett Döblin-regény a szerző késő expresszionista műve (amelyre a *Manhattan Transfer* is hatott), és azzal, hogy a szerző korábbi regényeiben (*Wung-Lun három ugrása* (1915), *Wallenstein* (1920), *Hegyek, tengerek és óriások*) még megtalálhatóak voltak az expresszionista emberideálok.

A demokratikus fordulattal újra megnyílt a regények előtt a közönség felé vezető út. Az újrakiadás tetemes részét magára vállaló Püski és egyéb hasonló szellemiségű kis kiadók mintha a McLuhani „a médium maga az üzenet” elvet szemléltették volna, meghatározták a Szabó Dezső-életmű értelmezését a következő két évtizedben. A kortárs Szabó Dezső-olvasótábor tulajdonképpen két szignifikáns csoportra osztható. Míg az egyik értelmező-közönség egy (talán tudat alatt) nosztalgikus olvasatot próbál a regénnyel szemben fenntartani, addig a másik oldal pont ezen az olvasaton keresztül utasítja el a regényt. Ez a sikertelen dialógus, ez a tulajdonképpeni csend

⁵ Bori Imre, *Az avantgarde Szabó Dezső = Az elsodort író*, 299.

⁶ Király István, *Szembesülés Szabó Dezsővel = Útkeresések*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1989, 220. skk.

⁷ Nagy Péter, *Szabó Dezső*, Akadémiai, Bp., 1964, 219. Németh, i. m., Féja Géza, *Szabó Dezső = Az elsodort író*, 249.

⁸ Király, i. m.

az, ami a lehető legrosszabb egy szövegnek. Ez a fajta monologikus olvasás egy transzcendens értelmet feltételez, ami találkozik a regény „irányzatosságával”. A politikus aspektus végigkísérte a recepciót, és mivel nem nagyon próbált senki dialogikus olvasattal e mögé nézni, ezért lett lehetséges, hogy az *Elsodort falu* mint irodalmi szöveg befagyjon, és csupán mint kordokumentum funkcionáljon.

Iser szakrális kánonok elemzéséből kiinduló kánonfelfogása szerint a mai irodalmi kánon a kereslet-kínálat ökonómiájára épül, ezáltal „kulturális tőkeként értelmeződik: A kánonhoz való tartozás alakítja azt, amit a kánon megkövetel vagy kínál.”⁹ Az, hogy Szabó Dezső nem tett eleget a kortársi kanonikus magyar prózakonvenciók által támasztott követelményeknek, eredményezhette azt, hogy pusztán politikumként és nem irodalmi alkotásként értelmezték első kritikussai az *Elsodort falut*. Iser gondolata szerint a kánon újraszerveződése át alakíthatja a bekerülés feltételrendszerét, de az általa említett követelésnek a pusztta teljesítése nem a kánonba kerülés előlege, hanem adomány a tekintélyt parancsoló műveknek és/vagy szerzőknek, akár a szó derridai értelmében.¹⁰ Ezt támaszthatja alá Mészáros Márton tanulmánya is,¹¹ aki Barabási Albert-László hálózatelméletét vizsgálva arra jut, hogy az irodalmi kánon is hasonló módon szerveződik, mint a skálafüggetlen hálózatok. Barabási szerint ezekben a hálózatokban „a pontok folytonos hierarchiáját figyelhetjük meg, amely a kevés középponttól a sok kicsi pontig terjed. A legnagyobb középpontot két vagy három valamivel kisebb középpont követi szorosan, majd egy tucat még kisebb következik és így tovább, végül elérkezünk a sok kis pontig.”¹² A kisebb művek intertextusaikkal a nagyobb műveket támogatják, maguk pedig elvesznek az irodalmi szövegek sokaságában. Erről az oldalról nézve Szabó Dezső az intertextuális támogatottság hiánya miatt szorult ki a magyar irodalmi kánonból, hiszen nincsenek olyan művek, amelyek az *Elsodort falu*hoz mint centrumhoz viszonyulnának. Emellett olyan centrális mű is kevés van, aminek a Szabó Dezső-regény intertextusa lenne. Egyedül Ady költészete említhető pretextusként, de mivel az olvasók nem nagyon ismerik az *Elsodort falut*, ezért ez a kapcsolat nem igazán tudatosul bennük. Iser ökonomikus kánonfelfogásával szemben Harold Bloom szerint „a hagyományon belül való munkálkodás nem lehet ideologikus és nem állhat semmilyen társadalmi cél szolgálatában, bármilyen tiszteletet parancsoló legyen is az morálisan”. Szerinte a nyugat legnagyobb írói minden értéket felforgatnak az egymás elleni, az esztétikai értékért folyó küzdelemben, és inkább „az ügyet azonosítják a költeménnyel, mint a költeményt az üggyel”.¹³ Úgy véli, az esztétikai értéket nem megegyezés szüli, hanem a

⁹ Wolfgang Iser, *Tekintély és a kánon = Az értelmezés világa*, Gondolat-ELTE, Bp., 2004, 51.

¹⁰ Vö.: Jacques Derrida, *Az idő adománya*, Gond-Palatinus, Bp., 2003, 57–107. „Az ajándékozó »alany« sem várhat az adományért füzetséget, viszonzást, sőt még azt sem várhatja, hogy a megajándékozott megőrizze emlékezetében.” (41–42.)

¹¹ Mészáros Márton, *Irodalmi szöveghálók = Mozgó Világ*, szerk. Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Horváth Csaba, Szitár Katalin, Ráció, Bp., 2003.

¹² Barabási Albert-László, *Behálózva*, Magyar Könyvklub, Bp., 2003, 100.

¹³ Harold Bloom, *Elégikus töprengés a kánonról = Irodalmi kánon és kanonizáció*, szerk. Rohonyi Zoltán, Osiris és Láthatatlan Kollégium, Bp., 2001, 193–4.

szövegek közti emlékezet és fájdalom táplálta harc folyamatosan változó eredményeként jön létre. Ha ezt az „emlékezést” az intertextualitással azonosítjuk, akkor Bloom elképzelése a hálózatelméletivel megegyező konzekvenciát mutat Szabó Dezsővel kapcsolatban.

Horváth Csaba *Elsodort falu*-tanulmányának érdekessége, hogy az eddigi befogadástörténettel szembefordulva, az irányregény kategóriája helyére a metaregény kategóriáját helyezi.¹⁴ Tehát az eddigi átpolitizált nézőpontok helyett pusztán irodalmi szemszögből vizsgálja a regényt. Horváth célja az *Elsodort falu* irodalmi hagyományhoz való viszonyainak feltárása. Meglátása szerint ez a viszony három részre osztható, mint ahogy a tanulmány címe is mutatja: *A vállalt, az elutasított és a teremtett hagyomány*. Horváth szerint a vállalt hagyomány felhasználása, az elutasított hagyomány hiteltelenítése sikerült, a „megteremteni vágyott hagyomány annyira a fogalmi szintet preferálja, hogy a nyelv nem kap igazi mozgásteret. Az új nyelv nem magában foglal lehetséges új világokat, hanem illusztrálja azokat.”¹⁵ Úgy véli, az *Elsodort falu* a modernség küszöbét nem tudta átlépni, „ugyanis abban is az elutasított irodalmi hagyományhoz kapcsolódik, hogy a főszódosor mentén nem ad teret az ironiának, és kizárólagossá teszi a patetikus beszédmódot.” (...) „A tradíció megteremtésének a vágya azt eredményezi, hogy az ironikus szál a fogalmi szintet ugyanúgy a nyelv szabadsága elé helyezi, mint a kigúnyolt nyelvhasználatok.”¹⁶ Horváth itt arra utal, hogy az ironia átterjedhet a patetikusnak szánt alakokra is. Azonban, mint Bahtyin rámutatott, „a népi nevetésben kell keresni a regény valódi népköltészeti gyökereit. A jelen, a jelenkor mint olyan, az én saját kortársi időm eredetileg ambivalens – egyszerre vidám és megsemmisítő – nevetés tárgyai voltak. Pontosan itt alakul ki a nyelvhez, a szóhoz való lényegileg új viszony.”¹⁷ Szerinte a regény esetében „a szerző ábrázolás tárgyához való viszonya a tiszteletteléltől a parodisztikus kifigurázásig terjed (Horváth fogalmaival: az elutasítástól a vállalásig!), és eközben igen sokszor csak nehezen lehet megállapítani, hol kezdődik a tisztelet és hol a csúfolódás.” Ezenkívül a posztmodern írás tiszteletlensége is elkerülhetetlenül átszivárog a posztmodern vagy kortárs olvasásba (ha úgy tetszik, újírársba). Véleményem szerint, éppen a regénynek, azaz a regényként való olvasásnak ez a kritikus szemlélete az, ami visszaterelhetné az *Elsodort falu*t az irodalmi diskurzusba.

Jauss és Tynyanov az irodalmiság mibenlétét kutató munkáira támaszkodva elmondhatjuk, hogy a mindenkori szövegekben az informális és poétikai réteg potenciálisan egyszerre van jelen. Amennyiben irodalmi szöveggént, most egész pontosan regényként olvasunk egy szöveget, annak – jelen esetben – „irányzatossága” eloldódik a szerző intenciójától és a beszédhelyzethez, ezáltal szemantikai autonómiához jut – ami később is szol-

¹⁴ Horváth Csaba, *A vállalt, az elutasított és a teremtett hagyomány* = „egy csonk maradhat” – *Tanulmányok az 1920-as évek magyar irodalmáról*, szerk. Hansági Ágnes, Hermann Zoltán, Horváth Csaba, Szitár Katalin, Török Lajos, Ráció, 2004, 159–169.

¹⁵ *Uo.*, 169.

¹⁶ *Uo.*

¹⁷ Mihail Bahtyin, *Az eposz és a regény (A regény kutatásának metodológiájáról)* = *Az irodalom elméletei III.*, szerk. Thomka Beáta, Jelenkor, Pécs, 1997, 47.

gálhat válasszal a befogadónak.¹⁸ Ezek szerint, a mai olvasóközönség elvileg rendelkezik egy olyan olvasási stratégiával, amely alkalmas az *Elsodort faluval* történő párbeszéd elindítására.

Szabó Dezső az *Irodalom mint társadalmi funkció* című tanulmányában önjellemzéseként a l’art pour l’art művészetfelfogással szemben határozta meg magát. Luhmann szerint az irodalom mint autopoietikus rendszer képes a környezetében lévő – jelen esetben társadalmi, szociális, esetleg pszichológiai – rendszerek megfigyelésére és leírására.¹⁹ Ez a schleiermacheri hermeneutika felől induló elmélet tulajdonképpen összebékíthetné az oppozícióként elgondolt irányzatos és nem irányzatos irodalmat, hiszen mint önálló rendszerek (pontosabban egy önálló rendszer talán önkényesen elkülönített két oldala), mindkettő képes megfigyelésre és leírásra, valamint önmaga megértésére. Szabó Dezső úgy vélte, a világirodalom legnagyobb alkotásai a maguk módján egytől egyig tartalmazzák *irányzatosságot*. Ha Luhmann felől értelmezzük Szabó Dezsőnek ezt a gondolatát, akkor az azt jelenti, hogy azok a művek, amelyek esztétikai erejük révén kiemelkednek a többi mű közül, legyenek azok bármilyen „ártatlanok”, képesek irodalmon kívül, egy másik önálló rendszer környezeteként is hatást kifejteni (lásd: Goethe *Wertherje*).

Luhmann elméleténél maradva, a mű „irányzatossága” csak úgy érhet célba, ha a másik – szociális, társadalmi, pszichológiai rendszer – megfigyeli azt, tehát olvassa. Ezért érdemes lenne megnézni, hogy maga az *Elsodort falu* mit mond az olvasásról. Először az előszó végére térjünk ki: „Ezt a bevezetést azoknak írtam, akik szeretik az esztétikai vitákat s az emberi logika kisdéd játékait. De akik elég diadalmasan gyermekek tudtak maradni, hogy ujjongó testtel hallgassák a világ meséit, a nagy nevetések és zokogások erősei lapozzák át ezeket a sorokat s adják át magukat rögtön a regénynek. Mert érdekes olvasni az életről írt szabályokat, de érdekesebb élni az életet.”²⁰ Az idézetben a szerző a regény olvasását az élet élésével azonosítja metaforikusan. Paul de Man híres Proust-elemzésében hasonló dologra hívja fel a figyelmet: Marcel az olvasást Szabó Dezső előszavához hasonlóan alkalmasnak tartja az élet közvetítésére, sőt tökéletesebbnek tartja, mint a közvetlen empirikus érzékelést.²¹ A századelő irányzatosság-fogalmával nehezen összefüggésbe hozható Proust elbeszélőjének büntudata feloldása miatt kellett az olvasást, a képzeletet az érzékelésnél teljesebb potenciállal felruházni. Szabó Dezsőnek ez a felcserélés adhatott alkalmat arra, hogy az élethez hozzáköltse a maga mítoszát.

Másutt egy felolvasás eseményét írja le, és mindenképpen érdekes, hogy a szerzői alakzattal kapcsolatba hozható Miklós elbeszélése milyen közvetlen hatást kelt hallgatóiban: „Miklós nagyon jó volt, egy kissé szomorú, élvezte az örök banalitás mély refrénjét. (...) A fiatalok összebújtak, s Miklós kissé halk

¹⁸ Hans Robert Jauss, *Horizontszerkezet és dialogicitás = Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, Osiris, Bp., 1999, 300.; Jurij Tinyanov, *Az irodalmi tény*, Gondolat, Bp., 1981, 18–20.

¹⁹ Niklas Luhmann, *Rendszereket megértő rendszerek = Intézményesség és kulturális közvetítés*, szerk. Bónus Tibor, Kelemen Pál, Molnár Gábor Tamás, Ráció, Bp., 2005, 294-340.

²⁰ Szabó Dezső, *Előszó a második kiadáshoz = Az elsodort falu*, Genius Kiadás, 18.

²¹ Paul de Man, *Olvasás = Az olvasás allegóriái*, Magvető, Bp., 2006, 75. skk.

hangon mesélni kezdett, de a hangja nagyon bemenő volt. Elmesélte az egyszerű lelkeknek Trisztán és Izolda történetét, melyről itt még nem is hallottak. (...) Mindenki hallgatott és mindenik lány Izolda volt és mindenik fiatalember Trisztán. Kapálatlan, ősi lelkükből a halhatatlan virág belenyílt a zuhanó időbe. Felszálló ének volt a fiatalságuk és kibontott szárny. Judit nagy szemével nézte Miklóst, s bal kezével kibontotta hajának holdját.” (97).²² Az első mondat, ha ragaszkodunk a cselekmény logikájához, kivonatossá elbeszélés. A felolvasás leírása csak ezután következik. Ez azért fontos, mert a fiatalok befogadói pozíciója a mese kezdetének pillanatában a hallgatás metaforikájának szánt *összebújás*, tehát egy szellemi aktus helyett egy cselekvő tett, amelynek az ok-okozati rend szerint Miklós meséje után kellene következnie. Tehát az „olvasni”, az előszóiban tapasztaltakhoz hasonlóan felcserélődik az „élnivel”. Az átvitel metaforikája érdekes Miklós hangjában: *halksága* ellenére *nagyon bemenő* volt. Itt éppen az átmenet ragadható meg, hogy hogyan játssza át az elbeszélő az olvasást (itt mesehallgatást) gyakorlati felhívássá. A mese végére a kezdeti *összebújás* visszafordul *hallgatássá*, viszont a közönség mint megannyi Trisztán és Izolda ül Miklós körül. Judit pedig már a Miklóssal töltendő éjszakára bontja a haját – tehát a mese üzenete sikeresen célba ért.

Ez a fajta megértés más érzékterületekre is kiterjed. „(János) Kiparancsolta a látást szemeiből, hogy majd a templomdombon egy ölelésben lássa meg a falut. Nem kívülről fog az bemenni a szemeibe. Élete mélyéről fog felmerülni s kivetődni a téres világba vére szerinti, álma szerinti egyetlen valósággá.” (26). Az elbeszélő itt szintén ok és okozat felcserélésével él. Nem a látáson keresztül jut el János az „élményhez”, hanem az élményen keresztül a látáshoz. Az élmény pedig valami „mélyből” jön, mint Miklós felolvasásánál az „örök banalitások mély refrénje”. Valószínűleg ebben a mélységben ragadható meg az a többlet, amelyet a szerző a metaforizáláson keresztül ad hozzá a szöveghez. A befogadást ebben az esetben a metaforikus ölelés írja le, Miklós meséjénél pedig, mint láttuk, az *összebújást* használja metaforának az elbeszélő. Ezek szerint se a madárcsicsergéshez hasonlított önmagának való irodalom, sem az empirikus érzékelés nem képes a világot a maga valóságában bemutatni, csak a magas művészet és a magas művészettel költőiségében találkozó mítosz képes.

Miklós és János alakjában több esetben mintha a szerző szócsövét és az implicit olvasót látnánk. Miklós ír, János olvas. Ez a szituáció figyelhető meg a következő részletben is, amelyben Miklós olvassa fel regényét Jánosnak: „János, mindjárt a második oldalánál, egész élete odahajlásával figyelt. Miklós hangja eleinte hideg és rekedt volt, azután átizzott, nagyszerű ércek csengtek ki belőle és távoli zokogás. (...) János hozzá ugrott, átölelte, s viharos csókokban csókolt rá a felébresztett testvér szívét. A faj két nagyszerű virága halhatatlan ölelésben hajlott egymáshoz.” Ezt követően János hagyja, hogy Swartzot, a zsidó pénzembert agyonnyomja egy kődarab (264–265). Az előző idézetekhez hasonlóan a felolvasás kezdetekor már *odahajlással figyel* János, majd utána *egy halhatatlan ölelésben egymáshoz hajlanak* Miklóssal. Ezek szerint az elbeszélő egy olyan olvasást vár el, amely már magában foglalja az olvasás hatását

²² Szabó, *Az elsodort falu*, 1989, Db. Az oldalszámokat ezen kiadás alapján adom meg.

is egyben. Így mintegy egyenlőségjelet téve a olvasás és az olvasás metaforájaként használt cselekvő igék közé. János közvetett gyilkosságakor mintha az elbeszélő is megrettenne, hiszen János a gyilkosságot nem tettel, hanem „nem tettel” követi el. A szerző a gyilkosságot pusztá érzékeléssel kapcsolja Jánoshoz, mintha János nem megtenné, csak látná vagy olvasná azt. Vagy máshogy: ahogy a pusztá, át nem élt olvasás egyfajta nem olvasásként értelmeződik, úgy ennek a közvetett gyilkosságnak a megtétele is értelmeződhet nem tettként. A fenti elemzés úgy érzem, rávilágít arra, hogy az *Elsodort falu* korabeli sikere nemcsak a negatív alakok hiteltelenítésének köszönhető, hanem a sikerületlennek bélyegzett János-figura megtévesztő egyszerűsége mögött is ravasz retorizáltság bontakozik ki az olvasás során, amely szintén alkalmas a figurához köthető szemlélet elfogadtatására. Az ideologikusság teljes kizárásával, vagy inkább figyelmen kívül hagyásával – ami nekem céлом volt – nem lehet vizsgálni a regényt. Úgy érzem, az iménti elemzés pontosan ezt mutatja: az esztétikus és az ideologikus összejátékát, ahogy egymást használják médiumként.

Végül érdemes felidézni Gombos Gyulának egy mondatát: „Amikor [Szabó Dezső] elkezdte írni regényeit, Proust első kötetei már kinn voltak (...). Ő azonban a regény terén tudott legkevesébé szabadulni a tizenkilencedik századtól.”²³ Victor Žmegač szerint azonban Proust sem tudott egészen elszakadni a XIX. századtól, úgy véli, Proust elbeszélőjének „a múltba tett asszociatív kirándulásai mentális ellenőrzés alatt állnak irodalmi tett formáját öltve. Inkább az emlékirattal rokon, mint a modern narrációval.”²⁴ Ez a megállapítás, valamint Proust és Szabó könyvének hasonlósága akár legitimálhatná nyelvi alapon az *Elsodort falut* mint a modern magyar regény kezdetének egy lehetőségét, az állítólagos zolai naturalizmusa és Jókai-féle romantikája ellenére is.

Az *elsodort falu* 1919. május 23-án jelent meg, de többek közt az 1917-es *Nincs menekvés* előszava is arra enged következtetni, hogy már előbb is készen volt a jelentős része. Ebből az következik, hogy a Proust, Kafka, Joyce alkotta reprezentáns hármastól mindössze az elsőnek a regényét ismerhette Szabó Dezső az ominózus periódusban. A *Recherche*, igaz, 1913-ban jelent meg, de a szélesebb körben való ismertséget csak a második kötet hozta meg Proust számára a világháború után, nagyjából egy időben Joyce-szal. Csak Szabó Dezső legendásan naprakész műveltségére hivatkozva lehet feltételezni, hogy olvasta volna a *Recherche-t* az *Elsodort falu* befejezése előtt. Žmegač elmélete és ez az egyidejűség erősen felértékel minden olyan kapcsolódási pontot, amelyet az *Elsodort falu* mutat a kor jelentős regényeivel. Ha már a múltba tett kirándulások jöttek szóba, a következő részlet például erősen emlékeztet Proust híres madeleine-epizódjára: „Villany nem volt a házban, meggyújtotta a petróleumlámpát (...) A lámpa fénye, mint egy régi hívás szólt szívébe. A félnék sugarakból, a meghúnyó bútorokból kibomlott a család. Lassanként ott ültek mind az asztal körül. Az apja arca szomorú volt...” Végezetül egy még jobb példa, amelyen jól követhető, hogy Szabó Dezső miként használja azt az alakzatot, amelyet Gerald Genette egyik Proust-tanulmányában diegetikus, azaz meto-

²³ Gombos Gyula, *Szabó Dezső*, Püski, NY., 1975, 163.

²⁴ Viktor Žmegač, *Történeti regényepoétika, A huszadik századi regény alapvető kettőssége = Az irodalom elméletei I.*, szerk. Thomka Beáta, Jelenkor, Pécs, 1996, 115.

nímiára épülő metaforának nevezett: „A távoli nagy hegyek, ahol lobogó hajú erdők daloltak, a növekvő kalászkok fejei, az elterült zöld vetemények (...) sírták vágyukat az erős, a munkás szép férfi után. Olyanok voltak a nagy üres mezők, mint egy egytetemes tetemre hívás, mint egy kiürült ház, ahol meggyilkoltak valakit. (...) Felbukkant a falu, mint nyomasztó ólom a nagy csend lepedőn. Tornya úgy állott, mint egy üres kalász, a háború kicsépelte belőle a harangot. A harangot, mely a falu minden szívéből volt s minden lelkiismeretnek megvolt benne az emlékeztetője. És ha a munkásemlerben felriadt az ős bestia, ha a szántó kéz ököllé vadult, odatáncoltak a kis hangok, mint rövidszoknyás édes szőke lányok és visszacirógatták emberré a meglódult állatot...” Kísértetiesen emlékeztet ez a torony Proust combray-i búzakalász-tornyára. A különbség poétikailag mindössze annyi, hogy Proust hanyagul használta az elbeszéléstől metonimikusan nyert metaforákat a tökéletes megfelelés igénye nélkül, Szabó Dezső pedig sokkal következetesebben ragaszkodott a megfelelésekhez. Mindezek nem jogosítanak fel arra, hogy Szabó Dezsőt a magyar Marcel Proustnak tekintsük, ám mindenesetre a századforduló francia irodalmára terelik a figyelmet. Szabó Dezső franciás műveltségére gondolva, valószínűleg Ady költészeté és az avantgárd mellett a francia irodalomban találhatóak az *Elsodort falu* pretextusai. Szabó Dezső a magyar és a francia irodalmi kánonhoz valamint a nemzetközi avantgárd kánonjához is olyan erősen kötődik, hogy csak ezek szintéziséből érthető meg irodalmi értéke.

Tolvaj Zoltán

A tündér metamorfózisa

bóbita bóbita táncol
filcboa csüng a nyakában
tanga dagasztja szemérmét
krómkarikák ajakában

bóbita bóbita szexi
ujjaival fuvolázik
körben az ördögök ülnek
zsebhokizó paparazzik

bóbita bóbita narkós
dús aceton-szagot áraszt
bárkivel elmegy a cuccért
megteszi bármit ajánlasz

bóbita bóbita bűnbán
húslila térde a rácson
fázva rodáz a blahánál
gazdag idén a karácsony

bóbita bóbita kámfor
zajtalanul jön a mentő
mária szív a volánnál
bóbita pulzusa megnő

bóbita bóbita bólínt
nincs amivé ne fajulna
felnyög a túli szerájból
bóbita bóbita hulla

Horváth Viktor

Török tükör

(Regényrészlet)

Amína ősei

Anyácskámról, Amináról soha nem mesélt Szejfi, mikor kisfiú voltam, pedig kérdezgettem eleget. Halíma mesélt róla, a dajkám. Halíma anyám rabnője volt kiskora óta. Egyiptomból származott, és azt beszélték (de Alláh jobban tudja), hogy csak színleg vette fel az iszlámot, valójában azonban az egyiptomi koptok Jézus-imádó szektájának a tagja volt. Akárhogyan is, ő mesélte el egy este, mikor Juszúf házának tetejéről néztük az anatóliai partok felett kelő holdat, hogy Amína anyácskám is egyiptomi, de ősei között volt egy muszlimmá lett frengi. Ez az őse egy olasz frengi volt, és ha Amína őse, akkor az én őszámom is.

Ez az olasz Palesztinában született, mégpedig abban a régi időben, amikor a megveszekedett keresztény lovagok egész Frengisztánból Jeruzsálembe özönlöttek, hogy raboljanak és a Jézus-gyalázó kereszténységet erőltessék a népre. Elfoglalták Jeruzsálemet meg még sok várost, és eleinte nagy vérengzést vittek véghez, aztán kereskedni kezdtek, és sokan közülük békében éltek az igazhitűekkel.

– Egy ilyen kereskedővárosban, a tenger partján, a szép Akkóban látta meg a napot ez a te ősed, kicsikém, Ísza – kántálta mély hangján a dajkám, Halíma –; a szülei gazdag genovai kereskedők voltak. Gyerekkorában a szíriai szolgálótól tanult meg arabul, és ez mentette meg őt, mikor

az egyiptomi szultán visszavette Akko várát és fogságba került, mert nem a rabszolgapiacra vitték, hanem an-Nászir szultán választotta ki magának, és mert szőke és fehér bőrű volt, al-Muhadzsernek nevezték, ami annyit tesz: a Messzirőljött. Ni csak, hiszen neked is milyen világos a hajad, kedveském, és a szemed is szürke, mint egy frenginek!

Ettől kezdve Kairóban élt a szultán udvarában al-Muhadzser. Tanulékony volt és jó természetű, és amikor felnőtt, mindig őt hívták, ha olasz vagy francia követeknek, kereskedőknek kellett tolmácsolni, ezért hamar an-Nászir szultán főembere, sőt barátja lett. Al-Muhadzser megnősült, egy fia és egy lánya született.

Később an-Nászir követségbe küldte őt Frengisztánba, és ekkor bejárta Iszpaniát, Francsét, Itáliát, átkelt a hegyeken és elment Alamániába, sőt még arra a szigetre is, ahol az emberek magasak és otrombák, beszédük pedig olyan, mint a nyúlós csigák mozgása, Angliába.

Azonban irigyei egyre többen lettek, és mikor a jó an-Nászir életének tintája teleírta az idő számára kimért papirosát és a Paradicsomba költözött, fiánál, az új szultánnál, Szafaddinnál megrágalmazták al-Muhadzsert, hogy titokban keresztény, mert találtak nála egy könyvet, amit Iszpaniából hozott, és más vádak is kieszeltek ellene, amelyekért a szultán lefejeztette őt. Fia elmenekült, ám leánya, Dunjazád

ekkor már Szaifaddín szultán felesége volt. Látod, Ísza, kisfiam! Alláh olyan dolgokat képes véghezvinni, amilyeneket ember soha ki nem gondolhat! Alláh a legjobb cselszövő.

Dunjazád fiút szült Szaifaddín szultánnak. Alaeddín lett a neve ennek a fiúnak. Mikor Alaeddín atyjáért eljött az örömök megszakasztója, hú társak szétválasztója, kötések feloldozója, ő követte atyját a trónon, ám uralma nem tartott soká. Egy viharos éjszakán lázadás tört ki Kairóban, Alaeddín ki tudott szökni a városból, Gáza felé menekült a sötétben, ám elvágták az útját üldözői.

Halíma beleivott a fahéjas-barackos serbetjébe, komolykodva összehúzta mandulavágású szemét, én megigézve hallgattam. A Boszporusz túlsópartja fölött olyan volt a hold, mint egy nagy narancs.

– Nem volt menekvés másfelé, mint a sivatagba, Alláh kemencéjébe, ahol a szomjúság megöli a lovat, a hőség leteríti a vándort, a nap elszárítja a karokat, a homok eltemeti a testet. Alaeddín megmenekült a kardoktól, de a menekülés éjszakája után a halál nappala virradt rá a pusztaságban. Amíg volt lova, lovagolt, mikor a lova elhullott, gyalogolt, mikor ereje elhagyta, összeesett és pusztuláshoz közel, félájultan feküdt a napon, amikor a durva szemcséjű homokban valami a kezébe akadt.

– Mi volt az, mi volt az? – vágtam közbe, mert nagyon izgultam Alaeddínért, hiszen nem halhatott meg!

– Jaj, mi volt, mi volt? Hát egy gyűrű!

– Egy gyűrű?

– Egy gyűrű. Nézte a gyűrűt Alaeddín, hát az aranyában valami régi írás volt, a foglalatában pedig egy fekete obszidiánkő, amibe holdkaréjt illesztettek ametisztből és öt kis csillagot

gyémántokból. Alaeddín keserű könnyeket sírt, amiért úgy kell elpusztulnia, hogy víz és élet helyett hiábavaló kincsre és halálra talált, felhúzta a gyűrűt és hozzálátott, hogy utoljára fohászkodjon Istenhez. De ima előtt mosdani kell, és mivel víz nem volt, nekilátott, hogy homokkal végezze el a tisztálkodást, hiszen a Korán 5. szúrája 6. verse ezt mondja:

Vizet, ha nem találtok, hát vehettek tiszta homokot, és dörzsöljétek meg vele a kezetek és arcotok! Mert első elemem a föld. És az utolsó. Alláh engedelkeny és megbocsátó.

Ám amikor Alaeddín a kezét dörzsölgette, a gyűrű valahogy elfordult az ujján. Ekkor hangot hallott:

– Szolgálatodra, ó uram! Parancsolj, és én teljesítem!

– Ó, Istenem teremtménye, ki vagy te? – kérdezte Alaeddín halálra váltan.

– A gyűrű szolgálja vagyok, és annak engedelmeskedem, aki a gyűrű birtokosa. Nincs mentségem az alól, amit parancsol, mert varázslattal kötött engem a gyűrűhöz a belevéselt szent nevek ereje által. Ad régi királya, mielőtt Alláh elpusztította őt Húd próféta kigúnyolásáért.

– Alláhé minden hatalom! Mi a neved, ó hatalmas szellem?

– Nevem Abú sz-Szádát, és a dzsinnek szultánja vagyok. Akarod-e, hogy kiszárítsalak egy tengert, virágzó várost építtessék vagy folyómedret ásassak itt? Vagy akarsz-e megöletni egy hatalmas királyt, hegyeket átvitetni egyik országból a másikba? Akarsz-e egy hadsereget most azonnal koromfekete lovakon, aranyos vértékben? Meglesz azonnal, a nappal és éjjel alkotójának engedelmeivel. Ha valamit kívánsz, el kell fordítanod a gyűrűt, de jól vigyázz, hogy csak egyet fordíts, mert külön-

ben a Nevek elégetnek engem is, téged is.

– Vízet hozz! Várj! Egy sátrat is, és valami ennivalót!

Egy szemhunyasnyi idő múlva porcelánkorsóban hús forrásvíz állt Alaeddín előtt, aztán díszes sátor tűnt elő benne szőnyegekkel, alacsony asztallal, rajta százféle fogás illatozott a növények magvaiból, gyökereiből és leveleiből főzve, a hegyek és mezők állatainak húsából sütvé és gazdagon fűszerezve, a tenger halaiból és a levegő madaraiból; mindenféle szárított gyümölcsökkel és más mézzel készült édességekkel. Alaeddín evett, ivott, aztán ismét elfordította ujján a gyűrűt, és Abú sz-Szádát a szolgálatára állt.

– Azt parancsolom, hogy építs nekem palotát Bászra városában, és vigyél oda.

A szellem a föld felé intett, mire az meghasadt, és egy csapat dzsinn termett előttük. Abú sz-Szádát jelt adott nekik, azok eltűntek, ő maga pedig Alaeddínt Bászrába repítette, de nem tudta olyan gyorsan odavinni, hogy addigra a palota ne állt volna készen minden berendezésével, kertjeivel, szökőkútjaival, szolgálóival. Akkor Alaeddín beköltözött, és gond nélkül élte napjait.

A város kormányzója hamarosan hírül vette, hogy előkelő idegen költözött Bászrába, és Alaeddínért küldött, mert szerette volna megismerni. Ő elment a kormányzóhoz, illendően köszöntötte, beszélgetésbe elegyedtek, másnap ismét meghívta magához a váli, és a következő napon is, mígnem mulatótársává fogadta. Vígóságban és jólétben töltötte napjait Alaeddín, a gyűrűt pedig csak rejtve forgatta el az ujján, ha valamire szüksége volt, nehogy a titka kitudódjon.

Hanem egy idő után a kormányzónak szemet szúrt, hogy milyen nagy

jólétben él, pedig nem kereskedik, pénzváltással sem foglalkozik, és más jövedelmező ipart sem kezd Bászrában. Elhatározta, hogy mindenképpen a végére jár a találynak, ezért magához hívatta vezírjét, hogy tanácskozzon vele.

– Te vezír! Lehet-e Alaeddínt látni a kikötőben, mikor hajó érkezik? Vagy a karavánszerájban és a bazárban, ahol a kereskedők és pénzváltók találkoznak? Hallott-e róla valaki, hogy valaha is karavánja érkezett Bászrába, vagy kötött-e valakivel üzletet?

– Valóban nem lehet ilyesmiről tudni, bölcs váli – felelt a vezír a kormányzónak –, de talán atyjától hagyott öröksége oly hatalmas, hogy nincs is szüksége ilyesmire.

– Nem tetszik ez nekem. Hanem valahogy be kell látnunk a titok fátyla mögé.

– Ajándékozz néki szép rableányokat, és majd általuk megtudunk mindent.

A válinak tetszett a tanács, hát másnap reggel két legszebb rableányt küldte ajándékba Alaeddín házához. Csodák csodája, nemsokára negyven teve állt a kormányzó háza előtt, vagyont érő köntösökbe öltözött mamlúkok vezették őket, mindegyik tevéen a holddal vetekedő szépségű rableány ült, a nyergekről lógó zsákokban pedig kétszer negyvenezer arany viszontajándék és hatalmas drágakövek voltak, gyémánt, rubin, kárneol, ónix, amihez foghatót ember még nem látott.

Erre a váli felfogadott egy öregasszonyt, aki hennát árult, és minden péntek délben Alaeddín házához küldte, mikor az imádkozni ment a mecsetbe, hogy kérdezze ki a két rableányt, de azok nem tudtak semmit. Ekkor mást gondolt a ravasz kormányzó.

Egyik este ismét együtt töltötte az időt mulatótársaival, köztük volt Alaeddín is. Mikor az asztalt behozták, egy eddig nem látott lány jött be, akinek gazallalépte magához béklyózta Alaeddín tekintetét. Mikor a lány eléje hajolt, hogy italt töltsön neki, véletlenül félrecsúszott arca elől az ízár, és közletről kapcsolódott egybe tekintetük. Alaeddín perzselő tüzet érzett a szívében, és eszét vette a szerelem.

– Ki volt ez a lány, dicső váli, aki a paradicsomi húrkat megszügyeníti természetével és arca szépségével?

– Az egyetlen leányom, Sahrazád.

– Homlokán a hajnali égbolt, szemében csillagos éjszaka! Uram, leányod elvette az eszemet. Kérlek téged, szabj bármilyen feltételt, adj bármilyen parancsot, kívánj akármi szolgálatot érte, és ha méltónak találsz, add hozzám feleségül!

– Barátom, hiszen annyi mindent köszönhetek neked. Hogyan is kérnék bármit, mikor számomra lenne a legnagyobb öröm ez a házasság – felelte a kormányzó.

Másnap hívatta a kádit, megkötötték a szerződést, a házasságot kihirdették a városban, és Alaeddín egy teljes hónapra megvendégelte a népet, a nászmenetkor marékkaal szórta az aranypénzt és a drágakövet az utcán, felesége minden rabnőjének vagyont érő ékszereket adott és arannyal szőtt milhafákat öltözékül. És mikor az éjszaka szultánja fekete lepleibe vont minden embert, megoldotta hitvese övét, sóvárogva szívták egymás illatát, ajkuk találkozott, Sahrazád mindkét combjával körülfonta, és így kiáltott:

– Ó, betörések atyja, ki a kapukat berontod, a falakat szétnyitod!

És megtörtént, amiről kíváncsiskodni nem illik, kiszakadt a sóhaj, amit elfojtani nem lehet.

– Micsoda? Mi történt, Halíma? – kérdeztem bele gyanakodva. – Baj lett? Ki sóhajtott? És miről nem lehet kíváncsiskodni?

– Miről, miről? Mindenről lehet, de ezt így kell mesélni, te gyerek! Azt kell ilyenkor mondani a mesében, hogy nem illik.

– Mit nem illik? És milyen mese? Alaeddín az én őszámom. Mi történt?

– Semmi, csak amikor az emberek szorosán összetapadnak, az ágyékuk egyesül, és olyankor sóhajtoznak és nyögnek.

– Tudom. Mint a kutyák, a macskák, és mint amikor Amína nincs itthon, és atyám magához rendel téged este. És a herélt pónim és Szejfi nem csinálják, mert nincs nekik kedvük.

– Nemcsak kedvük nincs, te, hanem szerszámuk sincs.

– Mi történt aztán?

– Aztán boldogan éltek, Sahrazád fiút szült, akit Szindbádnak neveztek. Ám a váli időről időre faggatta a leányát, és addig faggatta, míg nem szegény Sahrazád kitudta férje titkát és elárulta atyjának. Úgy égette a vágy ettől kezdve a kormányzó szívében a gyűrű után, ahogy a számom emésztte el az oázis kertjeit. Megparancsolta leányának, hogy vegye magához és adja át neki a kincset, de Sahrazád nem engedelmeskedett, mert lelke egybeforrt férje lelkével. Azonban engedelmeskedett az egyik rableány, akit a váli küldött Alaeddín házába. Tudta ez a lány, hogy mikor a szerelmesek egyesülnek, Alaeddín mindig leveszi a gyűrűt a beleírt szent nevek iránti tiszteletből, egy párnára rakja, és ha egymástól eltelve és kimerülten elalieszanak, néha csak reggel veszi ismét fel. Megvesztegette a kapuőrző eunuchokat, és egy ilyen éjszakán belopózott a hálóterembe, ellopta a gyűrűt, kinyitotta a kaput, és mert nem tudta,

mi van a birtokában, az örrel elküldte a válihoz. A váli felkiáltott örömeiben, ujjára húzta és megforgatta a gyűrűt, erre megjelent Abú sz-Szádát.

– Parancsolj, uram, és teljesítem! Százezer dzsinn ura vagyok, minden dzsinn alatt százezer hatalmas márid szolgál, és minden márid alatt százezer rettenetes ifrit.

– Azonnal vidd Alaeddínt a legtávolabbi sivatag közepébe!

Alaeddín arra ébredt, hogy süvítő szélben repül a felhők felett a szellemmel.

– Miért teszed ezt velem, ó, Abú sz-Szádát?

– Mert ostoba voltál, és hagytad, hogy ellopják tőled a gyűrűt – felelte az, és letette a pusztaságban.

Soha többé, senki nem hallott Alaeddín felől, és nem is látta senki. Maga is azt gondolta, hogy talán csak haldoklásában álmódott minden, amióta Kairóból menekülve a sivatagba került.

Sahrazád észrevette, hogy ura eltűnt mellőle, lámpást hozatott, és látta, hogy a gyűrű sincs a párnán. Borzasztó gyanú szorította a szívét, azonnal atyjához kísértette magát, és elé borulva kérte, hogy adja vissza a férjét. A váli olyan volt, mint aki bortól részegül meg. Abú sz-Szádátot akarta hívni, és azt sem tudta, hogy előbb kincsekkel és arannyal töltsön meg mindent, vagy megölesse a kalifát, és maga üljön a helyére Bagdad városában. Éppen akkor forgatta meg a gyűrűt, mikor Sahrazád a kezébe kapaszkodott, a gyűrűn megcsúsztak a váli ujjai, aztán dühösen és erősen ragadta meg, és a gyűrű kétszer fordult át.

Ekkor vakító fény tört elő az obzidiánkőből, az ametisztoldból és a gyémántcsillagokból, elszabadult démoncseregek száguldoztak a szobában

és kacagtak a ház körül, aztán ahogy a füst eloszlott, csak a gyűrű feküdt a kőpadlón, mert a válit és Sahrazádot elemésztette a nevek tüze Abú sz-Szádátal együtt.

A gyermek Szindbád árván maradt. Nőtt, növegetett a bászrai palotában a szolgák és rabnők között, és szép ifjúvá serdült. Vígán élt, mert a ház tele volt kincsekkel. Mulatozással, hajókázással teltek napjai, léha társakkal szerencsejátékot játszott, míg nem egy reggel arra kelt fel, hogy nem maradt semmije, csak a háza és néhány szolga. Megfordította az emlékül maradt fekete köves gyűrűt, de semmi nem történt.

Ekkor eladta a házat és minden vagyonát, a pénzen árukat vett, és más kereskedőkkel együtt hajóra szállt, hogy távoli földeket lásson, adjon, vegyen. Ahol kikötöttek, a kereskedők nyomban odasereglettek és megvásárolták áruit, a pénzen ő új árukat vásárolt, aztán továbbutazott, és ezt addig művelte, amíg nagy vagyont szerzett, és így tért vissza Bászrába. Visszavásárolta atyja palotáját, és élte tovább ugyanazt az életet, mint régen. Rabnóitól sok gyermeke született, akikkel nem törődött, bort ivott, kockajátékot játszott, és nem gondolt a holnappal. Mikor a vagyona ismét elfogyott, megint hajóra szállt, és csak Alláh tudja, hogy merre járt, milyen távoli tengereken hajózott és milyen partokon kötött ki, hányszor menekült meg hajótörésből, mi minden esett meg vele, de ismét gazdagon tért haza. Ám az így szerzett vagyonok mind hamarabb olvadtak el a mind vadabb dorbézolásokban, és ilyenkor már nemcsak szolgálóit, de gyermekeit is eladta Szindbád, kit a bőrcserzőknek, kit az ötvösöknek, kit a kerítőknek, és amikor évek múlva hazatért, volt, akit visszavásárolt. Közben gyermekei nőt-

tek, növekedtek, szemük kinyílt. Mikor egyik lánya, Mardzsána, aki szép volt, mint Sába királynője, és okos, mint Judit, látta, hogy apja megint mélyre süllyedt a züllés mocsarába, magához vette a holdas gyűrűt, kiszökött az utcára, futott a kikötőbe, és az első gazdagon öltözött kereskedőifjú előtt megállt, megérintette, aztán megcsókolta és a homlokához emelte saját két ujját, majd így beszélt:

– Ó, efendi, kezedben van az életem, kezemben van az életed! – és felfedte arcát.

Az ifjú szívét úgy járta át Mardzsána tekintetének édes mérge, mintha bendzset ivott volna. Éppen azzal indult egy hajó Hindusztán felé, amit Indiának is neveznek, az ifjú berakatta áruit, a kapitánynak kifizette a díjat, kibontották a vitorlákat és elhajóztak Indiába.

Azon az éjszakán Timur Lenk serege ütött rajta Bászrán. Betörték a kapukat, sötét hordák lepték el az utcát, lovak és lovasok vadállati tekintete között nem volt különbség. Senki nem menekülhetett, a lándzsák éhesen faltak a testekbe, és a kardpengék úgy jártak az emberek húsában, mint ezüstös pikkelyű halak a napsütötte kerti medence vizében. Nyilak süvítetek és a lángok táncoltak.

– Mi lett Szindbáddal? – kérdeztem bele.

– Nem tudom – mondta Halíma –, nem tudhatok mindent. Látod, a férfiak úgy tűnnek el, hogy nem tudjuk, mi van velük. Szerintem meghalt.

– Halíma! Amint megszeretem valamelyik ösömet, az máris meghal!

– Egy hőst elég egy pillanatig szeretni, kisfiam. Isten nem a mi óránkkal mér.

– Mi az, hogy hőst? Én őst mondtam. Azt hittem, igazat mondasz és nem mesét.

– Ó, a hős és az ősz ugyanaz! De figyelj, mondom tovább. Szindbád leánya, Mardzsána élt, és boldog volt Delhi városában. Fiúgyermeket fogant, a fekete gyűrűt néha megforgatta, aztán mikor látta, hogy ártalmatlan, férjének ajándékozta, hogy fiuk, a kis Omár majd tőle örökölje.

Omár nőtt, növekedett, Mardzsána mindent elmesélt neki a család történetéről, ahogy azt egy öreg rabnőtől hallotta, akit még Alaeddín dzsinnje hozott Bászrába. Omár pedig, ahogy ifjúvá serdült, azt kívánta, hogy bár csak láthatná Bászrát, Kairót, végig akart menni ősei nyomán egészen az itáliai Genováig, ahonnan al-Muhadzser frengi ősei jöttek, és még tovább, még tovább, a messzi nyugat homályba vesző útjain. Ezért atyja elé állt és kérte, hogy adjon neki pénzt árukra, mert saját üzletet szeretne nyitni. Atyja szomorú volt, hogy el kell válniuk, de végül elvitte a bazárba, megismertette kereskedőtársaival, kitanította, mi mennyit ér, mit hogyan kell intézni, melyik pénzt milyen arányban váltják; aztán neki adta a gyűrűt, és sírva búcsút vettek egymástól.

Omár sok szantálfát és borsot vásárolt, hajóra szállt, és elindult nyugat felé. Először Bászrába ment, ott nagy haszonnal adta el a szantált, a hegyekből származó nyers drágaköveket és a messzi északról hozott prémeket vett, azt Dzsiddában tömjénre cserélte, fegyvereket fogadott, és csatlakozott egy Kairóba tartó karavánhoz. Baj nélkül megérkezett, a tömjént egy velencei kereskedőnél értékesítette. Mikor elbúcsúzott ettől a kereszténytől és már majdnem továbbsietett, hogy a derekát húzó aranyat letétbe helyezze a jegyzőnél, hirtelen mégis visszafordult. Megkérdezte a velenceit, mikor indul haza, és

az azt válaszolta, hogy másnap indul Alexandriába, ahol a kikötőben várja a saját hajója. Erre Omár nem tétovázott tovább, hanem elhatározta, hogy azonnal a gyaurok országába utazik. Nagy felárral tüstént visszavásárolta a tömjént a velenceitől, összes megmaradt pénzén elefántcsontot vett a bazárban, berakatta az Indiából hozott borssal együtt, és másnap bárkára szállt a velenceivel.

Szerencsésen megérkezett Velencébe, ahol a házak közötti vízen járnak a csónakok, és a palotákban emberekéről és prófétákról festett képeket imádnak a gyaurok. Omár mindent eladott, és ekkor vagyona már akkora volt, hogy nem hordhatta magánál, ezért elment egy zsidó kereskedőtársaság megbízottjához, és majd minden aranyát rábízta. A zsidó írást adott, amivel a világ bármelyik városában pénzt vagy árut vehet fel annyiert, amit az áru vagy a pénz abban a városban ér. Így hát Omár szabadon mozoghatott, rablóktól sem kellett tartania, és bármelyik városba ment, vagyona gondoskodott róla anélkül, hogy foglalkoznia kellett volna vele, mert a zsidók kamatot fizettek neki.

Elindult, Genovába is elment, de nem akadt ősei nyomára, élt sok nagy és fényes városban, látott sok mecsetet, ahol aranytól roskadozó bálványok előtt térdepeltek a frengik, közben egyre adott, vett, egyre gazdagabb lett, nagy hatalmú bégekkel és királyokkal találkozott, híres tudóssokkal és művészekkel tanácskozott, és gyorsan megtanulta az olasz és a latin nyelvet.

Még Róm főmollájának, a pápának is kölcsönzött pénzt titokban, amit az nem adott meg határidőre, de Omár erre nem is számított, elég volt neki, hogy a főmolla házában és templomaiban bálványokat nézegethet és ördögien ügyes bálványkészítőkkal beszélgethet, akiknek művészete oly tökéletes volt, hogy a szobrok és festmények élőnek látszottak, a mögéjük pingált mezők, hegyek és erdők tájain pedig eltévedt a tekintet.

Így élt sok évig, míg egyszer sírva fakadt, mert eszébe jutott, hogy szülei már biztosan nem élnek, és ő nem temette el őket, és eszébe jutott a napfény és a meleg, eszébe jutott egész hazája. Velencében hajóra rakatta legbecsesebb kincseit, a gondosan gyűjtött könyveket, eközben csiszolt tükröket, ékszereket, hosszú töröket és rengeteg szép mívű puskát vásárolt, hajóra szállt ismét és Kairóba utazott. A fegyvereket a szultánnak kínálta fel eladásra, és a szultán örömmel kapott a dolgon. Vendégül látta Omárt a palotájában, a vendégség átnyúlt a következő napba és a következőbe, mígnem Omár feleségül vette a szultán egyik lányát, házat vásárolt, egyik év követte a másikat, és a Nílus partján érte el őt Isten üzenete.

Élete utolsó évében a szultánleány fiút fogant tőle, de a gyermek már csak halála után született meg, ezért nem adhatta tovább neki a család történetét.

– Akkor te honnét tudod? – kérdeztem erőltlenül, de a választ már nem hallottam, mert elaludtam, Halíma a karjában vitt le a tetőről.

Kránicz Gábor

Tükör által színről színre

Juhász Ferenc legújabb eposza, a *Pacsirta a szíűben* a Nagyszombati kódexből vett eredeti nyelvű idézettel indul, melynek témája Krisztus keresztre feszítése. A szöveg végigolvasása után egyértelművé válik, hogy a harmadik oldalon található kézírásos idézet tulajdonképpen az egész eposz hypotextusaként határozható meg. Juhász a történet újraírásával ugyanazt a viszonyt valósítja meg, ahogy a kódex írja az evangélium, valamint az evangélium írója a 22. zsoltár szövegét kezeli. Ahhoz, hogy megértsük a kódexíró és az eposz szövege közötti összefüggést, először a legutóbbi hypertextuális összefüggést kell megvizsgálnunk. Hartmut Gesse, amikor megpróbálta rekonstruálni a Jézus keresztre feszítéséről szóló legősibb tudósítást, arra mutatott rá, hogy az összes beszámoló tulajdonképpen a 22. zsoltárból vett idézeteken alapul.¹ Az evangélistát erre az eljárásra Jézus kiáltása ösztönözte, ami szintén a zsoltárból vett idézet, azzal a – jelen szöveg esetében sem mellékes – különbséggel, hogy a zsoltár második verse és a kereszten elhangzó kiáltás két különböző nyelvállapotot tükröz.

Jézus kiáltása arámiul hangzik el, ami a héber nyelv dialektusaként ekkor már köznyelvvé vált Júdeában. A zsoltár szövegének nyelve ezzel szemben már olyan, mint egy nyelvemlék. A héber szöveg arámiul bekövetkező citációja így akár a textus aktualizációjaként is felfogható, melynek következtében azonban a két szöveg közötti – felismerhető – intertextuális kapcsolat meggyengül (a keresztre feszített körül állók úgy értik a kiáltást, mintha Jézus Illést hívná, ami valószínűleg a textus fel nem ismerésének a következménye). A kódex és az eposz keresztfeszítés-leírása tulajdonképpen ugyanannak a történetnek újabb és újabb kontextusban bekövetkező újraírásai, melyekkel kapcsolatban talán éppen az aktuális nyelvi közeg mutat utat a lehetséges értelmezési horizontok feltárására (képviseelve azt a történeti kontextust, melyben keletkeztek). Juhász azáltal is egybekapcsolja a két szöveget, hogy mindkettőt a „kódex” (a nyomtatott kódexkiadásokat imitálva) jobb oldalán helyezi el: az író ceruzával írt kézírata így a kódexíró kéziratának a folytatásává válik (erre mutat rá a kötet kissé kaotikus oldalszámozása is). Az eposz szövegében több olyan utalás is van, melyek a 22. zsoltárt, az evangélium tudósítását vagy a kódex szövegét idézik meg. Ilyen utalás lehet például az ellenséges tömeg: „zsibong köröttem és röhög köröttem a bámész bandzsa nép, néz, mintha egyetlen óriás szemgolyóvá ragadna össze az üveges, nyálkás, izzadt, nedves embersűrűség.” (Zsolt 22,8: Gúnyolódnak rajtam mind, akik látnak, ajkukat biggyeszti, fejüket csóválják), illetve a kereszt körül álló asszonyok, és köztük a megfeszített anyjának az említése: „És asszony, aki nézel!” (46. o.).

A kódex és az eposz szövegében a szenvedés ábrázolásának külsődlegességét az a beszédmód ellensúlyozza, amely nem az evangéliumhoz, hanem sokkal inkább a 22. zsoltárhoz közelíti mindkét szöveget. Az evangélium írója ugyanis a zsoltár

¹ Hartmut Gesse, *Vom Sinai zum Zion, Alttestamentliche Beiträge zur biblischen Theologie*, Chr. Kaiser Verlag, München, 1974, 196.

himnikus beszédmódját egy epikus beszédmódba illesztette be. Paul Ricoeur e két beszédmód legnagyobb különbségét abban látja, hogy amíg előbbi Istenhez, addig utóbbi Istenről szól.² A két szöveg szempontjából azonban e különbség abban látható, hogy a keresztfeszítettségről szóló beszámoló a zsoltárban még úgy jelenik meg, mint a szenvedő önmagáról adott leírása. Éppen ezen a ponton válik vitathatóvá, hogy a kódex írója közvetlenül az evangélium történetét írja újra. A kódex szövege úgy írja le Jézus keresztre feszítésének történetét, hogy közben az evangélium hypotextusának a beszédmódját érvényesíti. A keresztre feszítésről a keresztre feszített nézőpontjából és látószögéből értesülhetünk, akár a 22. zsoltár esetében. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a kódex írója, valamint Juhász Ferenc a haldokló diskurzusának a színrevitelével, ahhoz a hagyományhoz csatlakozna, mely szerint Jézus végigmondta a zsoltárt a kereszten, de nem is zárhatjuk ki az evangélium hypotextusát mint lehetséges inspiráló tényezőt. A kiáltás, ahogy a zsoltár második versét idézi meg, nemcsak karakterizálja Krisztus szenvedését (egy másik szöveg által), hanem ezzel az utalással egybe is kapcsolja minden olyan emberrel, aki ártatlanul szenved. A zsoltár én-pozíciójába való szabad behelyettesíthetőség teszi lehetővé a kódex írója számára, hogy e szenvedést érzékletesebbé tegye, míg az eposz írója a keresztre feszített monológját ezen a módon saját énjének színrevitelére használja fel. A beszédhelyzet és a téma hasonlóságát leszámítva azonban a kódex szövege meglepően szabadon költi újra a „monológot”, szinte ugyanolyan szabadon, mint ahogy Juhász Ferenc az idézett szakaszt. A kódex szövegének sajátossága két hypotextusához képest abban ragadható meg, hogy amíg a zsoltár és különösen az evangélium(ok) szövegében alig található a keresztre feszített külső megjelenítésére utaló kép, addig az itt színre vitt leírás szinte tobzódik e szenvedés külsőségeit bemutató képekben, mint amilyen például a szemek meghomályosodása, a testből folyó vér vagy az arc eltorzulása (elszíneződése). A kódexíró a haldokló Krisztus érzékletes ábrázolásával a gyülekezet szánakozását és büntudatát akarta felébreszteni. Az eposz írója ezt az ábrázolási módot követi és tágitja szinte a végtelenségig. A szövegben megjelenített szenvedő ember önleírásai pontos és érzékletes képet rajzolnak a keresztre feszített szenvedésének külső és belső állapotáról. A különböző testi ürülékekről és az erre csoportosuló legyekről, valamint a haldokló halálát okozó fulladásról szóló leírások a lehető legpontosabban ábrázolják a keresztre feszített szenvedésének külső jegyeit. A szöveg mégsem válik teljesen naturális leírássá. Az eposz különösen fontos jegye, hogy nem úgy szelidíti meg a keresztre feszítés borzalmát, mint a jelenet különböző naturális elemeit cenzúrázó verbális és képi megjelenítések, hanem a feltáruuló kép szörnyűségét éppen a képalkotás szépsége ellensúlyozza. Különösen érdekes ebből a szempontból a rovarok leírása, melynek képei úgy hemzsegnek a szövegben, mintha ezáltal is arra a parazitátömegre utalnának, ami a keresztre feszített testét ellepi (126. o.):

...itt lógok gyémánt-ruhában, zománc ruhában, hártya ruhában, mindenféle állat és rovarszemekből szőtt szemek milliója ingben, hangyákból, szálábúakból, pókokból, fülbemászókból, lótetűkből és kőrisbogarakból összevarrt herékig érő nyüzsgés-cszmában, csípés-szúrás-marás-harapás-mászás-viszketés-máskálás-csipkedés harisnyacipőben...

² Paul Ricoeur, *A panasza mint ima*, in.: Paul Ricoeur, André LaCocque, *Bibliai gondolkodás*, fordította: Enyedi Jenő, Európa Könyvkiadó, Budapest, 2003, 353.

A rovarok esetében a képalkotásban feltároló szépség folyamatosan ellentmond annak a funkciónak, ahogy ezek az állatok a történetben megjelennek. Másrészt ezek a képek éppen oda nem illésük miatt teszik lehetővé és nagytíjják fel a keresztrefeszítés természetes részleteit. A rovarokról alkotott képek vakok arra a funkcióra, ahogy ezek a lények az adott pillanatban a szövegben megjelenített énről vonatkoznak. A rovar maga is vak erre a vonatkozásra, ezért nem is ítélné meg ez alapján, mint ahogy a pacsirta (éneke) is vaknak tűnik a keresztrefeszítés brutalitásával szemben. Az élőlények elválasztása attól a funkciótól, ahogy önmagunkra vonatkoztatjuk őket, képezi a félkegyelmű Bolond Istók filozófiájának alapját, amely egyet jelent a metaforikus beszéd szó szerinti vételével. Bolond Istók úgy tud rácsodálkozni a világra, hogy nem az egyes teremtmények funkciójára kérdez rá, hanem éppen az adott pillanatra koncentrálna ezt a teremtettséget határozza meg funkcióként (a Biblia szerint a teremtett világ célja Isten teremtői munkájának dicsőítése, mint Assisi Ferenc Naphimnuszában). A teremtett világ ránk vonatkozásán keresztüli megértése teszi lehetetlenné éppen a teremtettség mint vonatkozás megértését, ami a képteremtés kapcsán azt jelenti, hogy nem a kép funkciója válik fontossá, hanem az, aki vagy ami a teremtés pillanatában előállt:

Mi hát a Van és mi hát a Nincs? A Nincs, mert csak Teremtő-Mámor a Képzelt Ösgondolat Szívében. A Van, mert rövid lét-jelenléte a Jelenidejű Törvény egyik akarata, megmutatkozásmódja, formája, élet-kimutatkozása. (122. o.)

Mindez egybeesik Bolond Istók karakterének leírásával, a félkegyelmű pillanatemberével, aki az eposz szövegében a keresztrefeszített monológjában feltároló én egyik legfontosabb megjelenítője. Bolond Istók alakja egyszerre idézi meg Dosztojevszkij hőseit, Miskin herceget, és Szent Ferencet, felerősítve a szövegben reprezentálódó én krisztusi vonásait. (Ó, szegény Bolond Istók! A lepkék, pillék, pillangó szerelme voltál! A lepke-világegyetem volt beléd szerelmes. Drága Együgyű Szent, Szent Ferenc-tisztaságú és Szent Ferenc létező-áhitatú népmese-barátom.) Bolond Istók, akinek rovar „közöny-agya” minden mérlegelés nélkül csak azt teszi, amit mondanak neki (62. o.). Akinek a gondolkodása olyan, mint a „konkrét költészet, avantgárd egyenesség, megfordíthatatlan egynemű síkság”: a költői nyelv ebben az értelemben semmi másért nincs, hanem csakis önmagáért. Olyan, mint a pacsirta éneke a keresztrefeszített fölött: nem sirat, nem gúnyol, hanem csupán az, ami, egy pacsirta éneke. Ebben az énekben tárul fel az eposz „költészetfelfogása”, szemben az értelem működésével, ami megpróbálja a situációt újból és újból értelmezni a visszaméltató vallomástevés aktusának színrevitelével.³ Az eposz szövegének egyik

³ Az eposz pacsirtadala abban az értelemben is költészetként határozódik meg, hogy különböző költők hangjain szólal meg. A hangimitációk közül természetesen a legfontosabb Petőfi Sándor – a szövegben is meghivatkozott – verse, a *Pacsirtaszót hallok megint*, de hasonlóan fontos szerepet tölt be József Attila *A bűn* (126. o.), illetve – különösen a kérdésvetetésekkel kapcsolatban – Radnóti Miklós *Negyedik ecloga* című verse. A szívből jövő pacsirtaszó mint költői diskurzus a költők diskurzusa („Ó, költő-szívekből épített hajó, Csoda-Noé bárka, hogy rajta lebegjek a világbűn emberiség-rettenet fölött, megmenteni akarván a világot önmagától és kimenteni önmagam önmagamból!) a különböző költőszívek összeragasztásával (78. o.), ami Ady Endre *Ifjú szívekben élek* című költeményét idézi.

legfontosabb eleme – akár a zsoltároké – egy-egy sor állandó visszatérése (gondolatritmus), akár az eposzokban az állandó jelzők vagy leíró formulák. Az önleírás visszatérő képsorozatai, mint például a pacstírától vagy a keresztre feszítettről adott beszámolók, folyamatosan megszakítják, illetve visszazökkentik a jelenbe az emlékező-vallomások passzusokat.

A kódexben és az eposzban megfigyelhető önleírás különbsége tárul fel abban, hogy a két szövegnek ki vagy kik a címzettjei. A kódexben található monológ egyértelműen egy gyülekezetnek vagy gyülekezeti tagnak szól, míg az eposz a vallomástevés-gyónás kettős címzését hajtja végre (Isten és emberek előtt). A kódex írója csupán ábrázolni akar, míg az eposzban az ábrázoló és vallomástevő-érvelő szövegek egymást váltják. Az eposz elbeszélő-jének miérettjei a zsoltár miérettjére rímelenek (a *lámá* kérdőszó nem kauzális, hanem teleologikus értelemben teszi fel a kérdést, tehát mindenképpen egy üdvtörténeti horizontban értelmezhető a kiáltás). A feltett kérdés(ekre) adott válasz elhelyezkedése az eposz szövegében szintén megfeleltethető a panaszzsoltárok, így a 22. zsoltár szerkesztési módjának. A zsoltár szövegében az ártatlanul szenvedő ember egy hirtelen fordulattal a panaszkodásról Isten dicséretére vált át. Mindennek oka a zsoltármagyarázók szerint, hogy a könyörgő ember egy teofániában részesült, ami a kérdéseire adott válaszként is felfogható. (A templomban, ahol az ilyen imádságok elmondásának helye volt, gyakran a papok szájából hangzott el ez az orákulumszerű válasz.) Az eposz szövegében ilyen lehetséges válaszként határozható meg a Nagyszombati kódexből másolt hosszabb elmélkedés a halál utáni megdicsőülésről. Az itt található szöveg azonban – ahogy Juhász írja – már le van fordítva mai nyelvünkre, tehát nem újraírás, hanem fordítás. Természetesen a különböző fordításelméletek tekintetében nehezen lehetne e két viszonyt egymástól megkülönböztetni, jelen szöveg esetében azonban a kódex írásainak e kettős kezelése a szövegekkel szembeni távolságtartás különbségére mutat rá. Az újraírás sokkal közvetlenebb viszonyt feltételez, mint a fordítás. A fordítás és újraírás arra a különbségre hívhatja fel a figyelmet, ami a kódex két szövege között is megjelenik, mivel a keresztre feszítésről szóló szöveg az evangélium hypertextusa, míg utóbbi egy teológiai probléma kommentárja, metatextusa. Az eposz szövegében a keresztre feszített panaszának az újraírása áll szemben egy olyan kommentárral, amely önmagát a könyörgő kérdésfeltevéseire adott lehetséges válaszként határozza meg.

Hogy lesz? Talán úgy, ahogy Szent Anselmus együgyű és boldog látomását és kegyelem-hitét lefordítva magamévá írtam a Nagyszombati Kódexből, a gyönyörű tudás-tudatlanságot, naiv megvilágosodást!

Ez a naiv orákulum jelenik meg a panaszra adott lehetséges válaszként. A saját nyelvre fordítás a szövegben úgy határozódik meg, mint a *magamévá írás* aktusa. Az így feltárolt kapcsolat egy olyan viszonyt jelent a lemásolt szöveggel, ami már kisajátítás is, és éppen a saját nyelvi kontextusba való átfordítás által következik be. Ugyanez a magamévá tétel a keresztre feszítés kódexbeli szövegével kapcsolatban értelmetlenné válik, hiszen ez a szöveg csak akkor tud megigéző hatást kifejteni, ha meghagyjuk eredeti nyelvi közegében (ez egy másik magamévá tétel?), vagy teljes mértékben újraírjuk. A válasz ezzel szemben csak akkor válik elfogadhatóvá, ha ugyanabban a nyelvi közegben

kapjuk meg, mint amelyben a kérdést feltettük. De miért a Nagyszombati kódex szövege adja meg, és miért csak egy lehetséges választ?

A *Pacsirta a szívben* szövegében színre vitt monológ időpontja – akár hypotextusáé – természetesen nagypéntek, ami éppen azt a napot előzi meg, amire a kódex neve utal. Az eposz szövegében a kódexből vett elmélkedés abba a hiátusba (Balthasar) íródik be (mind a szöveget megelőző, mind pedig az ezt követő monológban már úgy beszél a keresztre feszített magáról, mint halott-ról), ami nagypéntek és húsvét között helyezkedik el,⁴ éppen ezért csak egy lehetséges válaszként fogható fel. A húsvét ígérete azonban mégis jelen van a szövegben, még hozzá egy éppen az iménti hiátust értelmező jézusi példázat megjelenítésével az eposzt lezáró szakasz metaforáiban:

És ha lesz, aki leveszi keresztem fájáról halott testemet: érzi majd karjaiban, ujjáiban, hátán, lábaiban, mell-izmaiban, hogy oly könnyű lettem, mint egy mag-nélküli üres kalász (...)

Az üres kalász már a búzaszemek kihullása utáni állapotot jeleníti meg. Jézus az elvetett búzaszemről mondott példázatában saját haláláról és annak értelméről beszél így: „Bizony, bizony mondom néktek: ha a búzaszem nem esik a földbe, és nem hal meg, egymaga marad; de ha meghal, sokszoros termést hoz.” Az eposz képe az üres kalászról azt a nagyszombati hiátust tükrözi, amikor a mag már bekerült a földbe, de még nem indult csírázásnak. A kép egyébként visszautal a szöveg egy korábbi szakaszára (118. o.), ami éppen a kezdetnek e megjelenítésére fókuszál:

Tudta-e mindezt az Isten? Mikor a Világegyetem-Össejtet a Végtelen Semmibe dobta, mint anyám a rózsakrumplit a frissen-kikapált fekete földgödörbe? A Kezdet Spermazálat. A pontnagy Őscsira-Egészet?

Lehetséges-e azonban ezt a hiátust már húsvét – a teremtő megújulás – fényében értelmezni? Húsvét életigenlését a halállal szemben éppen az a pacsirta-Bolond Istók fejezi ki, aki tudomást sem véve élet és halál fogalmáról, mégis az életről énekel. A pacsirta éneke a haldokló felett és a haldokló szívében nem a közöny formájaként jelenik meg, hanem a feltámadásban vetett hitet fogalmazza meg. Azt a resignációt, ami a felületes szemlélő számára a keresztre feszítés idején még közönynek tűnik. A hit mindig naivnak látszik, mivel ott lát színről színre, ahol még állítólag csak tükör által lehet és homályosan.

⁴ Hans Urs von Balthasar, *A három nap teológiája*, Osiris Kiadó, Budapest, 48.

Lang Ádám

Vihar

Veled is van úgy, hogy ha visszagondolsz egy helyre, akkor rögtön időjárást is rendelsz hozzá? Bármennyit is voltál ott? Az még rendben, hogy Barcelonában mindig nyár volt. Hogy ráégett a napszemüveg vonala másodszor is az arcodra! Vagy hogy Londonban úgy esett, mintha örök október lenne. Igen, amikor a hotel előtt vártam rád, mert azt ígérted, öt percen belül szerzel esernyőt, de tíz perc után se jöttél, hát leintettem egy taxit és abban vártalak tovább. Te persze megsértődtél.

Jó, ezek így rendben is vannak, de hogy Győrben mindig április volt és hogy ott mindig vihar van, ijesztő, de tényleg. Legalábbis én így érzem. Szerinted is? Mindig vihar. Persze csak egyszer tapasztaltam a bőrömnön. Emlékszel... Vagy a magányos reggelek, amikor büszkeségből tán, de nem jöttél. És nem volt más, csak a város, a legdrágább hotelszoba ablakából, amire úgy szakadt rá az ég, mint a gramm kokain hajnalban a hófehér márványra, szétválaszthatatlanul. Te meg kikapcsolva. Marad a hotelszoba. Legdrágább panoráma. Évszakok. És persze zene. Londonban Libertines, Párizsban Louise Attaque, New Yorkban PJ Harvey, Győrben Pozvakowski... De úgy is tudod, jobban ragaszkodtál ehhez, mint hozzám, aztán amikor nem voltál, mégis ezeket tettem fel, mert évszak kellett és hozzá zene. Ez úton térni vissza hozzád.

Aztán, mire a magányod legyőzte gőgödet, addigra mindig jött más. Férfiak, nők. Szeretők. A tétnélküliség, a mindennapkirálynő. Aztán üres éjszakák, magányos hajnalok. Bor. Nem veszed fel. Recepcióos feltelefonál: hogy délig. És előlről. És néha jöttél. A legrosszabbkor persze. Mert a leveleket elolvastad mindig, majd a kukába hajítottad, hogy többé nem! De akarva-akaratlanul visszaidézted őket megannyiszor, metrón, villamoson vagy lefekvés előtt. És ha nem volt más, a büszkeség is lelepleződött, és jöttél. Vihar. Hajnalban lelépsz. Olcsó hotel. Egyedül. Rövid. Vihar. Sokkal durvább, mint Giorgione képén. Arra szoktam ilyenkor gondolni, amikor Párizsban vattacukrot ettünk az Eiffel-torony legtetetjén szakadó hóesésben. Még verset is írtál róla, mondjuk szar is lett, mint mindig. Na, ebben nem voltál jó, de mégis ezt erőltetted. Pedig annyi mindenben sokra vihetted volna. Mintha mindig más akartál volna lenni. Persze én meg megint mást akartam tőled. Nem tudtam elmondani, és leírni se, de valami olyat, amitől igazán szerethetlek.

Mégis, mondd, mit akartál tulajdonképpen!? Mi kellett? A tudat, hogy csak a pénz a híja, hogy elérhess bárkit? Hogy te add a borraivalót? Hogy te lehess felül? Hogy akkor fájjon, amikor te sértesz meg, hogy akkor sírjak, amikor vigasztalni akarsz? Tudom, mindig ezt kérdezem, és te a füled mögé teszed a cigit, mintha hatásszünetet tartanál, összeszeded a mondanivalód, és mintha betanultad volna, adod elő, nem mondd, előadod. Pedig nincs kamera, te seggfej! Kinek akarsz bizonyítani? Megalázod az összes kérdésemet, majd nagyvonalúan tüzet kérsz, mert soha sincsen nálad. Mert úgyis elvesztenéd – persze! Hagyjuk! Hagyjuk!

Itt, ahol élek, szeptember van. Eszter két éves. Már csomó mindent tud. Most kis játék figurák fürdetik egymást. Pancsikáznak – így mondja. Aztán ő fürdik. Majd puha törölközőbe tekerem és átrepülünk a hallon, amikor magasra emelem, sikít, majd a szobájában landolunk, ahol pusztit ad az összes plüssállatnak és mesét kér. Olvasok neki, ő pislog, ásít, a végére elalszik, de reggel mindig be kell fejezni. Mi lesz Malackával? – kapaszkodik a kiságy oldalába. Csipás tündér. És mindenben rám hasonlít. Tudod, Jens, ez hiányzott belőled, a kék szemed bogarában sohasem találtam meg magam, ahogy te sem az enyémben.

Mostanában sokat sétálunk lent a folyónál. Eszter gesztenyét gyűjt. A túlparton férfiak várják toporogva kedvesüket, hogy letudva mielőbb a sétát, mehessenek haza végre. Sokszor téged véllek felfedezni némelyikben. Ahogy nyugodt melázást tettetnek a padon hátradőlve, hogyha átverték őket, vagy ha megjön, úgy állnak a sárga levelek közt, gyűrt gallérral, mint egy film végén, hogy csók előtt a lány elmosolyodva igazítsa meg azt.

Hogy tényleg tökéletes legyen.

Borbély András

Könnyű föld

Tudom, a szó csak fél szárnya a csöndnek,
hazánk végföldje megnevezhetetlen.
Kik éltek itt? Éltek egyáltalán?
Otthonunk vízparti homokból kelt szóvár;
otthonunk nem ház – tákolt téliszállás,
s mi maradandó: a váltig változékony.

Nem kőkori szavak: szótlán korok, kövek.
Mert addig élnek, míg nevük titok marad;
nem az örök, a visszatérő élet,
a feltalált idő, szelek útvesztője,
deszka szúpercei, fűzfák szárnya szélben;
nem a szavalt: az elfelejtett szavak,
fával lenyesett könnyű nyírfatestek,
az észre sem vett, hasznot sosem hajtó,
az éppen csak most lett – a halott, a halandó.

Tudom, a szó csak fél szárnya a csöndnek.
Könnyű bárkák. A mélység hallgatag.
Szavak: szélben megbillenő tetők.
Szavak: foszló, felhő-könnyű szárnyak.
Mind elmennek. A szó hiánya marad.

Bronzkor

Réztál üres alján tompa
holdezüstnek foltja, álfény,
fekszem légburok szívében,
fekélyek, gyomok, lyukak közt.

Állok meglazult keretnek
rései közt, vak sugárban,
rángástól, vigyortól sebzett
mondatokból lóg ki lelkem.

Kövek, hálók közt, időben
víz színén acélfény táncol,
tévelygek ütések közt, mint
értelem üres szavakban.

Bőrünk alatt test a sebben,
arcomat a szél lerántja,
világ héja, hámja foszlik,
repedt éjben hold szilánkja.

G. István László

Születés-triptichon

A felemelkedés iszonyú, mászni
létra nélkül, két térd között éget
a törzs bőrhorzsoló szorítása. Új ágak
V-je, sokszorozódó, fordított anyaöl, belőlük
fölfele születni, hátha. Síkos moha,
csúszik a kéz, a zöld szeméremszőrzet
nyirkos penész, a gyanta magzatmáz, ragad.
Mászni ég felé, mintha lenne fölérni
bárminek koronája. Nem lehet gyümölcsöt
lopni, nincs virágzó lomb, elbújni
gally-sátor, nem nyílik fészek. Csak a zöld
villódzáson át a kék, inkább taszító
(mennyi kapaszkodó mozdulat marad őseim
karjában elfelejtve, mennyi kínzó izomemlék,
menekülni, élni, aludni, mászva),
csak a zöldön át a kék inkább taszító,
karcos hívása.

* * *

Fürdés után leengedem a fürdővizet.
A fürdőszobapadlón kicsit égeti a kő
a talpam. A kád fölé hajolok, derekam,
mint egy derékszögben letört gally,
terméketlenül fáj, az idegek elágazó
fájása mintha a csempék fugájában folytatódna.
A villámvonal a falon legalább kisimul,
derékszögű. Bal tenyeremben dörzsi van, zöld
smirglis felére fehér kádtisztító port
szórok, át kell venni a jobba, közben a vim
pereg, mint a krétaporzás vagy az az
emlék, amire görcsösen nem emlékezem.
A kád ellipsziséen a koszc sík örvényes
spirál, jobb kezemmel körözök a fehér
felszínen. Mennyi surlófény szabdalja
össze az űrt, ahogy a bolygók oldják
és kötik a Napot kényszeresen. Mennyi
űrszemét áll össze élő vagy holt
anyagból. Kering a tenyerem.

* * *

Csak egy tyúkot figyelj meg egyszer.
Ahogy rárebben a kéjre, vagy szúrós,
fekáliaszagú szárnyait felrántja
repülésképtelen. A tojásrakás
nehézkedése, a gubbasztó elhelyezkedés,
ahogy a szárnyra hirtelen telepszik
öregség, a kloáka tágul, a fehér
csontos szorítás fordított kúp –
táguló, csöndre zárt világ, egyetlen tojás.
Mintha kőben kellene megszületnünk,
sziklából hasítva teret, fejünk nem
húsredők közül, táguló alagútból
keresne levegő-glóriát, hanem fal
feszülne életadó és élet között –
csak egy tyúkot figyelj, a szemét,
csak egyszer, s ha meglátod, ami
bent van, ami még egyszer
életre hív, befalazhatod.

Vincze Anna

Szerelem

És akkor megláta engem színről színre
– ezt biztos mondhatom –,
és elfordula ő tőlem nagy sietve,
hogy arcán a borzalom is.
Midőn én így árván magamban állék, és
merengtem bennem futó
lábának porának képével jajongva,
albérleti balkonomra szálla egy-két
hol lilának, hol lilának látszó pernye,
és kezemben Philip Morrisszal nézvéni
látám, hogy semmi nem üle a szemközti
díszfa csenevész ágán.
És akkor meglátám őt én is színről színre
– ezt biztos nem mondhatom –,
és lábam pora már veré fel erkélyem
úgy sieték le a lépcsőházban a lépcsőfokokon.
Futván futék az én atyámhoz kérvén őt
új színeimmel: ereszem el bátran, most már
bátran eresztvén el.

Lakatos Mihály

Szótlan alszik el

A falu lassan álomba szenderül.
Sötét van nyolc után... Most veszem észre,
Hogy már nincs soká... hogy csendben elvegyül
A tájban a nyár egy-két csepp vére.
Utcánként bejárja az éj a falut.
Valahonnan a dombok közt szökött be.
Elaltat mindent, csak a koszos főút
Zajos néha még, belezúg a csöndbe.
Magatehetetlen, hűvös este van.
A természet áll, és bénultan figyel,
A derűs nyár csak túri hangtalan.
Hogy vérzik, aztán szótlan alszik el.

Korpa Tamás

Metapillanat (2.)

– eltiltott, veterán játékosok és stadionok emlékére –

1.

egy korlát-sort, libegő transzparenst
– melyet már töröltek az állományból –
most tapintatos fegyelemmel felismer.
minden sípszó, fütty után újraindul a rendszer
(tudja, bár régen járt itt) és könnyen
kielemezhető: halmaz például a pálya,
amit a tudat utasít a szörnyű geometriára,
sok irányított szakasz, vonal, félkör között
elvész, hogy a csatár dugóban koccant, ütközött
reggel, hogy a kapus brazil és még éppen nőtlen,
hogy a lelátó élő organizmus:
félíg állat, félíg egy tetovált öreg isten
műve, és hetenként cserélődik, mint a pálya
talajába ágyazott fűtábla. – félíg állat, félíg növény,
megindul a halk szivárgás a gyeptől,
az edzőközpont üres, és hiányzik,
mert nincs ez a költemény.

2.

észrevetted? megváltozik a pálya
identitása (mint az iránytű egy
kitartott szerpentinre érve)
negyvenöt perc alatt az ellentétére
fordul épp, minden térfélcseré, kaució során.
mást látsz, más a korábban azonosított irány,
a pálya másik fele, nemcsak
bizonytalan zóna, puszta tükrözés.
két kör nyílik lassú szirmokat bontva
a középkezdés után, két komfortos centrum.
te tudod, melyikben vagy és melyik a másik?
lelátón ül a technikai stáb, magyarázó öreg nációk,
egymás szavába vág lebegő sorfal és kapus.
újra megpróbálnád. érzed már. lendül a láb,
levegőt hasít a lövés, a combon lecsúszott, a talpon át.
aztán hazamész – itt sem voltál – átaludni a délutánt.

Hajókatalógus

„Nem szól, csak néz rám az öreg, közben piszkálja Isten-szakállát. Hát – kezdem, aztán el is akadok. Hát, igen. Minden mai szó hitelét vesztette – jövök rá. És rájövök, hogy mindez a sok kis küldetés, mint az utak Rómába, egy irányba futnak.” (Lang Ádám)

„Mi ebből a tanulság? Az, hogy amikor az embernek megjelenik az angyal, rájön, hogy az egy behavazott fenyőcsemete, és megy tovább a butaság, a tehetetlenség által megszabott úton, de az angyal akkor is vigyáz rá, azért jelent meg.” (Vida Gábor)

„Az angyalok, tudjuk, soha nem változnak. De az „idő angyala”, amiről a Mózes II. beszél, talán mégiscsak, és ez arra sarkall, hogy az átalakuló (épp elmúló, éppen formálódó) időben vizsgáljuk magunkat.” (Bánki Éva)

„A tél hidege vesz körül, a megfellebbezhetetlen hideg. Hidegség van a törvény házában, oltári hideg. Ott lakom, most néhány percig állok mozdulatlan. Ez a törvény leghidegebb pillanata.” (Borbély András)

„Miért kell Akhilleusznek pajzs? Azért, hogy arra emlékeztesse, amit át kell élnie. Élete ugyanabban a horizontban értelmezhető, mint minden más halandóé: egy ideig ő hordozza a pajzsot, de végül a pajzson fogják őt hordozni.” (Kráncz Gábor)

„Petőfi csatában halt meg. Amikor a hadrend felbomlott és a sereg megmaradt része hanyatt-homlok menekült a közeli Csendes-óceán felé, ő szembefordult üldözőivel, a szovjet tengerészgyalogosokkal, hátát egy akácfának vetette, és egy szál kardjával utolsó leheletéig küzdött.” (Havasi Attila)

Ára: 650 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.
(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen,
valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

9 771419 408008

1 0 0 0 5

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Folyóiratunk megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap
és a Nemzeti Civil Alapprogram
támogatja.